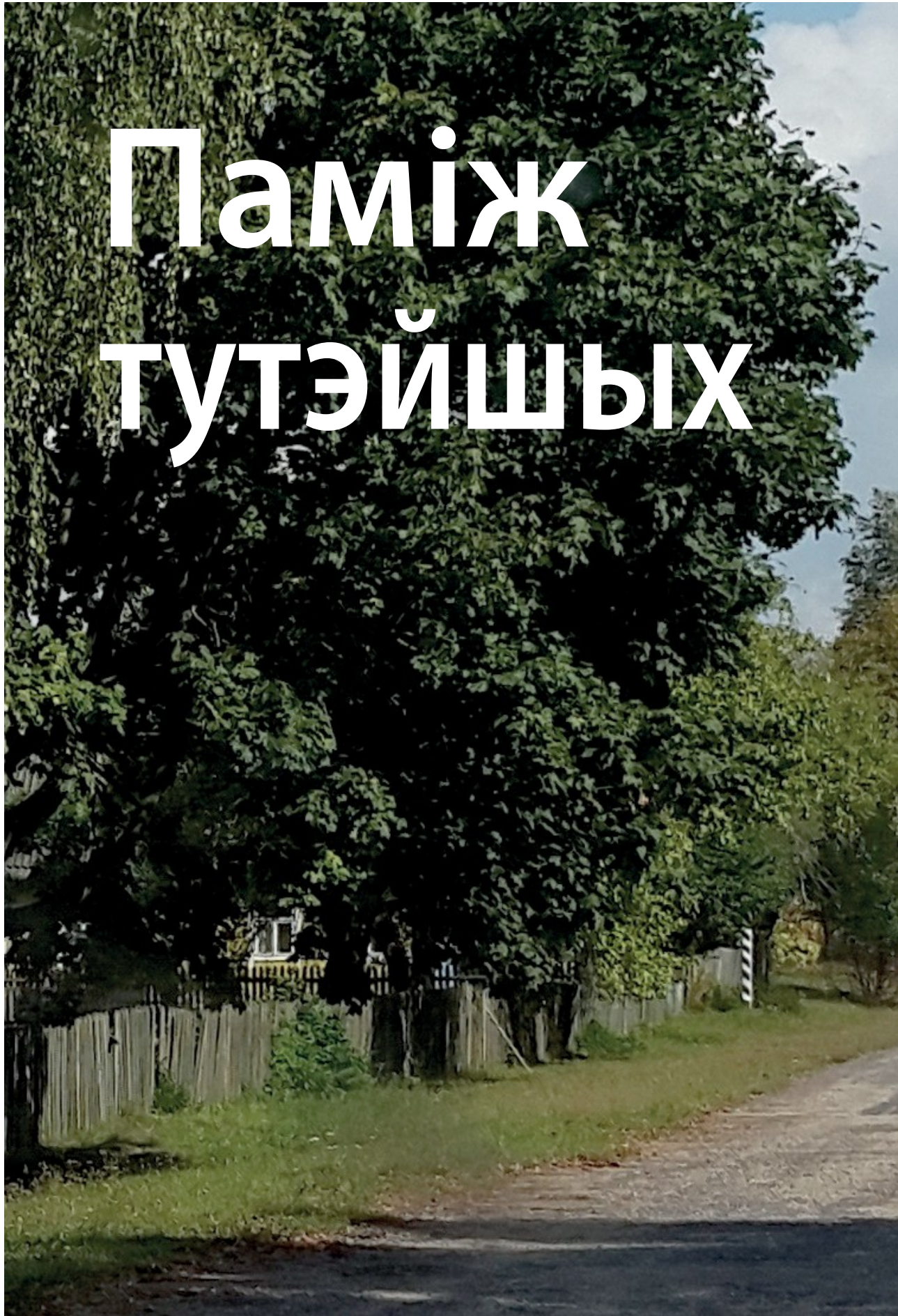

Паміж тутэйшых

Паміж тутэйшых

Апошнім часам лаўлю сябе на думцы, што дзе б ні стрэўся зараз са сваімі хадатаўскімі людзьмі – ці ў Мінску, ці на вясковай вуліцы, ці яшчэ дзе, – усе яны мне цяпер як родныя ды самыя блізкія. Хоць па радству, можа, далёкія, можа, зусім не родныя. Так перамяніўся мой розум, маё стаўленне да нашага мінулага жыцця, да нашых людзей. За вякі ў сялянскім асяроддзі склаліся стойкія погляды на многія рэчы. Прыжылася і свая няпісаная градацыя ў адносінах паміж вяскоўцамі. У першую чаргу людзі кучкаваліся па роднаснаму падзелу, паміж раднёй. З роднымі пастаянна перамаўляліся, наведваліся, суперажываліся адзін за аднаго. Затым былі прыяцельскія, душэўныя стасункі. Вядома ж, і суседскія. Хоць здаралася, што і з суседзямі не заўсёды ладзілася справа. Нарэшце, вясковыя, агульныя – усе паміж сабою знаёмыя, добра ведаюць адзін аднаго, але ніхто нікому, як кажуць, у душу не лезе. Кожны сам па сабе вядзе гаспадарку, кіруе сядзібай, забяспечвае сям'ю. Калі хто хварэў, паміраў ці трапляў у бяду, то найболей гаравалі па родных і блізкіх, сумавалі па прыяцелях і добрых суседзях, і, як звычайную навіну ў чарадзе падзей, успрымалі тое пасярод астатніх. Ды хоць быў падзел у адносінах, але ж было і адчуванне адзінай суполкі пасярод вяскоўцаў: што «ён з нашае вёскі» – вызначала многае ў адносінах. Хто бліжэй, а хто далей жыве, але ж усе свае, перавязаныя ў пакаленнях, знаёмыя не першы дзень. Тутэйшыя людзі...

Дарогай ад могілак

Я завітваўся на выхадныя да бацькоў і з замілаваннем услухваўся ў смех і рогат на вуліцы, у цікавыя ды кур'ёзныя «байкі» хлопцаў і старэйшых мужчын, у то вясёлыя, то самотныя гісторыі, што няспешна цяклі ў жаночых гуртах. Нядзелькаю працаваць нельга, грэш-на перад Богам. Мужчыны купкаваліся каля чыйго дому на лавачцы; хлопцы збіраліся кругам то каля крамы, то каля плоту; жанчыны любілі прысесці на травічку, падаслаўшы пад сябе старую хустку ці дзяружку.

Зараз на той самай вясковай вуліцы мяне страчае глухая цішыня, змярцвелы подых безнадзейнасці. Пранізліва шыбеюць цёмнымі вокнамі асірацелыя хаты, недарэчна звісаюць пахіленыя веснічкі, нежывым духам аддаюць парослыя крапівою ды бур'яном двары, прагнутыя стрэхі нахлявах, расхрыстаныя платы абапал пляцоў. Ва ўсім самотная няўтульнасць, распач і вострае, як стромка, пытанне, што нематой рвецца да галавы і сэрца ад гэ-тых выбітых ваканц, нікому непатрэбных калодзежаў, хлевушкоў ды падпаветак. Што ж тут нарабілася, куды падзеліся людзі, чаму кінулі свае гаспадаркі, усё сваё нажытае ды палітае потам?! Няма амальнікога з тых, што стаялі, гаманілі, смяяліся, аралі ды касілі...

Сышлі. Час забраў іх аднаго за адным на могілкі – туды, дзе і наш бацька, і наша маці. А дзеці, унукі? Дзеці і ўнукі

Глухая цішыня
на вясковай
вуліцы

разбегліся па свеце за лепшай доляй: хто ў Нясвіжы, у Клецку, у Мінску, а хто і ў Амерыцы ці ў Германіі...

Але ж нам, мне і брату, так мулка на свеце без знаёмых з маленства твараў, размоў ды жартаў, сустрэч ды расстанняў. Неяк адзінока нам, няўтульна самім па сабе, нібыта парвалася вяроўка, што трымала нашу лодачку пры беразе, і коўзаецца яна, лодачка, непрытульная, як той паўшы з дрэва на водную плынь зялёны лісточак. Хочам зладзіць, змацаваць яе з зямелькай, на якой раслі, сталелі, ды нешта не вяжацца, не стасуецца. Адно і робім, калі здасца вольная хвілінка, дык едзем, мкнёмся праз пустую вясковую вуліцу туды, на пясчаную выспу ў канцы сяла. Ведаў, што надыдзе такі час, але ж не думаў, што вось так абміну родную хату, толькі гляну на яе і паеду далей, туды, на могілкі. Там зараз наша святліца, там страчаемся з бацькамі, з суседзямі, з тымі, хто жыў блізка, а хто і далёка, у канцы сяла...

Ці першы раз заглядаюся ў знаёмыя партрэты на плітах, чытаю прозвішчы, прыпамінаю галасы, размовы, твары. І разумею, што не толькі маці і бацька, цётка Ядзя і дзядька Коля, Міша Анцін і цётка Надзя, дзед Сяргей і баба Мар'я, а ўсе нашы хадатаўскія людзі, усе яны мне сёння сваякі ды радня. Няма ўжо аніякай градацыі, аніякага падзелу на добрых і кепскіх, сваіх і чужых, на прыяцеляў і непрыяцеляў.

Штотраз, калі тэлефануе брат Толя і кажа пра чарговую смерць на вёсцы, я сутаргаюся ад суму і жальбы. У маім што-тыднёвіку запісы: памёр Лёнік Верчын, Ільюк Навічанчын, Аня Любіна, Талік Костусеў, Мішка Семачкаў, Анюта Сашыкава, Маруся Сяргейкава, Колік Ладымяраў, Васька Костусеў,

Маня і Іра Ёганавы, Васіль Домчын і Ніна Ладымярава, Вася Твароўскі... Лічы ды не пералічы ўсіх. А кожнае імя—адбітак, вобраз, постаць, адным словам, жыццё. Бо адзін дух, адна зямля...

...Паволі кіруюся ў той канец могілкаў, што ад вёскі, дзе старыя замшэлыя помнікі — некаторыя зацягнуты зямлёй, параслі мохам, лішайнікам. Няма каму даглядаць. Спыняюся ля магілы дзеда Васіля. У які раз зацінаюся позіркам на гранітным крыжы і пастаменце. «Прылажыў» дзеда родны брат Сяргей— і яго, і бацьку іх, Андрэя, нашага прадзеда. Помнікі з граніту, дарагія. Адною каровай дзед Сяргей не абышоўся, каб сплаціць за іх пры паляках. На крыжы і помніку выбоіны ад куль. У вайну, казаў бацька, так «весьляліся» на могілках, навэдзкаўжыся самагонкі, «лясныя брацця». Добра, што мы з братам упарадкавалі ўсе нашыя магілы: і на хадатаўскіх, і на наруцаўскіх (малаедаўскіх) могілках, — думаю я, аступаючыся паміж агароджаў.

За дзедавай магілай— старая разложыстая сасна; скрозь галіны — распрасцёртая далячынь над полем і вясковымі прысадзямі, недарэчная, парослая быллём яміна, пакаты спуск ніжэй — да сажалкі, адкуль некалі выхіналася рачулка Дунай. Дзе вялізная яміна, была роўнядзь, прытулак нашых забаў. Яе звярэдзілі, бралі чвыр на дарогі. Тут мы ладзілі Купалле. Якое то было цікавае відовішча! За тыдзень

*За дзедавай
магілай —
старая сасна
і далячынь*

*Купалле.
Амаль
як у Хадата-
вічах*

пачыналі трымцець чаканнем агню. Са старэйшымі хлопцамі секлі цэлыя параконкі ядлоўцу, звозілі іх сюды, у кучу, бо ядловец дае добры дым, гарыць, як порах, бягуча, шапатліва; сцягвалі старыя шыны, бо завіваюцца чорнымі слупамі; рыхтавалі розныя «бухалкі», каб кідаць у агонь і палохаць дзяўчат. Ішло суперніцтва паміж вёскамі —

у каго большае вогнішча, магутней дымны слуп, даўжэй гарыць...

...Ліпень, цёплы прыцмак, ці не ўся вёска тут, на пагорку, што азначаны гэтай старою сасной. Прышло Купала, вялікая прыгода.

— Запальвай! Пара!

Бензінам ці сальяркаю з бутэлькі на хмызняк, чыркнуць запалкай, адскочыць убок — пагрозліва зашапацела, зашугала полымя. Зацяўся да неба чорны дым. Праз хвілю бачым — пайшлі слупамі дымы з-пад Гусакоў, Коханавічаў, Казлоў... Насцярожаная затоенасць, што была са страху перад вялікім агнём, пераходзіць у скокі, даганялкі, крыкі, смех, звон і агульны тлум. Тут і старэйшыя,

*Хата Косціка
Ігнатавага*

і бацькі — глядзяць на моладзь, цікуюць за сваімі, трохі баязліва ўзіраюцца на агромністае вогнішча. Ды пакрысе разыходзяцца па хатах, бо ведаюць, што трэба ў гэтую ноч быць «начыку». Адгудзяць гулі-скокі, і пойдзе маладая ватага шуткаваць, рабіць шкоду. У каго здымуць весніцы— аднясуць на чужы двор, у каго залезуць на стрэху і шклом закрываюць комін, скруцяць калёсы з воза— падменяць суседскімі, прымкнуць клямку з надворку, каб раніцай гаспадар павалэндаўся, адчыняючы дзверы ў сенях...

Днём вясковыя будуць да ўпаду смяяцца і рагатаць, пераказваючы ў дзясяты раз, як Аляксандр у купінах на балоце знайшоў весніцы, а Янак паўдня не мог уцяміць, чаму дым з печы ідзе на хату... Хто не ўпільнаваў дворышча, доўга валтузіліся, каб разабрацца, дзе што аказалася. Але не гневаліся асабліва на жартаўнікоў, бо такая завядзёнка на Купалу...

...Сыходжу з могілак, кіруюся ад пагорка на вясковую вуліцу. Сажалка перад Грудзінавым садам талеркаю ўпінаецца ў пахілены драцяны плот. Некалі здатны і распасцёрты сад дзічэе, недарэчна раскарачыліся старыя пачарнелыя яблыні. Супраць сада, па правым боку, пляц Косціка Ігнатавага. Хата даўно непрытульная, расхрыстаныя ваканіцы цмяна і безнадзейна ўзіраюцца на пабітую каляінамі дарогу. За імі Піліпавы пабудовы, таксама пустыя. Праз плот яшчэ больш-менш здатная хата Зоні Грудзінавай. Вокны, дзверы пакуль цэлыя. Веснічкі, плот, хлевушок з паленіцай дроў ля сцяны. Во, выйдзе зараз на двор сама Зоня, набярэ паленцаў абэруч, каб печ распаліць... Ды не выйдзе. Дарэмна чакаць. Цётка Зоня,

*Хадатаўскія жанчыны.
Злева направа
Ліля Дзюбікава,
Ніна Чарнабаева,
Таня Алёшава,
Аня Грышкава*

састарэлая, гады са два як перабралася да роднай сястры Валі ў Хрыпкава.

Насупраць Грудзінавых і Лёдзі Лаўрынавай крыжуюцца дзве дарогі: да вясковай прымкнулася старая, цяпер ледзь азначаная вугрыстымі шнуркамі і падзёртая спранжыноўкамі, што вяла наўпросткі, праз лес, на Даматканавічы і Клецк. Таму тут, на скрыжаванні, нібыта невялікая плошча ўтварылася. На гэтай «плошчы» стары Яніслаўскі «караў» некалі сваю хахлуху. Пазней я раскажу пра гэта. Хата Яніслаўскага, даўно закінутая, амаль што ўрасла ў зямлю. Бур'яном зарос надворак, не пазнаць ні сцежку, ні гародчык.

Далей Дзюбікавы. Добра помню іх. Высокі, жылісты, танкаваты тварам сам Дзюбік, масцеравы, здатны цяляр. З сякераю, запхнутаю пад зашмальцаваную папругу на фуфайцы, шырока і шпарка ідзе з мужчынамі пад Ільюкову, брыгадзіраву хату, бо там распачалі будыніну вясковай крамы. Не адзін зруб паставіў, не знаў спакою за работаю. Малодшая іх, Ярэнка, удалася прыгажуняй. Мо з гэтай прыгажосці і сышла заўчасна са свету. Круціліся каля яе хлопцы, а дзе гандля, кажуць, то няма дабра. Гарэлка збіла з толку, прапала, згінула Ярэнка і яе красата, хоць дзядзька Дзюбік ніколі да гарэлкі асабліва не прыхільваўся.

Бачу ў веснічках Лілю Дзюбікаву. Родная сястра Ярэнчына, старэйшая ў іх сям'і. Састарэлася цётка Ліля, кепска бачыць, але мяне пазнала:

— Ты, Вася, так не мяняюся, не старэюш, некі адзінакавы ўвесь час...

Помніцца цётка Ліля маладзенькай ды вясёлай у нашай хаце, калі хадзіла да маці вучыцца шыць. Шуткавалі яны маладымі, кіпела смехам ды жартамі наша хата.

— От, Вася, я цябе добра помню маленькага. Нек пад восень купіла табе Зіна, матка твая, рызінавыя боцікі. Новыя, дык яны блішчастыя. Мы гамонім у хаце, Іллюк, брыгадзір, зайшоў, і ні бачым, што ты ногу падняў і трымаеш перад намі, каб на боцікі новыя паглядзелі. Такі ты быў давольны гэтымі боцікамі. Зіна потым кажа: гляньце вы на хлопца, нагу перад вамі выставіў, бачыце, які спрытны...

У памяці праводзіны ў армію іх сына Валодзі. Якраз я прыехаў дадому. Мы сядзелі на покуці каля маленькага шчупленькага Валодзі, і бацька пасля першай чаркі паляпваў яго па плячах: «Мы, брат, пад пулямі армію прахадзілі...

Во як было... Адслужыш, нічога, толькі не лезь асабліва наперад...»

Цётка Ліля была замужам за Колем Твароўскім. Спраўны мужчына. Калі ўзгадаю яго, выплываюць з мінулага цікавейшыя адбіткі. Бацька клікаў Колю забіваць «япрука» (*вяпрука, кабана па-літаратурнаму*). Справа гэтая мела асаблівы сэнс у сялянскім жыцці. Добра выкармлены вяпрук – надзейная спадзеўка на выжыванне сям’і, на прыстойную яду ў суровыя зімы, у цяжкія работы. З яго і сала – найпершы сялянскі дэлікатэс, і каўбаса на Вялікдзень, і костачка ў крупнік, і «здор» (*нутраны тлушч*) на аладкі, і «дрыгва» (*халадзец*) на Каляды, і салцісон, і вантрабянка...

Сялянская
справа

Выкарміць здатнага вяпрука – цяжкая, несупынная праца з раніцы да вечара, але і гонар для гаспадыні. Таму, калі з першымі добрымі прымаразкамі і сняжком падступаўся час «калоць», па-вясковаму вызначэнню, вяпрука, было гэта спавіта некай унутранай урачыстасцю, прыўзнятасцю ў хаце. Чысціліся лавы, сталы і шкафчыкі, вымываліся вёдры, тазікі, міскі, вастрыліся нажы. Бацька акуратна тачыў швайку – стальны, вузкі, заостраны на канцы прэнт. Рыхтаваў салому, каб вяпрука асмаліць. Пазней сталі карыстацца паяльнымі лямпамі, але дзед Антось лямпу не прызнаваў. Ну і ці не важней за ўсё – каго паклікаць калоць, бо аднаму не ўправіцца, ды і закалоць спраўна мог не кожны мужчына. А трэба спраўна, каб не разлілася кроў, не папсавалася сала, каб не мучыць жывёліну. Цэлая навука тут, бо япрук яшчэ з вечара насцярожваўся, напружана рохкаў, нібыта падслухаў размовы гаспадароў ды спачуў некі збой у зладжаным рытме. А гэта кепска, бо калі «свінча» знерваванае, то і сала з яго можа быць не вельмі ўдалым. Тонка выстройвалася ўсё ў гаспадарцы. Як і Шарык ля буды – таксама загадзя пачынаў круціцца і енчыць, чакаючы вялікага тлуму.

Забівалі вяпрука хто як. Некаторыя, паляўнічыя, стралялі ў вуха. Бывала глушылі абухом па галаве, потым калолі швайкай. Майстэрства – з аднаго разу патрапіць швайкай у сэрца, каб не мучыўся, адразу сканаў. Якраз так і быў злоўчаны рабіць гэтую векавую сялянскую справу дзядзька Коля Твароўскі. Кабан у яго не мучыўся. А пры няўдалай рабоце свінні раўлі і скавыталі на ўсё сяло, вырываліся з загарадзі,

Коля Твароўскі

нават калечылі людзей. У тым жыцці, як кажуць, была свая «азбука» і былі ў ёй свае знаўцы...

...Во, бач у м у ж чыны пайшлі за хлеў, туды, дзе падпавет-ка і хлевушок. І я туды, але ззаду. Прыпыняюцца, нягучна перамаўляючыся. Бацька дае вяпруку скарыначку хлеба, пачэсвае за вушамі...

...Месца, дзе прайшла швайка, затыкаюць драўляным калочкам.

Вяпрука закульваюць на санкі, цягнуць па сняжку ад загарадзі на надворак – смаліць. Мне трохі свярбела пад сэрцам, калі мужчыны яго забівалі, але ўсё сыходзіць, як зачынаецца смаленне. Бацька і Коля пакуюць салому снапкамі, падпальваюць, з агністымі факеламі вытупваюцца абапал вяпрука.

Цвірчыць падсмаленае шчацінне, скуголіць Шарык на ланцугу – хоча сюды, да нас; пляецца гамонка, завіхаецца дым у белавата-шэрую высь. На вуліцы калымнулася падвода жалезнымі абручамі па прымёрзлых, прыцярушаных тонкім сняжком камянях, пратупацелі капыты. Закрычаў певень у Домкі. Я падымаю вочы ў той бок – знямелыя, чорныя, растапыраныя слівы, пахілены плот, саламяная страхы, трохі выбеленая сыраватым інеем, кудлатыя шэрыя хмары ўдалечыні то напярэймы, то ланцугом, то навывперадкі паўзуць і паўзуць за край зямлі... Дым ад саломы гаркаватым ценом вярэдзіць вочы, стрэмкай занізвае маю памяць...

...Абсмаленага да чарнаты падымаюць вяпрука на шырокую лаву, жыватом уніз, падпіраюць паленцамі з бакоў, каб не перакуліўся, не ўпаў на зямлю. Маці бярэцца за жбан, пускае на спіну струменьчык вады, а бацька шырокім і кароткім зломкам ад касы саскрабае чорную смаль са скуры. Праз колькі хвілін вяпрук ляжыць на лаве жаўтлява-связуткі, нават прыгожы. Мне здаецца, што ён вельмі задаволены, як усё склалася, – такі ў яго выраз на лычы...

...Памылі. Абцерлі чыстымі ручнікамі. Невялічкі перадых перад галоўнай дзеяй: вяпрука трэба «разабраць» – зноў жа майстэрская справа. Дзядзька Коля бярэцца за блішчасты востры нож. На сталі растуць кіпы з акуратных прамавугольных кавалкаў сала. Ад іх струменяцца ўвысь ледзь бачныя

клубочкі цёплай пары. Завіхаюцца жанчыны. Тут яны наперадзе мужчын. На падмогу да маці прыходзіла цётка Ядзя ці нават баба Волька з Малаедаў. Упарадкаваць сала, мяса, вымыць кішкі, зрабіць каўбасы, ператапіць здор, сабраць кроў... Будуць яны круціцца і бацька з імі да самай ночы. Але перад тым будзе перапынак, бо дзядзька Коля ці хто другі, хто калоў ды разбіраў вяпрука, сваю справу скончылі, і патрэбна гэта адзначыць. Такі парадак. Шырокая скаварада сквірчыць свежым салам, мяскам, кухня захіснула пахамі каляндры, цыбулі, часнаку, смачнага печыва. Ды прысаджваюцца за стол, дзе стаіць прыткнутая газетнай затычкай бутэлька самагонкі, з мутнаватым, прыпацелым з холаду шклом. Мяне прыладжваюць паміж сабою, даюць на акрайцы чорнага хлеба смачную скварку. Дарослыя гавораць пра кабана, што харошы, выкармлены, але ўсё палучылася з ім як маебыць...

— То выпівайце, мужчынкі, каб жылося ды і ў вас вялося! — неяк бадзёрыста кажа баба Волька і сама прыгубляе трохі з чаркі...

Пад канец разбору я ўспамінаю пра вельмі важную для мяне справу. Падбгаю да бацькі: «А пухір зробім?!» Бацька глядзіць са смяшынкай, кажа:

— Так ужэ адлажыў табе твой пухір. Потым перамну яго попелам...

Мелася і, відаць, здаўна, у вясковых хатах такая забава. Мачавы пузыр з кабана мялі ў попеле, мылі, падвешвалі на печы на прасушку. Калі высыхаў, надзімалі паветрам, завязвалі. Атрымліваўся амаль што мячык. Але з адмецінай. Ён стукаець, нібыта старыя, выпетраныя на печы, косці. Толькі дакранешся—шоргатітрэск. З гэтым шуткавалі. І завадатарамі былі дарослыя, каб пасмяяцца, а дзецям—дык то салодкая забава. Прынаджвалі сабаку, за хвост мацавалі гэты надзьмуты мячык з высушанага мачавіка—«пухір» па-нашаму, па-вясковаму. Толькі адпускалі, як пухір пачынаў грукаець па зямлі за хвостом. Сабака кранаўся розумам ад страху, на шалёнай скорасці імчаў павуліцы праз усю вёску—куды вочы глядзяць. Стрэчныя бабы ці мужчыны шугаліся ў бакі; перапуджаныя, выгаворваліся:

— Гляньце, сабака Антосяў здурэў... Эта ж пухір прывязалі дурні...

Але жарты з пухіром былі наперадзе. А на другі дзень, як закалолі вяпрука, маці раскладвала «дзялянкі», значыцца,

Бацька, Толя Максімаў (Гадун), яго жонка Зінаіда Іосіфаўна (на цэнтру) і госці з Мінска. Злева – Станіслава Цімафееўна Бялушчанка (родная цётка Галі) і Праскоўя Трыфанаўна Камінская (бабуля Галі па маці). Справа – дваюродны брат Галі Аляксандр Бялушчанка. Хадатавічы. Верасень 1977 г.

гасцінцы са свежага сала, мяса, каўбасы. Бабе Вольцы і дзеду Антосю ў Малаеды, бабе Наташы і Петрыку, цётцы Ядзі, яшчэ каму з блізкай радні, суседзям. Такі парадак. Калі яны заколюць, то аддзякуюць такім жа чынам – прышлюць нам дзялянку. Абавязкова...

...Аднак замілаваўся я ўспамінамі і былымі дзеямі. Дый як імі не замілавацца? Але ж во, абмінуў ужо колькі хат! Чую бразнула восілка на надворку ў Зіны Толевай (Іосіфаўны), братавай цешчы. Шчыруе з венікам каля калодзежа. Парадак, як і некалі, у маладыя гады. Двор падмецены, сцежачкі чысцюткія. За плотам статны певень балбоча на чародку курэй. Іосіфаўна просіць мяне, каб узяў дадому яек. Добра нясуцца куры сёлета. Увішная жанчына, як і мужык яе, Толя Максімаў. Звонкагалосая ды вясёлая была некалі! Прыгнулі гады, але і зараз вочы вострыя, прыемныя.

— От, Васячка, кепска мне бяз вашай маці, бяз Зіны. Я ж заходзіла да яе часта, часта. Дак пагаворымо, пасядзімо. Хай бы ж яна яшчэ пажыла. Як жа добра было... Папраўдзе кажу...

За Максімавымі – спраўная хата Васіля Грышкавага. Заўзяты да працы быў чалавек, шмат гадоў камбайнерам

у калгасе. І хата, і пабудовы выглядаюць дагледжанымі. Глядзіць за ўсім сын Толік, што адзін жыве тут па суседству з Іосіфаўнай.

Іду далей. Ледзьве дыхае ўжо хатка Івана Сяльвестарава. Даўно, пры маім маленстве яшчэ, сыйшоў са свету, а хатулька трымаецца. Насупраць надворак Грыбавых. Пуста. Перад вачыма яго некалішні гаспадар, дзядька Грыб: вечна

*Валя
Чарнабаева*

зашмальцаваны, у кірзачах зімой і летам, твар— адны косці, абцягнутыя скурай, і вялікія, закарэлыя далоні ў чорных ад мазуту трэшчынах... А вочы мяккія, добрыя...

За Грыбавымі — Васіліна. Высокая, мажная жанчына. Хадзіла трохі прыгнуўшыся. Ад плячэй віслі долу, нібы стамлёныя вяроўкі, яе натруджаныя моцныя рукі. Не пайшла замуж, адна трымала гаспадарку, спакойная, незлабівая. Прынесла зранку дроў, каб распаліць печ, адно разагнулася, як зрабіўся параліч. Упала пад прыпек і памерла. Перад абедам спяхваціліся суседзі: дзе ж Васіліна, ні відно нешта...

Цераз плот гаспадарка роднай нашай цёткі Ядзі. Былая гаспадарка. Калі быў жывы Вася, сын, абрабляў соткі, прыглядаў за пабудовамі. Не стала яго, няма каму займацца пляцам, бо Валодзя, другі сын, у Мінску, далекавата, не наездзіўся...

Гібее і пляц дзядзькі Мішы Анцінага цераз дарогу. А колькі старання ён некалі паклаў, каб падняць новы зруб, аздобіць садок, у якім звінелі пчолкі, важка калываліся ружова-залацістыя чарэшні, чырвона-чорныя вішні...

Жывым духам, то і добра, патыхае ад пабудоў Валі Чарнабаевай. Дачка Ніна з сям'ёй ды ўнукамі агледзела бацькоўскую вотчыну. Кветкі, агарод і двор аздоблены, а прыемней за ўсё дык чалавечыя галасы на вуліцы. Цётка Валя Чарнабаева падымала малых дзяцей, бо мужык Васіль разбіўся на матацыкле. Працавітая, прыемная жанчына. Недзе ў мяне ляжаць звязаныя ёю шкарпэткі

*Росцік Домчын
і Анюта - нашы
суседзі*

**«Не перажывайце моцно, як мы памром з бацькам...»
2006 г.**

і станічак з авечай воўны, да чаго яна была здатнай умеліцай.

Далей пустыя хаты старых Чарнабаевых, Любіных, Анціка Базылёвага, Сашыка Твароўскага... Нядаўна, здаецца, тупаў дзядзька Сашык па сцежцы на вуліцу ў наш бок, да маці, апіраючыся на крывульку...

Каля бацькоўскага жылля чую голас суседкі Анюты Росцікавай. Нешта выгаворвае яна курам і зухаватаму з чорна-чырвона-жаўтлявымі пералівамі пеўню, што грабуцца ў градах. Маці казала:

— Мы з А н ю т а ю з а д н а г о с я л а, з Малаедаў. Яна добрая. Эта ж падумаць, колькі дзён, мо два месяцы, начавала са мною, як Коля памёр... Я баялася адна.

А яна хату кідала, да мяне йшла... От якая! Ні кожная так зрабіла б...

Цётка Анюта зараз адна ў хаце. Дзеці разбегліся па свеце. Тамара, старэйшая, пайшла замуж за кубінца, калі той вучыўся ў Мінску на афіцэра. Ён і звёз яе ў такую далеч, на Кубу. Юрак у Пецярбургу. Добра, што Галя ў Нясвіжы, дык штотраз у маці — клапаціцца.

Захінаецца наша вуліца далей, у жыліцкі бок, дзе ўлетку садзілася сонца і туманіліся пацяжэўшым к вечару пылам хаты, што курыўся ў ружаватых промнях услед за нетаропкімі наетымі каровамі, ідучымі з пашы. Абмінеш мо з пяць пустых хат, пакуль стрэнеш чалавека. Так мала засталася тых, што доўжылі нашу хадатаўскую лінію. А стрэнешся, пагаворыш, то абальецца сэрца радасным кіпенем. Бо са сваім, хадатаўскім, вясковым чалавекам стрэўся. Як раней з бацькам ці з маці, з роднай бабуляй ці з дзедам... Усё меней іх— хадатаўскіх, малаедаўскіх, гусакоўскіх, коханаўскіх...— на свеце. А з кожнай смерцю адлятае ў небыццё кавалак і свайго асабістага жыцця. Чалавек жыве, пакуль ёсць людзі, якіх ён ведаў і якія ведалі яго. Пасля іх сыходу ў вечнасць — ты незнаёмец на гэтым свеце. Нікому нецікавы, лішні чалавек...

...Пара прыпыніць хаду. Во яны, родныя веснічкі і вароты з дзвюх палавін, да якіх так бадзёра, падбегам, мкнуўся некалі бацька, каб расчыніць, учуўшы за колькі хат маю машыну. Ды што ж гэта такое нарабілася са мною, што ці

ледзь не сілаю прымушаю сябе зайсці на роднае дворышча?! Углядаюся ў надворак, дзе за кожным куточкам прыпамінкі ды вобразы, і не ўцямлю: нібыта ўсё, як і раней, а ўсё інакш—маўкліва, глуха, без цяпла, без токаў крыві. Не стрэне бацька, не заступіць на ганачак маці з такім жаданым, такім шчырым і суцешным водбліскам на твары. Не кінецца пад ногі бацькаў «любімчык» Шарык...

*Той самы
Шарык*

З Шарыкам увагуле неверагодная гісторыя. Толя, брат, падабраў яго, кінуў сабачанё, недзе ў Грыцькавічах і прывёз дадому ў Хадатавічы. На дзіва бацька з ахвотай узяўся пешчыць малое, хоць хваробы даймалі. Карміў толькі сам, ніхто болей, навязваў, вечарамі спускаў на бягункі. Шарык строга сцярог надворак, а раніцай паслушна прыходзіў па бацькаваму загаду на ланцуг да буды. Пасля пахавання, пад вечар, Шарык, як толькі адвязаў ашыйнік, лётам кінуўся на могілкі. Тры дні і ночы ляжаў, не сыходзячы, на свежым чвыры над бацькавай труною. Брат клікаў яго дадому, насіў ежу, ваду. Не дакрануўся ні да міскі, ні да вады, а на чацвёрты дзень прапаў, знік назаўсёды, як і яго гаспадар... А мы думаем, яны нічога не разумеюць...

Ды што жаліцца, што каламуціць душу?! Як гаварыла маці:

— Вы не перажывайце моцно, як мы памром з бацькам. На гэтым свет стаіць. Так было і так будзе... Ня мы першыя...

Так яно і ёсць— на гэтым свет стаіць. Колькі ні перажывай, колькі ні думай, а нічога не вернеш назад. Не ў чыёй пакуль моцы змяніць законы прыроды. Дзякуй Богу, што спажылі свае гады. А прыпомніць ды разважыцца ў думках — то другая справа...

*Наш сусед—
дзядзька Сашык
Твароўскі*

Людзі і хаты

Так выйшла, што на маім вяку спажылося дзве вёскі. Малым я застаў хутары, аб чым распавёў на папярэдніх старонках, а школьныя гады прайшлі ў вясковым асяроддзі. Ды памяць настойліва вяртае мяне туды, на хутарскія мясціны. Была ў гэтым хутарскім жыцці свая адмеціна. Неяк інакш там спачуваў сябе чалавек. Свая зямелька наўкол, свой поплаў, канюшына, гумно, свіран, хата, лужок з сажалкай... Неяк ямчэй там жылося, паважней. Які ты ў вёсцы гаспадар? Так, адно слова. Ні зямлі той, ні гумна, ні поплава. Прысядзібны ўчастак абкарнаны, усім пароўну, не разгонішся. Бацька штогод мучыўся, абворваючы яблыні ды грушы, калі саджалі ці капалі бульбачку. Бо і садок хочацца мець, і бульбу сваю, і буракі карове, а зямелькі пры сядзібе ў абрэз.

А яшчэ хутары— гэта свая асаблівая эстэтыка. Катэгорыі прыгожага там паўсюдна, вакол, іх не трэба шукаць пад лупай. Кінешся позіркам удалячынь— бясконцы ланцужок цьмяна-зубчастых барэльефаў раскінуўся ўкругавую, як бачыць вока. Шырокія зялёныя прысады з магутнымі вольнымі дрэвамі, блішчастыя вочкі сажалак ды лужкоў, перавітыя шнурочкамі скошанага сена, стрэхі гумнаў, як выразаныя з картону геаметрычныя фігуры... Не нагледзішся!

У больш заможных — мажнейшы і хутар: з поплавам, свірнам, ліпавай алей, вербамі ці ясенямі абапал лужка. У бяднейшых — проста хатка з хлевушком, але абавязкова садзік, вішні паўз соткі, маліна за тыльным бокам, калодзеж. Прыпамінаюцца некалі чытаныя запісы напалеонаўскіх афіцэраў, што рушылі на Расію праз нашыя мясціны: усё тут фальваркі ды памесці, адно наадным...

Апошні фальварак, які хапіў я трохі сваім малечым позіркам, быў пана Смоліча. У панскай будыніне мясцілася наша пачатковая школа, я ўпамінаў аб тым, мо таму яна і засталася некранутай. Аб Смолічы дагэтуль цягнецца добрая памяць. Наш сусед, васьмідзесяцігадовы Сашык Твароўскі, ветэрынар, дасведчаны чалавек, пасвіў у пана каровы. Расказаў мне нядаўна, як пан прыяхвочваў вясковую моладзь на работы падчас жніва.

— Вечарам, кажа, я для вас наймаю музыкаў і зраблю танцы бясплатна, акрамя таго што заплачу, дам яшчэ трохі закускі, па чарцы гарэлкі...

З ахвотай беглі да яго маладыя ў наймы. Цалюткі дзень у полі, з ног падаюць, а чакаюць недачакаюцца вечара — аж трымцелі, каб патанчыць на арэшнікавай гаёўцы. Пан аніразу не падмануў. Заплоціць за работу ды яшчэ гарманіста нойме, каб павесяліліся хлопцы з дзяўчатамі да ўпаду.

Даведаўшыся пра маю працу над кнігай, азваўся з Нясвіжа Г.І. Смоліч, сваяк пана Смоліча. Знайшлася фотакартка. Цікавейшы дакумент. Пан, Смоліч Іосіф Аляксандравіч, зняты ў сваім якубаўскім фальварку ў Хадатавічах. Адразу бачна, які каларытны і шляхетны мужчына. Вусы, трубка ў роце, дабротная адзежа, чаравікі. За спіною віднеюцца незнаёмыя для нашых мясцін сажанцы, а збоку галубіны домік. Панахвочы быў дагэтай забавы, славіўся ў акрузе рэдкімі відамі галубоў. Яшчэ заядлы любіцель прэферансу. Аб яго захапленні картамі

*Смоліч
Іосіф
Аляксандравіч,
пан, на сваім
фальварку
ў Якубавічах.
Здымак
прыкладна
1934-35 гг.*

хадзілі легенды. Дый статус у пана быў не абы-які. Яго жонка даводзілася роднай пляменніцай самому Пілсудскаму. Калі ён памёр у маі 1935 года, то за ёй прысылалі ў Нясвіж самалёт з Варшавы, каб забраць на пахавіны. Доўгая памяць заста-лася у нашых людзей пра пана Смоліча, чалавека цікавага і адметнага.

Панскі фальварак меў арэжавы лясок, невялічкі бярозавы гай, здатны дом у два канцы. У параўнанні з харомамі сучас-ных заможных людзей панскія пабудовы выглядалі вельмі сціпла, але там было тое, чаго няма ў сённяшнім новабудзе. Ад хутара сыходзіў дух парадку і гармоніі, вольнасці, шырыні і вышыні, якіх не ўбачыць і не адчуць пасярод сціснутых платамі, вуліцамі, завулкамі, суседзямі харомаў сённяшняга новабуда. Часам думаеш: няўжо зямлі ў нас мала, ці яшчэ што, каб так перамяшаліся, вокны ў вокны, такія здатныя будыніны?

Аб хутарах, матчынай і бацькавай вотчынах у Малаедах і Хадатавічах, я гаварыў раней. Не сыходзяць яны з маіх ду-мак. Ды і як ім сысці, калі там зачалася разуменне сваёй зям-лі, тутэйшых сваіх людзей? Ці не ўсе мы, беларусы, выйшлі з хат, з гэтых хутарскіх мясцін, вёсчак ды мястэчак? На ху-тары бабы Наташы, трохі падраслым, я пачаў услухвацца ў наваколле, углядацца пад небасхіл. Мне хацелася зазір-нуць за край лесу, за пагоркі і суседскія прысады і дазнацца: а што ж там, за імі?! Я пачаў разумець, што не адны мы тут, на гэтай зямельцы.

*Прастора.
Але без хутароў*

...Бабін хутар на невялічкім пагорку— таму так добра аглядаць прастору. За нашым плотам, што прыкрывае агарод, сцяною зялёны лес — блізка, мо не будзе і паўсотні метраў. Да елак і хвоек бяжыць пратапаная сцежачка. За намі, там, дзе заходзіць сонца, Адамаў хутар. Далей пагорак, нічога не ўгледзіш, ды я ведаю: там, за пагоркам, схавалася віхлястая, калі глядзець з гарачкі, вёска з трохі незразумелаю назваю— Арда. Яна здаецца мне чужой і закрытай, бо прама па пагорку праходзіць лінія ўмоўнай мяжы паміж нашым, Нясвіжскім, і чужым, Клецкім, раёнамі. Так гавораць у хаце. Потым яшчэ я дазнаюся ад бацькоў, што ў Ардзе акрамя беларусаў жывуць людзі, пра якіх кажуць, што яны татары, засталіся там жыць з даўніх часоў. У іх свае могілкі, а на магілах няма крыжоў.

У Адамавых нехта корпаецца на сотках, відаць, цётка Маня капае картоплю. За соткамі ходзіць статак кароў. Чуюцца покрыкі пастухоў.

— Куды лезыш?! От, гадкая карова... Каб ты спрындзілася, не ўпыніць, га...

Я не ведаю, чый гэта голас. Гукі самых розных далятаюць да мяне адусюль. На сажалцы, што паміж бабай Наташай і дзедам Сяргеем, закрэкалі дзікія качкі, забрахаў Пецін сабака, загагэкалі гусі. Бразнула восілка на Адамавым калодзежы. Зайшла набраць вады суседка Агатка. Адамавы прыходзяцца нам раднёю. Пазней, калі мы пераедзем у сваю хату на вёску, здарыцца гучная гісторыя са старым Адамам, бацькам цёткі Мані.

...Сцюдзёнай зімой пасярод марознага сонечнага дня на надворак нечакана заехалі санкі, запрэжаныя канём, і бацька, саскочыўшы з іх, адразу кінуўся ў хату па маці. На санках сядзеў закутаны ў лахманы чалавек. Бацька вярнуўся, пачаў памагаць яму злезці. Гэта скамянелы дзед Адам у рызманах, ледзь жывы і цяжка дыхаючы.

Дзед Адам апошнім часам жыў у сваёй хаце з дачкой Маняй, траюраднай бацькавай сястрой. Калі яна пайшла замуж за Мацака (так празвалі на сяле Сямёна Трафімчыка), бо першы яе мужык памёр, то па нейкай прычыне яны рашылі пазбавіцца ад старога бацькі. Марозным віхурным днём дзеда закінулі ў кузаў грузавага калгаснага «газіка» і павезлі ў другую вёску да яго, здаецца, сястры. Яна, як пабачыла зморожанага Адама, самлела, а дарослыя дзеці закрылі перад дзедам дзверы. Аб тым дазнаўся наш бацька і, нават не пытаючыся нічога ў маці, пераняў у полі гэты бядовы грузавік, пасадзіў дзеда Адама ў санкі, прывёз дадому.

Я пазіраў, як дзеда перанеслі на печ. Там маці паслала яму коўдру, дала паесці. Дзед зусім немагушчы, аброслы збітай у хмызы барадою, пад носам замерзлі саплянкі, ад цела непрыемна пахне. Калі стары адагрэўся і паспаў, маці запарыла ў парніку цэбар гарачай вады, паставіла дзеда ў ночвы, абмыла, абцерла. Узяла бацькаву машынку і пастрыгла. Зноўку яго падсадзілі на печ, каб грэўся ды спачываў. Дзед нясцерпна і зацяжна кашляў, хрыпла і цяжка дыхаў. Для мяне то было зусім нечаканае відовішча, удосталь споўненае шчымлівых думак. Дзед праляжаў на печы да вясны, а потым, дачуўшыся пра асуджальныя размовы вясковых людзей, яго ўсё-ткі забрала родная сястра...

Направа, за Адамавымі, у далечыні віднеюцца стрэхі Ладымяравых пабудоў. Там жывуць дзядзька Ладымыр, яго браты – іхнія пляцы размясціліся кустом на ўскрайку Круглаўскага балота. Прагны да працы чалавек, паважны і нетаропкі. Аб ім у памяці такая карцінка. Зімоваю вуліцаю паўз нашых хат крочыць дзядзька Ладымыр, абвешаны кошыкамі з ног да галавы. У руках яшчэ самаробныя граблі. Усё гэта свежае, чыстае, як памыты рушнічок. Ніхто на вёсцы не плёў за зіму столькі кашоў і не рабіў столькі грабляў, як Ладымыр. Па вясне ён вазамі вазіў зробленае на продаж у Сноў, на базар.

Самаробствам – кошыкамі, граблямі, бярозавымі венікамі – займаліся зімовымі вечарамі многія мужчыны.

Акрамя механізатараў, бо тыя і зімою былі пры трактарах. Рэзалі ў лесе арэшнік, ядловец, іву, бярозавае вецце. Клалі на печ, сушылі, паласавалі на доўгія гнуткія стужкі. Глядзець на гэта было незабыўнай асалодай. Коля Андрэеў, муж бацькавай сястры цёткі Ядзі, займаў у хаце пасля вячэры ўсю кухню, раскладаў свежыя пахучыя палоскі, надражня з гнуткіх арэшын і ялаўчын. Раўняў, гнуў, перавязваў. Спрытна і лоўка хадзілі яго рукі. Малыя – я, Мішка і Коля Мішавы, Валодзя і Вася, цётчыны дзеці, прымасціўшыся хто на ўслонку, хто каля прыпека ці на лаве, збоку ад старэйшых, якія наведваліся на пасядзелкі, цікавалі за працэсам. Вось дзядзька імкліва перахапіў падзёртай на стужкі ялаўчынай сагнутыя арэхавае пруткі, такія ж прыладзіў з бакоў – атрымалася супляценне з бялюткімі, пахнучымі саладжавай смолкаю паскамі, нападобак школьнага глобуса, што прыносіў і ставіў на стол наш настаўнік географіі Аляксандр Ксавер’евіч Шапавал, толькі паболей. Уюцца, адна да адной прыбаўляюцца стужачкі-ялаўчынкі. Яшчэ, яшчэ... На вачах творыцца вобраз, выява рэчы, прадмета. Праз хвілю няма ўжо і цені ад таго, што было падобкам глобуса момант назад. А стаўся перад намі здатны кошык...

*Самаробны
кошык –
падарунак Колі
Сяргейкавага*

Дзядзька Коля за гэтай справай гаманіў з кім у хаце, натхнёна зацягваўся самакруткай са свайго самаробнага тытуню. Тытунь вісеў шэргамі пад столлю над прыпекам і меў самае ганаровае месца ў дзядзькавым разуменні жыццёвых каштоўнасцей. Там жа, над прыпекам, ляжалі акуратна надзёртыя з раённай газеты «Чырвоны сцяг» загатоўкі для самакрутак. Было ўтульна, цёпла і вельмі лагодна ўсё гэта бачыць, адчуваць, любавання...

Напрадвесні яшчэ цьмяным ранкам мужчыны запрагалі каня і, аздобіўшы падводу альбо і дзве цэлаю гарою чысцютых ды бялюткіх грабель, кошыкаў, бочак, цэбраў, кубельцаў, карзін ці яшчэ чаго, бралі кірунак на Сноў, на кірмаш. Вярталіся дадому разамлелыя, прыняўшы чарку-другую па дарозе і прыкусіўшы гарадскою смачнаю каўбасой. Чамусьці яна называлася «кракаўская». У глыбокіх карманах іх портак, звычайна перашытых з ваенных галіфэ, тужыліся

**Ляснік Пётр
Іванчын
(Кірылавіч).
1967–1968 гг.**

рубельчыкі ды медзякі. Хоць і не надта цяжка яны адцягвалі карманы, але ж які-ніякі, апрыбытак...

...Соладка, соладка мне пахадзіць, патаптацца спежачкамі свайго маленства. Так хочацца прыпомніць паболей вясковых людзей. Бо што ні чалавек, то майстар, ці з плугам, ці з сякерай. Чаго толькі яны не ўмелі – страху з саломы зрабіць, печ з гліны збіць, калодзеж выкапаць, роды ў каровы прыняць, жыта пасеяць, труну на смерць загадзя змайстраваць... Але ж акрамя гэтых сялянскіх здольнасцей, усе ды кожны такія адметныя, непадобныя ў звычках, шматколерныя ў паводзінах...

...Паперадзе бабінага хутара, у бок могілак, адкуль падымаецца сонца, хаты дзеда Сяргея і лесніка Кірылавіча, Іванчына ці Пеці, як кажуць вясковыя. Так разабралі на часткі яго прозвішча – Іванчын Пётр Кірылавіч. Паміж хатамі, за збітымі з жэрдак весніцамі і плотам,

невялічкі, парослы травой выган для гусей і качак, некалькі высокіх бялявых бяроз. Пад бярозамі танчылі маладымі бацька з маці на вяселлі Сашы Сяргеевай, калі яна выходзіла замуж за Юрка з Аношак.

Кірылавіч – важны чалавек пасярод навакольных вёсак. Ляснік, ахоўнік дзяржаўнага лесу. Ён родам з Расіі, франтавік. Пасля вайны не паехаў у свой край, бо была там галадуха. Хадзіў па сёлах, наймаўся цесляром да людзей. Так патрапіў у нашы Хадатавічы, стрэў тутэйшую Вольку Драчанову. Мужыка яе забілі на вайне, засталася з дзвюма дзеўчынкамі. Таму і прыняла яго без лішняга роздуму. Уладкаваўся пры нечай дапамозе лесніком. Хату таксама паставіў пры лесе. У лесе і праводзіў час з рання да вечара. Разы са тры – на золку, у абед і ўвечары – ён штодня, нягледзячы на слоту, мароз ці завіруху, нібыта швейцарскі гадзіннік, дакладна выконваў свае дзяржаўныя абавязкі. Нават залішне стараўся. Казалі, што падстрэліў за хвойку мужчыну з Даматканавічаў, ледзь не сеў у турму за гэта.

І манерамі, і гутаркай, і мовай Кірылавіч прыкметна адрозніваўся ад нашых мужчын, беларусаў. Нетаропкая важнецкая паходка, гучны, на расійскі манер, говар,

начальніцкі, засяроджана-непрыступны выгляд, суро́ва-а-суджальны позірк. Здаралася, мужчыны падгледзяць, што ён дома, па сотках поўзае, ды ў лес з сякераю. Толькі зава- ляць хвойку ці яліну, лапы пакуль абсякуць, а за спіною нечакана расхіснецца арэшнікавы куст — і сам Кірылавіч, нібыта з-пад зямлі вырас, нячутна і бязмоўна. Шырокі, перарэзаны глыбокімі маршчынамі твар, строгі погляд, фуражка, леснічоўская форма. На правым плечуку стр- эльба, на левым — скураная, пацямнелая і пацёртая сумка на доўгім паску з чыстымі бланкамі пратаколаў. Тут затра- суцца нават тыя, хто і зухам хадзіў ды ваўкоў не баяўся. Бо Кірылавіч — гэта сама неадступная і грозная выява дзяр- жаўнай улады.

— Так, значыць, своевольнічаем, рубім го́сударственное. Вот составим протокол, а там уголовное дело...

Пры такой пагрозе ды пры добрым яшчэ памятку сталінскай пары небараку-секача кідала ў халодны пот, і заставалася яму толькі адно: трымцець, як асінавы ліст, ды прасіць Кірылавіча змільсцівіцца над ім, небаракам. Кірылавічу такое да спадо- бы. То яго найлепшы мядовы час. Ён шчоўкае блішчастым замком, адхінае скураную сумку, раскладвае на яе роўным баку лісты з друкаванымі чорнымі літарамі: «Протокол задер- жання». Бярэцца за самапіску, запраўленую чарнілам. Паперы, сумка, рускія словы, а Кірылавіч гаварыў з выразным окаю- чым акцэнтам, самапіска даводзяць правінцаў да калацення. Яны прасіліся і жаліліся на жыццё, кляліся, што больш такое аніколі не паўторыцца. Задаволіўшы сваё прагнае ўлады нутро, Пеця адступаўся, але паволі. Нарэшце выносіў свой вердыкт, прыгаворваючы:

— Ты бы лучше меня спросил, где рубить, я бы тебе показал...

Была і ў мяне падобная гісторыя з Кірылавічам. Мы паміралі тады ад футбольнай эпідэміі, кожная вёска ладзіла футбольныя пляцоўкі на паплавах і выганах. Задумаў я пад- бухторыць хлопцаў на такія здатны крок, і сам, першы, пайшоў у лес секчы елкі на футбольныя вароты. Выбраў стройную ды раўнюткую, зухавата паваліў на зямлю і раптам адчуў, што я тут не адзін на праталіне. Азірнуўся, а на мяне строга гляд- зіць Кірылавіч. То я і самлеў ад страху і перапуду. Кірылавіч добра ведаў і прыязна адносіўся да бацькі, часта бываў у нас— любілі яны пагаварыць пра «франтавыя дзяла». Мы хадзілі

Хаты.
І пачатак,
і адлік.
2015 г.

ў школу разам з яго малодшай дачкой Валей. Я добра вучыўся, аб гэтым ведаў і Кірылавіч. Бывала гаварыў бацьку:

«Твой парень, Коля, молодец, способный...» І вось такая непрыемная нагода з гэтымі варотамі. Неяк не ўцямілася, што шкоду раблю, за сякеру ўзяўшыся. Думаў, гэта ж для ўсіх, не для сябе. Так і прызнаўся Кірылавічу: вароты футбольныя рашылі паставіць...

— Ты, Вася, должен мне сказать об этом. Зачем зеленую растущую срубил? Она живая! Нехорошо. Пойдем, я тебе для ворот покажу сухие, которых не жалко. Да и для работы они лучше...

Душа мая вярнулася да цела. На другі дзень я сабраў хеўру «будаўнікоў», падахвочаны дазвалам ссекчы на вароты сучастой, і дні за тры мы зладзілі футбольнае поле. З радасці першым нядзельным днём прынялі каманду коханаўскіх хлопцаў і ўшчэнт ім прайгралі.

Кірылавіч быў шырокай касці, каржакаваты, строгі тварам. Гаварыў нетаропка, хрыплаватым прастуджаным голасам. Урэзалася ў памяць вясковая вечарына ў Домчынай хаце. Здаецца, з нагоды 8 Сакавіка сабраліся жанкі і мужчыны ў Домкі. Мы круціліся там жа, слухаючы размовы ды жарты. Калі падвыпілі, Кірылавіч нечакана выйшаў пасярод хаты, падбачэніўся, шапку кінуў долу, падцяў рукі пад бакі і пеўнем пайшоў укругавую, прытупваючы наглянцаванымі кірзавымі ботамі. А потым завёўся частушкамі. Дагэтуль помніцца:

– Если б не было часов,
не ходили б стрелки,
если б не было парней,
не гуляли б девки...

Эх!..

«Любіць ён павыпендрывацца,— казалі вясковыя. — Хлебам не кармі, а дай пафарсіць, начальнічкам пахадзіць па сяле...»

...За пабудовамі ды прысадамі дзеда Сяргея і лесніка Кірылавіча чубам віднеецца Навічанчын хутар. Адтуль выйшлі брыгадзір Ільюк, яго сястра Наста, жартаўлівая і вясёлая кабета. Яна не пайшла замуж, жыла адна каля брата, але ніколі не была самотнай ці тужлівай. Голас мела зычны, выразны. Бывала, зойдзе да нас уранні і абавязкова раскажа нешта смешнае. Пра самыя простыя рэчы, пра якія ў звычайнай сітуацыі і не падумаеш смяцца, а ў яе споведзі сапраўды смешна.

— Эта жа падумаць, Зіна, сёння прачынаюся, хачу абуцца, а валёнкаў няма пад ложкам,— чую я скрозь ранішнюю дрымоту.— Што за халера, туды-сюды, а няма. І знаяш, што аказалася— кот, каб на яго карбунка напала, зацягнуў іх у другі канец хаты. Я ўжэ перапудзілася ні на жартачкі... Папраўдзе кажу... Дзе ж валёнкі падзеліся? Мо чорт які ўбіўся ў хату? Во што робіцца, Зіна, га!

Пры гэтым яна пачынала смяцца такім натуральным, непадробным смехам, што нельга ўстрымацца, застацца сур'ёзным.

Вотчына
брыгадзіра
Ільюка

*Брыгадзір Ільяк
з жонкай Зоняю*

— Эта ж падумаць, кот які падкі... А мне ўжэ чаго ні надумалася: і пра чорта, і пра бандзітаў...

І заходзілася ад смеху. Праз хвіліну рагаталі ў хаце ўсе: маці, бацька і калі хто быў яшчэ. Маці прыгаворвала:

— От, Наста, умеяш ты насмяшыць, от умеяш... Як арцістка ты...

Пры другім жыццёвым раскладзе з Насты сапраўды выйшла б вялікая артыстка. Прырода надзяліла яе вясёлым характарам, моцным і прыгожым голасам, здольнасцю бачыць смешнае ў звычайным і ўмець пазабавіць людзей, адхіліць ад самотных думак.

Наста, яе брат Ільяк выраслі без бацькі. Бацьку, мусіць, забілі на вайне. Я памятаю толькі саму Навічанку, пажылую, затурканую работай жанчыну. Ільяк пасля арміі, адтарабаніўшы тры гады ў забайкальскіх марозных прасторах, хадзіў у ваеннай форме і фуражцы, якую падпярэзваў, апускаючы стужку-паясок з акалыша над брылём пад ніжнюю сківіцу. Было гэта недзе ў 57-58-м гадах, я быў зусім падшыванцам, але дагэтуль помніцца тая фуражка. Потым на доўгія гады ён стаў брыгадзірам у нашых Хадатавічах. Зрання бег на нарад у кантору — кіламетры са тры, на цэнтральную сядзібу ў Казлах, потым, да васьмі, вяртаўся на вясковую канюшню, дзе яго ўжо чакалі людзі, што прыйшлі на работу. Пачынаўся гоман з мітуснёю.

— Анцік, ты запрагай Лысую і давай за саломую пад Разалічаў. Так, Коля Андрэяў! Дзе ты, Коля?! Ага, тут! Добра. Паедзеш з Анюсем вазіць картоплі на бурты. А вы, хлопцы, буртаваць пад Высокую збірайцеся. Туды бабы пойдучь з кошыкамі. Салому падвязаць, хваціць на сёння...

Фыркалі коні, рыпелі даўно нямазаныя дзёгцем колы, смяяліся жанчыны, падсаджваючыся на падводы, крычалі ў ваколіцах пеўні, далятаў сабачы брэх з-пад хат. Гуртоўня раз'язджалася-разыходзілася. Наступала цішыня. Вышылася сонца. Выцершы пот з ілба і адхінуўшы з вачэй казырок зацёртай шапкі-пяцівугольні, Ільяк паварочваў да сваёй хаты паснедаць ды крыху спачыць. Потым зноў

*Такім быў млын
на Быкове.
Колькі там усяго
перамалолася!*

«ногі ў рукі» і на бурты, у поле, на картоплі, да людзей.

Самая непрыемная пара пачыналася ў брыгадзіра з вясны. Жанчынам наразалі «дзялкі» — абшары цукровых буракоў, ільну. Яшчэ трэба садзіць бульбу, потым загатоўка сена для калгаснага статка, потым уборка, жніво. А ў людзей, акрамя калгаснага прыгону, свае клопаты. Дома работы не раздыхацца. Не зробіш яе, застанешся, як казалі, «на бабах», бо з калгаснага заробку «ногі выцягнеш». На брыгадзіра ціснуў старшыня: давай людзей— там не скасілі, не зааралі, не давезлі, а людзі, асабліва жанкі, намагаліся выкруціцца ад работ на брыгадзе, каб дома з агародамі ўправіцца. Ад дзялак то не схавашся, а на цякучку, як казалі, на брыгаду, «то хай яна праваліцца, трасца яе ня возьме, эту калхозную процьму». Каля васьмі раніцы Ільюк абыходзіў вёску, завітваючы ці не на кожны надворак і ў кожную хату і, то просячы, то пагражаючы, зваў жанчын на працу.

— Зіна, ты сёння абязацельна пайдзі на работу, нікога няма сёння. Давай, збірайся і нікакіх разгавораў! Глядзі, Зіна, а то плоха будзе, напішу дакладную ў кантору, вызываць будуць, сарамаціць... Давай нямедляна, збірайся...

Вусны падцятыя, твар сярдзіты, вочы калючкамі. Словы так і страляюць з языка. Маці пачынае што-небудзь прыдумляць, каб адбіцца ад прыгону, але брыгадзір не адступаецца, суровее тварам. Тады маці рэзка мяняе тактыку: пачынае ласкава, як тая ліса-хітрунныя, упрошваць брыгадзіра-мучыцеля.

— Ой, Льючок, даражэнькі ты мой, ну што ты раскрычаўся? Нямашака ні мінуцы свабоднай. Каб ты ведаў, як ногі сёння балелі ноч'ю. Я лепей табе ці Зоні што пашыю, яна вунь прыносіла мацеру. Ды зайдзі ты ў хату, што мы на вуліцы гаворым. Прысядзь, нахадзіўся ўжэ з раніцы...

Калі сітуацыя цярпела, Ілюк заходзіў на кухню, прысджваўся да стала. Там яшчэ стаяла не астылая з раніцы яечня з салам. У дадатак да яечні маці непрыкметна выхопвала з палічкі пад сталом бутэлечку, налівала брыгадзіру гранёную стограмоўку самагонкі.

— Выпі ды закусі ты, Ілюк! Як-небудзь яно будзе, абыдзецца; вунь трохі бабаў сабралася на вуліцы, зробіць яны тую работу, а я ўжэ пабуду дома сёння, пашыю што, на сотках работы пройма...

— Ладна, Зіна, сёння пабудзь... Глядзі, не падвядзі мяне— заўтра абязцельна пайдзі на работу... Што тут у цябе, засталася што-небудзь? — пытаўся ён і вачыма паказваў на стограмоўку.

— Самагоначка... Харошая, свая, ты ня думай, абы чаго я нетрымаю...

Ілюк падносіў чарку да носа і порстка цягнуў у сябе паветра, нібыта прынохваўся, смакаваў пахі іржанаго подыху, што сыходзілі ад празрыстага наліву ў чарцы. Потым, закінуўшы галаву назад, перакуляў чарку ў рот. Але выпіваў не адразу, а глыточкамі—так, што яго валляк вытыркаўся на горле і коўзаўся туды-сюды, то ўзад, то ўперад, як мне здавалася, нават са скрыпам. Я палохаўся ад такога відовішча, пад адзежынай прабягалі мурашкі, а здаралася, што ўздрыгваў усім целам. Ілюк моўчкі прыкусваў. Маці пыталася:

— То можа яшчэ адну?

— Не, Зіна, хваціць, дзялоў па вушы...

Лагодны тварам падхопліваўся з крэсла, нацягваў на вочы кепку-пяцівуголку, папраўляў на ёй кароценькі брылёк і, абцёршы рот далонню рукі, бадзёра шыбаваў праз двор на вуліцу, каб зноў абрынуцца ў бясконцы варунак калгаснай трасянке. Ён застаўся ў памяці незлабівым і прыемным чалавекам, не зрабіўшы за доўгія гады свайго брыгадзірства нікому нічога кепскага. Пасада яго была нялёгкая. Паміж молатам і накавальняй, паміж канторай з панам-старшынёй і гаротнымі людзьмі, што б'юцца за жыццё ад рання да рання.

Да мяне Ілюк адносіўся прыязна. Здаецца, я быў у восьмым ці дзявятым класе, калі ён заехаў да нас, папрасіў мяне рашыць задачу. Выйшла распараджэнне зверху, каб брыгадзіры ды іншыя кіруючыя работнікі ніжэйшага звяна мелі сярэдняю адукацыю. Ілюк не давучыўся з-за вайны, таму яго загрэблі ў вячэрнюю школу. Задачкі былі простыя,

я рашыў іх у момант і яму, і Колю Грышкаваму, брыгадзіру будаўнікоў. Яны падзівіліся, а калі назаўтра на экзаменах атрыма лі пяцёркі ды пахвалу на-стаўніка, то адразу паехалі ў сельмаг, закупілі бутэлек пяць яблычнага «чарніла», каўбас, кансерваў і к нам на двор — мяне дзякаваць. Мож на ўявіць сабе ма-люнак: здаровыя дзядзькі, а Коля Грышкаў быў поўны і мажны чалавек, Ільюк таксама немаленькага росту, запрашаюць вучня, хударлявага хлоп-ца, на гулянку-цацанку з «чарнілам» ды закускамі. Маці за галаву ўзялася! Гэта ж трэба, каб мясцовае «начальства» прыбыло за хлопцам на матацыкле з каляскай! Якая важная нагода здарылася?! А яны ўсадзілі мяне, як ганаровага госця, у каляску і на вачах у людзей павязлі ў лясок на выпіўку. Як не аднекваўся, а прыйшлося трохі пацягнуць «чарнільца». Кіроўцы ж былі добра падпітыя, бо, відаць, скарысталіся нагодай, каб і самім адзначыць поспех. Маці расказвала пра гэта бацьку і жахалася: «Падумаць, да чаго дайшлі, глянь, хлопцу віно давалі, дурні! Патрэбна ім эта вучоба, рабіць нямачаго начальнікам...»

З надыходам «перастройкі» пачало ламацца калгаснае ўсталяванне, мяняліся старшыні, усё стала інакш і ў зна-камітай нашай «Новай жызні». Ільюк адышоў ад спраў, кор-паўся на агародзе з жонкай Зоняю — сыны выраслі ды раз-бегліся. Заўжды ветліва махаў мне рукою, калі я праязджаў на машыне, кіруючыся да бацькоў. Хату яго не абмінуць, бо стаіць на самым вуглу ад гасцінца з-пад Высокай. Памёр яшчэ не ў старыя гады. Здаецца, была вясна. Якраз я прыехаў дадому і змог развітацца з брыгадзірам Ільюком. У труну каля галавы родныя палажылі новенькую кепку-пяцівуголку, каб і на тым свеце ён змог прыкрыцца ад сонца ды пайсці па справах...

Хочацца на хвіліну перапыніцца і сказаць колькі слоў пра такую з'яву вясковага побыту, як гарэлка і выпіўкі, калі ўжо зайшла гаворка пра гэты выпадак з «чарнілам». Самагонку,

З Галяй ля старога камбайна на бацькоўскім селішчы. 2015 г.

ці самаробную гарэлку, рабілі ў сялянскіх хатах, мабыць, усё жыццё. Добра ўмела гэта баба Волька з Малаедаў, наша маці таксама. Жыта прарошчавалі, дабаўлялі дрожжы, залівалі гарачай вадой, ставілі ў закуток каля печы, каб забуяла ды забурліла. «Расчыніла жыта» ці «паставіла брагу» — так нашы жанчыны называлі гэтую дзею. За «палякамі» гарэлка была надта дарагая, сялянину недаступная. Дый потым, пры «саветах», таксама не для калгаснага заробку. А вяселлі ды радзіны не адменіш. Таму гналі сваю, але, помніцца, п'яных пры маім маленстве на вуліцы не было. Сорам за гэта і грэх былі вялікія. Дзед Антош дык мо раз ці два ў год мог падняць кілішак, хоць самагонка ў бабы Волькі вялася.

Распуста з гарэлкай пачалася, як перасталі хадзіць у цэрквы, бо зруйнавалі пры Хрушчове, адмянілі грэх перад Богам. Франтавікі яшчэ прынеслі з акупаў звычку да франтавых «ста грамаў». Трохі лепшала жыццё, паяўляліся заначкі ў карманах. Навалам пайшло на паліцы ў крамы таннае «пладова-ягаднае», у асноўным яблычнае, віно, «чарніла». Стала прасцей абрабіць соткі ці прывезці дроў — за ўсё можна разлічыцца бутэлькай самагонкі альбо «чарніла». Таму гналі самагонку сёламі, і было гэта звычайнай справай. Масцеравыя вясковыя людзі кляпалі здатныя «парнікі» — так называўся самагонны апарат; мелі на іх добры попыт і неблагую капейку. Дыхтоўныя парнікі рабіў Толя Максімаў. Недзе ў кладоўцы на нашым хадатаўскім селішчы захаваўся яшчэ парнік яго работы. З тоўстай бляхі, круглы, на ножках, зверху цэбар, куды залівалі брагу, важкая, на вінтах, накрыва з адтулінай пад трубку, знізу топка для паліва. Вышэйшы шык — парнік з нержавейкі! Былі і такія, хоць і дорага каштавалі. Улетку, калі не палілі печы, у парніках гатавалі корм свінням, карове: запарвалі буракі, картоплі, батву, бо з цэбра, які перакульваецца, зручна разліваць прыгатаванае ў ведры.

А самагонку гналі хто для чаго. Некаторыя на продаж і, каб менш траціцца на жыта, падмешвалі ў брагу цукар, буракі, нават курыны памёт для моцы. Самагонка выходзіла цяжкая, атрутная, казалі «сахарная» — брала за сэрца, дурманіла галаву. Такіх ведалі, абгаворвалі за вочы, не любілі. Але што зробіш — розныя людзі жывуць побач. Былі і такія — гналі сабе, каб напіцца. Гаспадарлівыя гналі пра запас, каб вялася на святы ці на госці, ці каб разлічыцца за помач альбо наймы.

Нашыя таксама гналі гарэлку. Маці «рашчыняла» брагу толькі з жыта. Самагонка выходзіла чыстая, ад яе не балела галава. Гналі больш зімою. Бацька яшчэ зранку паглядаў на комін — куды вецер хіліць дым. Калі на вуліцу, то не вельмі добра, бо будзе чутна брага. А па вуліцы — хто не ідзе?! І ўчастковы можа цягац- ца да дзяўчат на вячоркі. Згледзіць— бяда будзе. Ці начальнічкі з калхоза, бывае, швэндаюцца. Знойдуцца

і свае, ахвочыя пад'ялдыкнуць, нацкаваць на цябе сабак...

...Ды вось парнік на кухні. Бацька майструе дымаход, залівае брагу ў цэбар, падпальвае дровы ў топцы. Я тапчуся побач, падсабляю нешта бацьку, а болей дык цікую за ўсім. Во ён прыціснуў рэйкай на вінтах накрыву, устаўіў у дзірку канец трубкай, якая далей злучаецца з трубкамі-кольцамі ў драўлянай кадушцы і вытыркаецца з гэтай кадушкі ўнізе. Гэты ніжні канец бацька абвязвае ільняной палоечкай-пяцелькай, падстаўляе пад яе на ўслонку пусты графін — «балён» па-вясковаму. Налівае халодную, толькі з калодзежа, ваду ў кадушку—па самы край. Яшчэ размочвае муку, робіць мякіш, абмазвае шчыльна па акружнасці накрыву на цэбры і месцы, дзе стыкуюцца трубкай. Здаецца, можна перапыніцца і чакаць, пакуль разгарацца дровы, забурліць ды закрэчка брага. Мы прысаджваемся перад парнікамі, бацька трохі расчыняе дзверцы на топцы, бо ад залішняга агню брага «папрэ ў трубкай». За вокнамі цемра, мароз, скавыча завіруха, а тут, на нашай кухні, цёпла і так лагодна. Пахне хлебам ад падсохшага мякіша, патрэскаюць дровы і, як ніколі, утульна мне быць каля бацькі, наглядаць за ім, за яго рухам. Завохкаў цэбар, затрымцеў сухапарнік. Усё! Зачалося! — пабегла пара, ахаладзілася ў калодзезнай вадзе, закапалі па нітцы-пяцельцы першыя срэбныя кропелькі.

— Ну, во, пайшло лякарства,— кажа бацька.

Кроплі пабеглі жвавым ручайком, зацвірэлі ў шырокім шклянным балёне. Бацька падстаўляе лыжку пад пяцельку — затым да рота: смакуе празрыстую вадкасць, што аддае пранізлівым, гаркавата-хлебным, з водгукам дыму, пахам. Трохі ўсміхаючыся, паглядае на мяне, гаворыць:

*Самагонку
гналі ў вёсках,
мабыць,
ва ўсе часы*

— Моцная халера... Настаяшчы пяршак...

Маці выходзіць з суседняга пакойчыка, пачуўшы галасы.

— Харошая, Зіна, палучылася. Добру ты брагу зрабіла. На ўсе сто!

— От, вельмі ні хвалі, Коля, а то напробуешся тут першаку, да ложка нядойдзеш...

— Глянь, во! Праўду кажу...

Бацька бярэ кавалак газеты, макае ў самагонку, чыркае запалкай. Папера імгненна ўсхопліваецца сінім порсткім агнём.

— Бачыш, як гарыць! Чысты спірт...

Яшчэ трохі яны перамаўляюцца паміж сабою, а потым мы з маці ідзем да ложкаў, спаць. Бацька будзе ці не да раніцы шчыраваць каля парніка, пакуль не выціснецца апошняя кропля з трубкі. Потым разбярэ гэтую канструкцыю, перанясе ў кладоўку за гараж. Схавае пад ложак у цёмны вугал пузаты шклянны балён з самагонкай і пабяжыць на фермы. Самагонка месяцамі будзе выстойвацца пад ложкам і толькі па патрэбе — ці калі заедзе дзядзька Вечык, ці калі трэба да каго на вяселле ісці з карзінаю, бо не пойдзеш з пустымі рукамі, ці на радзіны, ці калі торп прывязуць з Нясвіжа — яе даставалі, налівалі ў пустую паўлітроўку, прыкаркоўваючы затычкай з раённай газеты...

...Блукаю я сцяжынкамі сваёй памяці, кіруюся далей, за Навічанчыну хату, патрапляю на прыгожы абшар з высокімі прысадамі на ўскрайку поплава, за балотам, бліжэй да лесу. Як асобны востраў, некалькі пабудов—паселішча братоў Гарлеўскіх. Выглядаюць невялічкім мястэчкам: сядзібы і дзялянкі з прысадамі акуратна абгароджаны жэрдкамі, добра бачны з вёскі. Раніцай улетку патанаюць у светлай імжы, што парыцца над балотам, вечарамі абуджаюцца рыкамі кароў, бразганнем вёдзер, мужчынскімі і жаночымі галасамі.

Браты, Васіль і Коля Гарлеўскія, будуць змушаны раскалашмаціць гэты прыгожы, аздоблены ў пакаленнях куточак іх жыцця і пераехаць на вясковую вуліцу, усяго праз сто метраў, але ж у сацыялістычны калектыў. Васіль дык і памёр праз некалькі гадоў пасля пераезду, а Коля трываў далей. Але пачаў прыкладвацца да бутэлькі. Ажаніўся на жанчыне з Даматканавічаў. У нас яе называлі Джайджыха. Яна мела сына, казалі, завяла ад некага, бо афіцыйнага мужа не было. Сын той вывучыўся на афіцэра і служыў далёка, пад кітайскай граніцай.

Лёс Джайджыхі пакутлівы. Адно, што цягнулася, нібы праклён, гісторыя з сынам, прыдбаным без замужніцтва. На вёсцы такое лічылася ганебнай справай. А другое, што і Коля быў не лепшы мужык: падвыпіўшы, чапляўся біцца, выганяў з хаты. Сумесных дзяцей не было. «Гаруе яна за ім», — казалі вясковыя жанчыны.

Калі-нікалі Джайджыха наведвалася да нашых. Маці прыязнапрашала:

— Праходзь, Маня, у хату, прысядзь, пагаворым трохі...

З сінякамі на твары, растрэсена, у кірзавых ботах, у нязменнай зашмальцаванай ватоўцы, яна, саромеючыся, спакваля заступала на парог. Гаварыла прастуджаным хрыплым голасам. Гучна, моцна. Я з непрывычкі ўздываў галаву, прыслухоўваўся. Думаў: во, я і не знаў, што Джайджыха завецца Маняй, а то ўсе Джайджыха ды Джайджыха...

Коля, яе мужык, франтавік, заўжды, узімку ці летам, хадзіў у кірзаках, падраным на рукавах пінжаку і рубашцы, зашпіленай на ўсе гузікі да самага горла. Чалавек ён быў неблагі, але калі вып'е, то здаралася ўсялякае. «Любяць гэтыя франтавыя гарэлачку смактаць, што яна ім далася, гарчэча адна», — не раз прамаўляла маці.

Франтавікі, праўда, выпівалі. Ад акупаў і франтавых стаграмаў цягнулася надбаная звычка. Мог і бацька выпіць. Але ж ніколі не дакранаўся да гарэлкі працоўным днём ці проста так, без якой нагоды — абы выпіць... І яшчэ адна адмеціна: франтавікі мелі прыстойнасць, пачуццё сарамлівасці за свае паводзіны. Гэта пасля маладзейшыя за іх, ужо без аніякіх тармазоў у галаве, маглі валяцца п'янымі пад плотам ці ў крапіве. Тыя ж, хто перажыў вайну, больш адказна ставіліся да жыцця, бо паспыталі гора і пакутаў. Ды і пасля вайны нічога добрага яны не збачылі. Хрушчоў адабраў прывілеі — даплаты за ордэны і медалі. З акупаў і зноўку ў «мірны бой», як пісалі ў газетах. А на самай справе — у цяжкую і беспрасветную работу на прагорклых пажарышчах, парослых бур'янамі палетках.

З Мішкам Семачкавым (злева). Старэйшы і даўні хадатаўскі род. 2007 г.

«Вы, хлопчык, чый будзяце?..»

Адносіны ўладаў да людзей у тыя пасляваенныя сталінскія гады былі жорсткімі, працятымі духам абыякавасці і бесчалавечнай «душылаўкі». Як адбітак часу, перад вачыма наша жанчына – старая Маланка. Заўжды ў распачы, у бядноце і ў горы. Я ўпамінаў пра Маланчын хутарок, што прытуліўся пры невялічкім балотцы Моху. З нашага надворка віднеліся толькі страхі і комін Маланчынай хаткі «на курыных ножках». Калі над ёю завіваўся сіняваты дымок летнім ранкам ці зімовым вечарам, то здавалася, што і лес там, удалечыні, не такія пануры, і ваўкі не такія страшныя. Весе́лей рабілася на сэрцы.

Жылі ў хатцы на «курыных ножках» Янка і Маланка. Бяскрыўдныя, гаротныя людзі. Хадзілі босымі да самай зімы. Янка, Яначак, як казалі на яго ў вёсцы, невялічкага росту, слабенькі цела́м, парослы рэ́дкім шчаці́ннем чалавечак з до́брым і крыху жаласлівым позі́ркам глыбо́кіх вачэ́й. Усякае лета ён пасвіў кароў, наймаючыся да людзей. Малым мне выпала пабыць з ім цэлы дзень каля статку, калі набегла калейка. Зрання, а пятай гадзіне, карову выгнаў бацька. Маці шкадавала мяне будзіць.

«Гойсаў учора недзе цэлы вечар, няхай ужэ паспіць. Як падыму, пакуль паснедае, пайду да цябе, пушчу на работу,

а потым Вася прыйдзе, мяне падменіць»,— чуў я спрасоння матчын голас.

Мо пад дзевяць я прыбег на поплаў за Разалічавым пляцам і могілкамі, пусціў маці дадому. Статак пацягнуўся на зялёныя разлогі пад Якубавічы, там, дзе прастора і стары велічны дуб. Мы дыбалі за каровамі абাপал статку, а калі сышліся, Яначка, прыжмурыўшыся, пільнавата глянуў на мяне:

— Вы, хлопчык, чый будзяце?

— Дык Другаўцоваго Колі, маці ж, во, была тут.

— Так-так, а я й не падумаў нешто. Добра, што Коляў хлопчык...

Маленькі, больш падобны на падлетка, чым на старога чалавека, ён упарта тупаў за каровамі, кіруючы іх то пугаю, то глухаватым нямоцным покрыкам. Калі сонца паднялося над галовамі, а каровы прыляглі, мы прыселі перакусіць на мяккія, парослыя мураванкаю купіны. Яначак пасыпаў лусту хлеба буйной соллю і патроху, няспешна, адкусваў ад яе невялічкія кавалкі. Запіў гэты перакус вадою з бутэлькі. Потым пачаў рабіць самакрутку. З запазыхі дастаў зашмальцаваны кісет самасаду, акуратна насыпаў крышыва ў прамавугольны лісточак, вырваны з газеты. Скруціў у трубочку і, паслюнявіўшы, заклеіў пальцамі.

*Са сваімі
хадатаўскімі
хлопцамі. Злева
Васька Костусеў,
справа Талік
Багданоў. 2008 г.*

Тут пахаваны
Маланчын
Яначка

Упершыню я пабачыў, як прыпаліць самакрутку крэсівам. Яначка прыгнуўся з самакруткаю ў роце да левай рукі, у якой трымаў шэры, выгнуты пласцінаю камень, а правай рэзка шмаргануў па ім жалезным кускам—пасыпаліся чародкаю іскры. Ён жывенька пацягнуў к сабе паветра—цыгарэта закурылася. Стары адкінуўся, выпрастаў спіну, ужо нетаропка зацягнуўся, выдыхнуў хмарку сізага дыму. Наступіў разамлелы супакой.

— А ў вас, хлопчык, есцяка свісток ці няма?—загаварыў Яначка.

— Быў, але згубіўся.

— А вы ўмеяце самі яго зрабіць?

— Хлопцы навучылі. Васька Костусяў добра робіць.

— А во такі свісток, як у мяне, мо й ня бачылі...

Так са мною, малым, ніхто раней не гаварыў. Вельмі ўразіла гэтае «вы». Ён, старэнькі, затурканы жыццём, прыгнуты да зямлі чалавечак, паважліва, бяз аніякай аслаблівасці ці насмешкі, звяртаецца да мяне, хлапчука, на «вы»?!

— Зараз пакажу. Во, паглядзеце...

Яначка дастаў з кармана незайдросную, як напачатку здалася, арэхавую палачку. Прыгледзеўся пільней—бачу, яна акуратна аздоблена, дзе-нідзе пасечана на шчылінкі-рыскі ды кружочкі. Калі прыклаў яе да вуснаў, палачка ажыла, залілася пераліўным свістам-пошчыкам, потым заціўкала рознымі птушачкамі і нарэшце засумавала, нібы зязюля ў лесе. У вёсцы ведалі, што Яначка мае скрыпку, умее на ёй добра іграць. Маладзейшым калі быў, то яго запрашалі на розныя гулі, вяселлі і радзіны. Дык ён і на дудачцы-свістульцы самаробнай улаўчыўся—і так прыгожа, мілагучна!

То была мая першая і апошняя з ім сустрэча. Бо я быў яшчэ малы хлапчук, падшыванец па-вясковаму, і ў мяне наперадзе было вялікае жыццё, а ён быў старэнькі, слабы здароўем, і ў яго не было наперадзе аніякага вялікага жыцця. Ды адкуль яму быць, таму жыццю і таму здароўю, пры той бядноце і спазнаным за жыццё пакутніцтве?!

Яначка памёр сцішана, непрыкметна. Маланка заста-лася ў лясной хатачцы з Маняй, дачкой. Як яны выжывалі, аднаму Богу вядома. Вясковыя ўдовы хоць што зараблялі

на калгасных дзялках, на фермах, на ўборцы, палучалі выплаты за пагінуўшых. Маланка ж наадрэз адмовілася ўступаць у калгас. Хто толькі з ёю ні гаварыў, як толькі ні агітавалі — не хачу, не пайду і ўсё тут. Вясковыя дзівіліся. Ды не болей таго, бо кожны думаў пра свае справы— пагавораць ды пабеглі. А жыла гэтая гаротная кабета ў голадзе і холадзе. Аніякай дапамогі ніадкуль. Мясцовыя прыслужнікі яшчэ і соткі хацелі абрэзаць. Бацька пайшоў у сельсавет.

— Што ж вы робіце? Не па-людскі гэта. Яна ў вайну парцізан хавала ад немцаў, картоплю паследнюю аддавала, ад дзяцей адымала. Я ведаю, што за чалавек раняны ў яе адлежваўся, магу напісаць, каб прыехаў, ня даў у абіду. Ён зараз начальнікам у Мінску.

Бацькавы словы трохі дзейнічалі. На нейкі час пра Маланку забываліся, не чапалі. Агарод ды невялічкі бульбяны палетак каля хаты былі адзіным яе пракормам.

— Картопля на Маланчыным хутары, то як арэхі. Лес кругом, усе сокі выцягвае,— гаварыў бацька.

Партызаны пры нямецкай акупацыі зрабілі ў яе хаце перавалак, бо з-пад лесу праглядаліся вёска і наваколле. Наведваўся туды і бацька, паведамляў партызанам пра нямецкія засады. Нагледзеўся заадно на Маланчын цяжкі лёс і шкадаваў яе, гаротную, забітую жанчыну.

*Некалі там,
пад лесам,
курыўся комін
Маланчынай
хаткі*

Маланка чула бацькаву прыязнасць, таму і хілілася да нашай сям’і, завітвала вечарамі. Паспачувацца пра свае клопаты, шчымліва выгаварыцца пра сваіх дачушак Таню і Маню, пажаліцца на бядняцкую «жытку»... Гэтыя размовы, як і самі наведванні ў нашу хату, былі для яе адзінай светлай палоскай пасярод бясконцай распачы ды штодзённых турбот. Яна ніколі нічога не прасіла: ні хлеба, ні адзення, ні помачы абрабіць соткі. Проста спавядалася пра свае думкі, выгаворвалася пра балячкі і супакойвалася сэрцам, астывала душою. Бо ў гэтым свеце нікому не была цікавай ні яе доля, ні яе сям’я, ні яе турботы. Дык хоць выказацца, перакінуцца словам з добразычлівым чала-векам і то шчасце для небаракі, адзінокай ды абрынутай жанчыны. Бедных і затурканных на сяле таксама, як і ўсюды, балышыня людзей абыходзіла мімаходзь. Бацька і маці былі іншымі. Спачувалі, пры кожным выпадку прагліся дапамагчы, даць што з яды, з адзежы.

...Чуўся постук палкай па вушаку ў сенях і хрыпаты, грубы, прастудны голас:

— Коля, ты дома, то адчыні дзверы...

Бацька выходзіў, націскаў на язычок, каб адскочыла жалезная зашчаўка, ці вымаў затычку з прабоа. Адхінаў дзвярную палавіцу, прытрымліваючы яе за клямку, пакуль старая прасоўвалася ў сенцы з намарожанага ганка.

— Праходзь, цётка, праходзь, тут усе свае, чужых няма... Ня бойся...

Маланка запаволена, па чарзе падымаючы ногі, заступае цераз парог на кухню, жмурыцца ад электрычнай лямпачкі. Я прымасціўся, адаграючыся на печы пасля соўгання на санках, цікую зверху. Мне тут, на гліняным цёплым чэрані, добра, як бывае добра чалавеку, што разамлее з марозу на лаве перад прыпекам у цёплым закірмушку. Маланка акідвае позіркам нашы выбеленыя сцены, прыкмячае мяне, углядаецца ў мой твар. Галава закручана вялікай шэрай хусткаю, твар перарэзаны глыбокімі маршчынамі, ручаінамі слязяцца чырвоныя вочы, вусны запалі. Яна цяжка дышае, абавіраецца на палку. На плячах заношаная ватоўка. Пацёртая шырокая спадніца стромка звісае над абцягамі настых гумаваых ботаў з дзіркамі на вялікіх пальцах.

— Садзецеся, цётка. Во сюды,—маці прыстаўляе пад яе невялічкі ўслончык.

— Глянё, Коля, пачталь’ёнка прынясла ў канвэрце... Мо зноў прыслалі пісьмо— трасцу іх ведае... Мо ўжэ на падатак... Недаваркі... Што ім ад мянетрэба?!

Яна гаворыць павольна і гучна, нібы грукоча засовамі, з хрыпам уцягвае і выдыхае паветра. Мне яе вельмі шкада, і я рады, што бацька хоча ёй памагчы. Маці налівае ў міску капусты з чыгунка, кладзе кавалачак мяса і падносіць Маланцы.

— Паешце, цётка.

— Трэба йці ў калхоз, ня будуць чапляцца,— гаворыць бацька.

— Не, Коля, ні пайду ў калхоз,— сіпатым голасам грукоча старая.

— Усе людзі, гляньце, уступілі, зарабляюць, ходзяць на работу. Бяруць коняй калхозных, соткі робяць — лягчэй жыць так!

— Ай, колькі тут мне засталася яшчэ жыць, Коля?! То абыдуся бяз іх калхоза...

Яна прымаўкае.

— Яно то так, але ж нек прывыкаюць людзі й да калхоза,— уступае ў гаворку маці.— Вунь, Паўлюковы ўвайшлі, дык лепей сталі трохі жыць.

— Зіна, яны мяне абідзелі за вайну. Парцізанаў прымала-прымала, а слова нат не сказалі за тое, адно абдзіраюць кожны год падаткамі.

Гутарка прыціхае. Маланка не кранаецца яды. Цераз маўклівы прамежак бярэцца за палку, збіраючыся падняцца з услона. Кажа:

— Пара дадому, пакуль зацягнуся па гразі к сабе ў лес... От, як пасажу яшчэ вясною картоплі, то пражыву як бяз іх калхоза...

— Ня бойся, цётка, пасадзім...— супакойвае бацька.

— А што, Юзічковыя яшчэ не выаралі картаплянік, я чула...

— Можа быць. Стары захварэў, а бабы ня могуць. Казалі, правіўся, то выаруць. А нашчот вясны—не перажывай! Памагу табе, цётка. Як свае пачну, то й твае пасадзім. Не прападзём...

— Дзякуй, Колік, табе. То пайду ўжэ...

*Такімі мы былі
з братам у 1967 г.*

— Пачакай! Паспееш дадому. Во, паеш! Зіна ж паставіла ў місцы гарачае, капусту. На холад добра паесці, цяплей будзе...

Маланка не можа рашыцца. Яна ўпрогаладзь, як і заўсёды. Але саромеецца.

— Не, Коля, ні буду, ні хачу...

— От, цётка! Яшчэ чаго надумалася—саромецца тут! Я, во, з табою паем тожа. Давай і мне, Зіна, капусты...

Старая ўсё-ткі бярэцца за лыжку, за кавалак хлеба, які надкусвае і павольна перажоўвае шчарбатым ротам. Я сперажываўся за тое, што яна адказвалася ад яды, бо так хачелася, каб гэтая незлабівая гаротніца паела капусты. Мне палагоднела, гаючая хваля перакацілася па сэрцы. Ледзь прыкметным румянкам аздобіліся і запалыя шчокі ў старой, прысохлі ручаіны пад чырвонымі вачніцамі.

— Дзякуй, дзеткі, вам... Глянь, накармілі старую. Як у гасцях пабыла! Дай вам Божа здароўячка ды ўсяго лепшага...

От яна, асабліваець прыстойнай сялянскай душы! Будзе ў роспачы, у бядноце, а ніколі не пераступіць рысу ўнутранага дазволу, каб нешта папрасіць, хай нават і ў блізкага ці добра знаёмага чалавека. Лічылася, што звяртацца з просьбамі аб помачы магчыма толькі да радні, яшчэ калі-нікалі да суседзяў. Але ніколі не перабольшваць з папрашаннямі, бо ў кожнага сваіх дзірак хапае. Дробныя пазыкі, нахшталт газы, свярдзёлка, цвікоў, солі, вяроўкі ды ці мала яшчэ чаго,

*Краю
наш родны...*

нечакана вытыркнуўшагася на гаспадарцы, меліся часцяком— ды і з імі стараліся не мазоліць асабліва вочы.

Звялікай перасцярогай ставіліся насяледа грашовых пазык: ці пазычаць самі ці даваць грошы ў доўг. Калі і здаралася такое, то ўжо ў самых родных, брата ці сястры, і ціхенька, нягучна, бо не вельмі ўтульная гэта справа— грошы прасіць. Грашовая пазыка стаяла на мяжы ганьбы, ад яе магла вытрусіцца ня добрая пагалоска. Ня ўдалы, значыцца, гаспадар ці гаспадыня, што ў іх рубельчык не трымаецца ў хаце...

...Цьмяным і дрыготкім восеньскім надвячоркам разарваў на кавалкі вечаровую імжу пранізлівы плач. Ён абрынуўся на надворак з-пад лесу, ад Маланчынага хутара, скрозь счарнелы ад бясконцага дажджу наш вішняк за хлявом. Галасіла старая Маланка— вуздрыгам, немачным крыкам, выцінаючы працятыя жалібой і крыўдаю горкія словы. Гэты плач захіснуў абвіслыя з макраты саламяныя стрэхі, непрытульную вуліцу, прыгнутыя хаты і ўсё на свеце. Маланка галасіла па старэйшай дачушцы Тані. Яна захварэла ангінаю, памерла маладзенькаю. Можна, калі што і трымала Маланку ў яе гаротным жыцці на гэтым свеце, то дачушкі Таня і Маня. Яна галасіла і пыталася ў Бога і людзей, чаму такая яе доля. Гэты яе шчымлівы, бяссільны і такі адзінокі ў халоднай цьмянай прасторы пакутлівы плач на вылет працяў маю душу і сэрца. Скамянелым застыў на ганку. Бразнулі дзверы, выйшлі з хаты бацька і маці.

— Галосіць, бедная, па Тані...— прыбітым голасам вымавіўся бацька.

— Яна так кожны год у гэты дзень плача...— цяжка ўздыхнула маці, выцерла канцом хустачкі памакрэлыя вочы.

Мы стаялі пад дажджом, завалэнджаныя гэтым безнадзейным плачам абрынутай жанчыны, і страцілі пачуццё часу, не маглі сысці з цэментавых прыступак. Ніколі яшчэ дагэтуль не чуў я большага смутку ў сваім сэрцы, ніколі яно не сціскалася так ад жалю і нематы, ад няздольнасці паправіць бяду, абысці гора, дапамагчы...

Маці расказвала, што калі не стала Маланкі, прыязджаў нядзельным днём з Баранавічаў ці нават з Мінска статны, добра адзеты мужчына. Праходзіўся па Маланчынай вотчыне, дзе хілілася долу пакінутая хатка, завітаўся на вёску, пытаўся ў жанчын:

— А Меланья даўно умерла? Гдзе зараз ёй дачка? С кем яна жыве? Меланью тут обижалі в колхозе...

Гаварылі, важны пракурорскі начальнік, і што Маланка выхадзіла яго раненага пры адступленні ў вайну.

На месцы Маланчынага хутара зараз невялікая вугрыстая праталіна з подступамі падлеску сям-там. Калі б ні заступаў я на роднае дворышча – і пры бацьках, і пасля іх, – між- волі кідаюся позіркам за выгрудак, дзе добра падняўся хвойнік і куды ходзяць нашы, селавыя людзі за лахачамі на балота– у Мох...

— Дзе быў?

— У Мосе, на балоце, лахачы пачарнелі ўжэ...

Не забыцца мне Маланкі і старога Яначкі. Не забыцца і пра гэтае «вы» да мяне, сямігадовага хлапчука. Прыгнутыя жыццём людзі, – а якія чулівыя сэрцы, здатныя таленты, якая далікатнасць! Вось табе і «затурканыя беларусы»! А мо і ліцвіны – далікатныя ды прыстойныя... Дзе ж яны сёння, сярод процьмы дыпламаваных ды адукаваных?! Ці ёсць якая?..

Далікатнасць пасярод вясковага людзю – з’ява надзвычай цікавая. Хочацца пра яе пагаварыць, бо гэтая найлепшая з чалавечых прыкмет выразна азначана ў сялянскім коле.

Дзядзька Сашык Твароўскі, што раней расказваў мне пра пана Смоліча, штодня тупаціць па надворку да нас, да маці, каб разагнаць яе адзіноту, пагаварыць. Не прпусціць і мяне, калі прыязджаю на бацькаўшчыну. Слухаю яго з ахвотаю.

— А ты знаеш, Вася, на сяле адно два чалавекі, Яначка Маланчын і стары Базыль, Фанькі Базылёвай бацька, малых называлі на «вы» – от былі далікатныя людзі!

На вёсцы не ўжывалі слова «культура». А калі гаварылі пра каго «культурны чалавек», то мелася на ўвазе, што гэта той, хто добра адзеты, жыве ў горадзе, а значыцца, размаўляе па-руску, і галоўнае – мае якую навуку за плячыма. Так павялося здаўна, такразумелася слова «культурны» ў вясковым тлумачэнні – ва ўсякім разе ў нашых мясцінах. Самі вясковыя людзі ніколі не адносілі сябе ці сваіх знаёмых да культурных. Пра абыходлівых і прыязных людзей гаварылі «далікатны чалавек». Ды вымаўлялі гэтае слова на нейкім замілаванні, нават з прыдыхам, таксама далікатна і сцішана.

У класічным разуменні, калі зазірнуць у слоўнікі, далікатнасць ёсць абыходлівасць, тонкасць, ласкавасць, добразычлівасць. Лічыцца, што такія якасці даюцца здатным розумам і вытанчаным выхаваннем. Адкуль жа яны ў простых сялян, якія не канчалі аніякіх вучэльняў?! Дзед

Сяргей, пра якога я расказваў, ніколі не зайшоў у нашу хату, да свайго роднага пляменніка, нашага бацькі, не пастукаўшы ў дзверы. Ён і мяне, як паступіў ва ўніверсітэт у Мінск, называў на «вы»: «То як, Васька, вы там маецеся... Жывіце адно здаровенькія, хай будзе добра...»

А як бывае няёмка ў мае прыезды дадому, калі сустракаю старэнькую, пад дзевяноста гадоў, цётку Фаньку Базылёву, дачку таго самага старога Базыля, і яна пры размове спытаецца: «Вы то да сваіх, Васька, едзея, даўно не прыезджалі...» Ці выкажацца: «Я то з вашай мамай і з татам вашым заўсюды добра была...» Яна памятае мяне падшыванцам басаногім, а на «ты» не можа звярнуцца нават у свае дзевяноста.

Назіраючы ўжо каторы год гарадское жыццё, сталічныя звычкі ды «штучкі», я задумваюся над гэтым сялянскім феноменам. Прыпамінаю размовы і сваё колішняе знаёмства з філосафам Васілём Васільевічам Грыніным, дацэн-там, выкладчыкам Беларускага політэхнічнага інстытута. Чалавек ён быў каларытны, сакавіты, асабліва калі «пад чаркай».

— Здесь, дружы, вот как все происходит...— зачынаў маналог Васіль Васільевіч, абсалютна не беручы да вушэй тое, аб чым мовілі субяседнікі толькі што. Праз невялічкі ўступ абавязковай тэмай становілася яго асалоджаная «труженическая культура».

Так было і ў Хадатавічах, куды мы, я і Галя, наведаліся з ім і яго жонкай, Арыяднай Барысаўнай Ладыгінай, прафесарам Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. Наведаліся на іх уласнай машыне, новенькіх «Жыгулях», якімі здатна запраўляла гаспадыня, з аднае толькі нагоды— паказаць бацькам нашае немаўлятка, з год толькі, дачушку Машу.

Пасля самагоначкі бацька павёў сталічнага вучонага чалавека на аглядзіны. Прысталі ў канцы сотак на поплаве перад балотам. Васіль Васільевіч зморшчыў лоб, пацягнуў носам паветра, прыўзняў галаву, асвятліўся тварам і вымавіў:

— Так вот что я вам скажу, братцы! Вся проблема здесь лежит в отношениях между ним, отцом-тружеником (ён ткнуў бацьку пальцам у грудзі), и землёй, на которой он трудится. Тут возникает, понимаете ли, особый вид культуры...

Ён гаманіў, углядаўся паўз вершаліны, што нерухома стаялі сцяною за балотам, і лунаў ужо недзе далёка ад нас. Бацька знайшоў адзіны выхад:

— Хлопцы, давайце яшчэ па чарцы, а то чорт яго ведае, што заўтра будзе...

Гэты прыпамінак заўжды кліча добрую ўсмешку на мае вусны. Калі ж казаць усур'ёз, то Васіль Васільевіч у сваіх навуковых працах прыйшоў да высновы, што, акрамя базісных для чалавечай дзейнасці, па Марксу, сувязяў паміж сродкамі вытворчасці і вытворчымі сіламі, паміж чалавекам і аб'ектамі яго працы нараджаюцца ў тым ліку і духоўныя адносіны. У выніку іх сутварэння ўзнікае асобы від працоўных (*«труженнических»*, па В.В. Грыніну) адносін, на базе якіх фарміруецца асобны від трудовой (*«труженнической»*) культуры. За гэткую трактоўку марксізма яго доўга не выпускалі на абарону доктарскай дысертацыі, і толькі гады за два да смерці Васіль Васільевіч усё-ткі яе абараніў.

Я пэўнюся перакананнем, што філосаф Грынін у сваіх тэарэтычных пасылах не быў рэвізіяністам марксісцкіх пастулатаў, а толькі зыходзіў з чалавечай гісторыі, якая так ці інакш, а заўжды стаяла і стаіць на адносінах паміж чалавекам і зямлёй. Зямля-зямелька нясе ў сабе вялікую маральна-эстэтычную супольнасць. Першая кветка, квёлыя парасткі жыта, птушаняты ў гняздзе, залацістая хмарка і цёплы дожджык, сонейка ў ружовым блакіце, важкі колас пшаніцы...— што гэта, як не выявы прыгажосці, чысціні і духоўнасці?! Здабываючы на зямлі хлеб надзённы, чалавек агортваецца паклонам да зямных праяў: да птушак і кветак, да дрэў і хмарак, да сонейка і неба... Чалавек і прырода вечна, на працягу ўсёй сваёй гісторыі, так бы мовіць, вучацца ўзаемнай павазе. Гаспадар ведае: не спаважыш, не схіліш галаву перад зямелькаю— не адорыць яна багаццем...

Вялася ў сялянскім побыце непрапісаная існасць: далікатны чалавек— то і дбайны гаспадар. Адно з адным тут ідзе, ды адно другое паганяе. Чалавек, далікатны ў паводзінах, такі ж далікатны ў сваёй працы, у адносінах да сваёй сям'і, да зямелькі-карміліцы. І наадварот. Чулася ж недарма ад вясковых людзей: «Што ў гэтага злыдня вырасце—ён, вунь, чалавека заб'е нізашто альбо хату спаліць суседу. Адно й думае, каб ты да раніцы не дажыў...»

Здатнасць у працы і прыстойнасць, душэўнае хараство стаяць побач, перавязаны паміж сабою, як тыя сіямскія блізняты. Прыстойныя гаспадары, паважаныя на вёсцы сем'і, дзеці і жанчыны з гэтых, не абавязкова заможных, сем'яў

*«Інстру-
ментарый»
сялянскай
арыстакратыі*

вызначаліся прыродным тактам, ад нараджэння прысутным пачуццём павагі да старэйшых, да незнаёмых людзей, да людзей увагуле. Была ў супярэчлівым сялянскім коле гэткая радзюжка адмысловых людзей. Я б ахрысціў іх нават так — сялянская арыстакратыя! Яна, сялянская арыстакратыя, нябачна, але моцна трымала ў руках вясковы побыт, не даючы яму скаціцца ва ўлонне жорсткасці і дзікунства. Рознымі тое адбывалася шляхамі, ды мо найперш ладам жыцця, паводзінамі ў розных сутыкненнях, асабістым прыкладам.

— Глянь, а Петрык у цэркаў паехаў... Трэбуло й нам збірацца...

— А восека Іванавы хлопцы на танцах не мацюкаюцца ды й гарэлку не смокчуць за вуглом...

— Вінак ужэ с хлопцамі авёс з рання малоцяць, а нашы спяць вунь, як снапэ... Тут дзень займецца во-во...

— Жабракі хадзілі, так стары Вінцусь ім хлеба й сала даў з сабою...

Азіраюся туды, назад, на нашу вясковую вуліцу, і перад вачыма яны, нашы гаспадары: Грудзінавы, Максімавы, Грышкавы, Сцяпанчыкавы, Лабажэвічавы, Вінкавы, Пятрушчыкавы, Ладымяравы, Тамашуковы, Семачкавы, Уладкавы, Вінцусевы... Ні ў кога не было выслана саломкаю жыццё, а захавалі ж і прыстойнасць, і чалавечую годнасць. У Івана Пятрушчыкавага ў сям'і за палякамі ў хаце мясціліся ці не дваццаць чалавек — брацця, сёстры, жонкі, дзеці... Аддзяліцца не маглі, таму і мясціліся. Маці не раз жахалася:

Перад
вачыма нашы
гаспадары–
Пятрушчыкавы,
Лабажэвічавы,
Вінкавы,
Ладымяравы,
Тамашуковы,
Уладкавы,
Вінцусевы,
Сцяпанчыкавы...

«Паняцця ні маю, як яны там ужываліся адзін з адным і дзе спаць лажыліся...» Ды ніводнай сваркі, ні крыку, ні енку, бо слова бацькі было законам: кожны пры справе, усе ў адну спулку, у кожнага сваё месца і роля. Таму і выжылі, выстаялі, дзеці ў людзі выйшлі...

Гэткія прыклады і дзеі, што пуцяводныя зоркі для тых, хто вырашаў, як дзень пражыць, ці думаў, на якім падмурку жыццё будаваць, з каго прыклад браць, на каго раўняцца. З пакаленняў перадаваліся ў адметных сем'ях статусныя, непахісныя законы сялянскага побыту.

«Мужык у хаце – гэта Бог у хаце. Будзеш службыць – будзеш і жыць!»

Так вучыла сваіх дачок жонка Юзіка Сцяпанчыкавага Жэнька. Па пашпарту іх прозвішча Лабажэвіч, гісторыя сям'і цягнецца з першасных вясковых упамінаў. Людзі працавітыя, добразычлівыя. Пра матчыны павучанні мне распавяла малодшая дачка Валя, настаўніца беларускай мовы і літаратуры. У самой Валі моцная сям'я, прыстойныя дзеці – не сцерлася, «працуе» мацярынская навука!

Далікатнасць у адным коле стаяла са спагадлівасцю, імкненнем ачоліць другога добрым слоўцам, адзяліць кавалачкам хлеба.

...Амаль штодня завітвала да нас у хату Фрося Чарнабаева. Жылі яны бедна. Мужык яе Антось, чудакаваты збіральнік рознага лам'я, гаспадаркай не займаўся, час траціў на паляванні і сабак, якіх вялося ў яго цэлыя стайні, як у заможнага пана. Хатку сваю ён зляпіў з драўляных аполкаў. Усялякую зіму людзі гаварылі: няўжо яны не змароззяцца

ў такім жытле — буды ў сабак і то лепшыя. Фрося хадзіла прыпухлая з галадухі і ад сінякоў, што рэгулярна атрымлівала ад свайго Антося. Па немаведама адкуль спачатай завядзёнцы лічылася, асабліва ў расхрыстаных бядняцкіх хатах, што лупцаваць бабу трэба рэгулярна, а калі пад чаркай — так абавязкова. Мусіць, гэткім чынам даказвалі сваю значнасць ці даўбакаватыя ў рабоце, ці звяглівыя і наравістыя па натуре. Антось, праўда, не падходзіў ні да першых, ні да другіх. Ён меў сваё уласнае прадстаўленне аб тым, якім павінен быць гаспадар у доме. Грады, поле, картопля — не мужчынская справа. Хай баба корпаецца ў зямлі. А мужчына, гаспадар—то найперш здатны паляўнічы з адмысловымі, на выбар, стрэльбамі, пародзістымі сабакамі і, канешне ж, з паляваннямі, ды не абы якімі, а фацэтнымі, шумлівымі, на зайздрасць усяму сялу. Яго побыт быў нейкай неўразумелай спробай жыць па-панскі, а на справе выходзіў фарс, з'едлівая карыкатура: і смешная, і бядовая. Антося прымалі за дзівака, асабліва калі ён праходжваўся па сяле з накручанымі пад завіўку валасамі, у адваксаваных ботах і сватаўся да жанчын у суседнія вёскі, як спраўны польскі шляхціч.

— Гляньце, скарынкі хлеба німа на стале, а ён сватаецца пры жывой жонцы...

Дзівіліся, як увогуле яны з Фросяй выжываюць: ні каровы, ні цяляці, ні парасяці... Якую бульбіну, калі ёсць, то і тую сабакам звараць. Худы, падцяты, а ўсё ж не затурканы, незлабівы да вакольных людзей, з усмешкай ды гумарнымі паляўнічымі гісторыямі, якіх у яго было безліч,—такім пражыў свае гады Антось Чарнабаеў. Паслухаць бы мне тыя гісторыі ды іх бяседы з бацькам на мой цяперашні розум! Во дзе была басалода...

На наш надворак Антось заходзіў кожную нядзелю, бывала і вечарамі. Углядаўся ў бацькаву тэхніку ды прымяркоўваўся да перагавораў.

— Колькі ты хочаш, Коля, за матацыкал?

— Я табе, Антось, затак яго аддам. Надаеў мне гэты зломак...

Антось цягнуў ламачыну дадому, дзе ў яго за дзіравым

*Цётка Жэнька
(Лабажэвіч
Яўгенія
Аляксееўна)
з унучкай
Вольгай
і праўнучкай
Жэнечкай.
1988 г.*

плотам валяліся мо дзесяткі гэтакіх зломкаў з усяго свету. Так было і з ружжамі. Знаходзіў ён іх паўсюдна, топчучы сцежкі па навакольных вёсках, абмінаючы па-леткі і сенажаці, дзе пацелі, шчыруючы, селавыя людзі. Нікога не падвёў. Калі не адразу, то пасля, але абавязкова сплочваў за свае здабыткі. Маці нават паўтарала штораз:

«Але ж які чалавек Антось! Глянь, прынёс бацьку за гэты нямецкі зломак дваццаць пяць рублёў... Дзе ён іх узяў?! Немалыя ж грошы...»

Затое былі ў Антося, як у запраўдашняга пана, і равары, і матацыклы, і ружжы на любы густ, і стайня падцятых, худых, з вугрыстымі рабрынамі, гончых. І жонка Фрося. Нічога, што трохі прыбітая, згаладнелая. Але ж дзябёлая, шырокая ў крыжах, грудастая — не раўня якой-небудзь квёлай курыцы. Баба што трэба, як у пана...

Не забыцца, як ву чыў мяне му жчынскай навуцы дзядзька Антось. Неяк улетку падчас канікул, мо ў класе сёмым ці восьмым, я шпарка рушыў дадому з-пад ка-роўніка ад бацькі. За Якубчыкавым пляцам віхлястая сцежка занырнула ў жытнёвае поле, абвітае лагодным мядовым водарам, што несупынна струменіўся ад наліўных спеючых каласоў. Цыркаў на небе жаўрук, пераліваўся жаўтлява-бялёсымі хвалямі жытнёвы абшар, залацістая

цеплыня разлілася паўсюль і здавалася бясконцай. Не хацелася адрывацца ад яе. Я за-паволіў крок, каб наглядзецца гэтай ласкавасцю, надыхацца мядовымі пахамі шапатлівых жытнёвых сцяблін, што вытыркнুলіся ў неба сваімі вусатымі мяккімі асцюкамі. Праз колькі крокаў паказалася спіна. Дзядзька Антось стаяў на сцежцы і пазіраў, як бягуць і бягуць валаватыя хвалі над жытнёвым морам.

— Во, йдзі сюды, пакажу табе гняздо... Там яечкі есцяка. Мо другая кладка. Бачыш, шэранькія... Во, яе...

Антось
Чарнабай.
Помнік
на магіле

Ён паказаў на птушачку, што ашчаперылася трывожным піскам над нашымі галовамі.

— Давай, пойдзем, а то перажывае вунь як...

Мы пайшлі не таропка па сцежцы ў бок сяла. Антось распытваў мяне пра школу. Потым неспадзеўкі павярну ў на другое.

— Ты ў жэ па дрос. От, як будзеш жаніцца, то бяры бабу, каб не худая была. Трэба, каб было за што ўзяцца ў бабы. Як карова-ялавіца пасля зімы, каб падобна... Каля такой тык і пагрэешся, кроў забегает...

Я то і не ўцяміў асабліва, што ён меў мне нараіць. Неяк пасля толькі выплыла гэтая размова. Калі-нікалі ўспамінаецца пры розных стасунках ды кранае ўсмешкаю мае вусны.

...Фрося, ба я з л і в а аглядаючыся, заходзіла к нам, звычайна пад абед, калі ўсе сядзелі за сталом. Маці адразу: «Праходзь, Фрося, ня бойся, сядзіся во тут, пасядзі...»

Фрося нек квёла, ніякавата, спачатку жыватом наперад, а потым ужо ўсёй постаццю, заступала за парог з сенцаў. Жывот мяшком тырчэў над каленямі, бо балела перабітая спіна, і яна хадзіла не так, як усе людзі, а перагінаючы спіну назад. Твар, што надуты мячык, пайшоў плямамі, вочы бегалі па вуглах, з боку ў бок. Рукі парэпаняны ад гразі і холаду.

*Чаго толькі
не збачыў
на сваім вяку
дуб Якуб...*

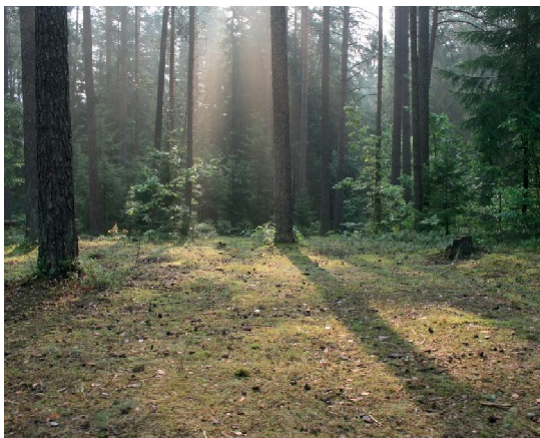
Ёй няёмка і боязна. Не ведае, што сказаць, толькі мармыча нешта сабе пад нос. Бліскавіцай кідаецца позіркам на стол з талеркамі. Галодная. Маці бярэ аладку, зверху кладзе на яе скварку, на місачцы падае Фросі. Тая прысела пад пячоркамі на вузенькі дашчаты акраец, што вытыркаецца з печы. Маці кажа:

— Паеш, Фрося, з намі. Не бойся нікога тут. Мы паямо, і ты з намі.

Фрося сцішана з’ядае накладзенае, апускае на калені чыстую талерачку.

— Дай яшчэ што, мо камяка з кіслым малаком,— уступае бацька.

Ніколі, нават у самыя цяжкія для сям’і дні, маці не выправіла Фросю з хаты ні з чым...

Цені

...От, каб чалавечы розум толькі і вызначаўся дабрынёй ды шчырасцю, выточваўся на строгім царкоўным слове, на прыстойнасці і парадку – якое, без хмурынкі, сталася б жыццё на зямлі! Але ці магчыма гэта? Кажучы пра далікатнасць, як вытанчаную асаблівасць сялянскай культуры, я далёкі ад рамантызацыі вясковага побыту. У роўнай частцы са светлай мелася ў ім зваротная старана. Нараўне з дабрынёй і даверлівасцю адносіны ў суполцы вызначаліся супярэчлівасцю і жорсткасцю. Бо само жыццё было такім. Што ні крок, то несупынныя змаганне і барацьба. За соткі – каб абрабіць ды зберагчы ад пустазелля. За картоплю – каб не з’еў каларадскі жук. За куранят – каб не схапіў шуляк. За курэй – каб не ўбіўся тхор. За сена – каб паспець дзе накасіць карове. За торф – каб накапаць на зіму. За рубельчык – каб зарабіць, дзяцей выправіць у школу, купіць кніжкі, чаравікі...

Ды пустазелле ці каларадскі жук – бяда не бяда, бо яны, як хмары ці дождж, – нікуды не дзенешся. Цяжэй, чым жук з пустазеллем, пераносілася тое, што ішло ад людзей. На маіх вачах то былі сутычкі і крыўды за курэй ці гусей, якія, «от, пламета, ліха іх матары...», зайшлі на суседскія пасевы і падзяўблі насенне на агародзе, то за карову, што забегла

Страшна
ў цемры
на могілках

ў буракі і нарабіла патраву, «трасца на яе, ніколі не наесца, усё ёй мала...», то за цяля, што прывязаў сусед перад нашым плотам, дзе бацька бярог траву на сена, «от ужэ завідущы, ня дай ты божа...», то за каня з плугам, якога нехта забраў, хоць на тое была дамова з брыгадзірам, «каб яго карбунка ўзяла ...» Такое здаралася. Ды нек пераварвалася, перакручвалася без асаблівых наступстваў. Тут заўжды была мяжа. Мера нейкага інтуітыўнага дазволу. Мо таму, што сутыкненні на бытавым узроўні мелі розныя вытокі. Часам яны былі выпадковымі — не дагледзеў чалавек за скацінаю, што тут зробіш, бывае. За гэта асабліва не гневаліся. Больш крыўднымі і зневажальнымі былі выпадкі, калі такое рабілася наўмысна. Каб нашкодзіць, каб спецыяльна падставіць падножку, пад'ялдыкнуць, зрабіць пакасць больш удаламу ці заможнаму. Тут ужо не абыходзілася без «высокага градуса». І сваркі, і праклёны: «Каб ты спухла...», «Каб ты спрындыўся, недавярак...», «Каб ты да раніцы не дажыў, пакасць...» А то і за калы браліся мужчыны, асабліва перакуліўшы чарку другую...

...Калі пайсці ад Маланчынага хутара краем ляснаго Моха, то ўтыкнешся ў пагорак, выйдзеш на клецкую дарогу, што выгінаецца ад могілак і хаваецца ў лясным гушчары. Наўпрост за дарогай зараз голае поле, а раней мясціліся хаты, і звалася гэтае месца Сяўковам. Сюды мы цягаліся цёмнымі восеньскімі вечарамі да Мішкі Піліпавага гуляць у карты, шашкі ці даміно. З сяла ў Сяўкова інакш не патрапіш—толькі

па клецкай дарозе, паўз могілкі і Разалічаву хату. Было страшна. Ад могілак, з непрагляднай як сажа цемры, вецер даносіць жудасны скрып распярэзлых старых бярэзін— хіба вар’ят цягае пілу па ржавым жалезе. Змрочна, без адзінага агенчыка працінаецца на хмурым небасхіле Разалічава будыніна. Ідзеш і не ведаеш, а раптам пільнуе цябе за вуглом у цемры стары Разаліч, стромка ўглядаецца ў постаці на дарозе, а потым як закрычыць страшным энкам — напалохае да смерці!

Разаліча баяліся дзеці, абыходзілі і дарослыя. Ён хадзіў, апіраючыся на крывульку — нагу прастрэлілі на фронце. Крывульку пры любым выпадку падымаў уверх і пагрозліва трос: «Я-ць-це пакажу!..» Ні з кім асабліва не знаўся, жыў з жонкаю і трыма дзецьмі асабняком на могілках. Туды вясковыя стараліся не хадзіць. Бо нават калі па дарозе хто куды ішоў ці ехаў, то выбягалі мурзатыя, з дзікаватымі вачымі Разалічавы дзеці і крычалі што-небудзь агіднае. Бывала, і сам стары бег за імі, трос услед падарожніку крывулькай. Часцяком з пагорка ад могілак ляцелі на вёску ці моцная лаянка, ці крыкі. То Разалічы сварыліся паміж сабою альбо з кім з вясковых.

Асабліва зухаватай на лаянкі і сутычкі была Разалічава жонка—Каця. Стрэнецца дзе з жанкамі, пачынае да іх чапляцца па ўсялякай дробязі. Мела яна іншыя непрыстойныя звычкі. Аб гэтым ведалі людзі і стараліся не весці з ёю аніякіх спраў. Аднак наша маці па сваёй даверлівасці паступіла не так. Зачаравалася яе салодкімі спевамі пра тое, як лоўка яна вырабляе пражу, а гаварыць Разалічыха ўмела здатна, і аддала ёй у работу цэлы мяшок воўны, каб вымыла, вычасала яе на кудзелю пад пражу. Загрошы, зразумела. Тыдзень праходзіць, другі—ад Разалічаў ні слыху. Прайшоў месяц. Маці стрэла яе на вуліцы, пытае:

— Калі ж ты, Каця, аддасі пражу?

— Якая там пража! Абы што мне дала, ды яшчэ чапляешся. Я выкінула яе на смецце...

Прыйшлося ў самоце расказваць бацьку.

— Ну ты дадумалася, Зіна! Аддала каму воўну?! Яна табе наробиць! Ой-ёй! Знайшлася работніца... Ладна, я разбяруся самзімі...

На ранку бацька выгнаў карову, вярнуўся к сабе ў майстэрню, палажыў за пазуху пад фуфайку здаровы гаечны

Галія збірае
суніцы пад
Мохам. 1980 г.

ключ і пашыбаваў на могілкі да Разалічавай хаты. Маці прыкмеціла, сумелася не на жар-ты: заб'юць яшчэ бацьку нізашто гэтыя бандзіты... Пабегла, знерваваная, да Ядзі, бацькавай сястры. Удваіх выйшлі за хлеў на край сотак, цікавалі за могілкамі. Праз колькі часу згледзелі, што ён выйшаў з-пад счарнелай саламянай страхі, што ледзь віднелася за расхрыстанымі бярэзінамі. Маці пабегла дадому. Бацька зайшоў на надворак з мяшком воўны за плячыма.

— На, Зіна, і болей ты з імі не цацкайся!

— Хоць не біліся там з табой?!
Перапудзіліся мы з Ядзяю...

— Хай бы папробавалі! Ні такіх бачыў!
У дзвях па клямцы грукнуў, так зразу адчынілі. Зайшоў у хату, кажу, давай воўну. Яна й запела: во, бяры, Колічак, я ня ўспела вычасаць... Спалохалася, ажно калацілася. Стары Іван з вугла не рыпнуўся. Дзеці адно

з печы вачыма блішчалі. Сядзелі ўсе, як мышы...

— От, я дурная! Навука на ўсю жыццё...

Як з'ява «прыхапіць чужое на дурніцу» існавала з веку ў сялянскай чарадзе. Нават калі і набытак ва ўсіх быў амаль што аднолькавы — печ з гліны, самаробны ўслонак са сталом, палаці каля печкі, ікона на куце... Здавалася б, што тут красці? Але ж кралі: прыхаваны да сенакосу кавалак сала, новы кажух, кудзелю, ніткі, а найлепш дык палатно, што бераглося ў вярках у куфэраках на пасаг для дачушкі. Запускалі скаціну на суседскія патравы, выводзілі тайком карову са стайні, адбівалі коней з гурта ў начныя выпасы...

Не магу абысці ў гэтай звязцы вытрымку з архіўнай спраўкі. Абавязковай павіннасцю сялян у радзівілаўскія часы, дый ва ўсе астатнія, разам з гвалтамі, адробкамі, здачай дзякла, жыта і аўса, мёда і нітак, гусей, курэй, яек, выплатай чыншу з'яўлялася яшчэ неабходнасць *«еженедельно стражу нести по очереди (4 раза в год) и ночную стражу по очереди»*. Нельга, відаць, было жыць без стражы — раскрадуць гаспадаркі і фальваркі.

У вайну не кралі — прыходзілі бандыты ці «партызаны-куфэрнікі» і забіралі, што хацелі, што бачылі. Але ж мне

помніцца час, пяцідзясятыя-шасцідзясятыя гады, калі хаты не замыкаліся: так, на прышчэпку, на драўляны калочак... Мо прычынай было і тое, што зладзеяў добра ведалі ў вясковай суполцы. Калі здараўся крадзёж, то вёска адразу вызначала яго «творцу». Казалі: «Тут бяз Ваські Клаўдзікавага не абышлося...» Такіх Васькаў зналі і прымалі за прыкрую непазбежнасць зямнога побыту. А хаты, ідучы на поле, у лес ці на сенажаць, так і пакідалі адно прымкнутымі на калочак з вярэвочкай.

Замыкацца, купляць замкі сталі пазней, калі патроху абзавяліся скарбам: шафамі, матацыкламі, раварамі, радыёламі, тэлевізарамі. Як прыбагацелі, пачалі ўтойвацца, бо пачаўся яшчэ сякі-такі крадзёж з калгасаў — напачатку невялічкі, а потым дык і паболей. Змянілася разуменне супольнага жыцця, іншымі сталі яго ўмовы. Пабурылі цэрквы, пайшло буянц п'янае бражніцтва. Саслабела паняцце граха перад Богам і Божай карай за нядобрыя, злыя справы. «Прыхпіць чужое на дурніцу» стала нормай. Змяніўся і падман, набыўшы свае «постіндустрыяльныя формы». Не сыходзіць з галавы гісторыя пра аднаго зухаватага камбайнера-перадавіка. Пераказваю яе так, як і пачуў, «у арыгінале».

— Эта ж сёння што мне мой раскажаў. Помніш, кажа, летам жнём мы жыта, адзін за адным ходзім кругамі, і камбайны ў нас адзінакавыя. Я ні атстаю ні на мінуту, а ў яго бункер скарэй набіраецца, чым у мяне. Ён ужэ высыпаў, а я ўсё кругі рэжу. А лічаць па бункерах. Во, пагналі яго камбайн у капіталку, бункер знялі, дак там другое дно абнаражылася. Яно было прыварана зверху, так у яго й выходзіло скарэй. І прэмію, і награды палучаў. От, як яно робіцца...

Зладзеяў не любілі. Стараліся асабліва з імі не знацца, як казаў бацька, не мець з імі «ніякіх дзялоў». За тымі, што крадуць, прыглядвалі і ў хаце, і на надворку.

— Эта ж яна адно ў хату зайшла — пастаялі, пагаварылі, потым бачу нешто куранят меней стало. Было пяць, а стало тры. Эта ж глянё, у карманы засунула, што я й ні скмеціла! Я то ведаю, яна ж любіць красці...

— Потым пытаюся: чаму ты так зрабіла, мы тут свае ўсе. Кажа: я сама ня ведаю, ні магу, каб што ў карман ні палажыць чужое...

Гэтак спавядалася мне наша суседка. І крадзяжы, і абгаворы, і лаянкі, безумоўна, каламуцілі сялянскае жыццё. Але найбольш яго азмрочвалі зайздрасць, помслівасць,

Змрочна,
няўтульна
на Сяўковай
выспе

бандыцкая наўмыснасць і зласлівасць. Тое, што ідзе з глыбінь цемрашальства, выцінаецца з затоенай звярынай прыроды чалавека. З пакаленняў цягнулася за гэткімі: «Ён жа падпаліў Сымонаву хату яшчэ пры паляках...», альбо «Дык яго ж бацька забіў чалавека на танцах у Малаедах пасля вайны...», «Гэтыя са швайкаю ходзяць, помслівыя і гадкія, адно слова – бандзіты...»

Былі такія людзі. Забойцы ад прыроды. Цягаліся па вечарынах са швайкамі за пазухай ці з кастэтам у кармане. На могілках вясковых помнікі з надпісамі: «Погиб от руки бандита», як у бацькі Сашыка Твароўскага. Так, дарэчы, пагінуў на вечарыне і муж матчынай стрыечнай сястры цёткі Валі з Малаедаў. Прайшоў фронт, малады, смелы, а з неспадзеўкі атрымаў пад сэрца вострую швайку ад мясцовага забойцы. Асірацелі двое дзетак. Яшчэ з помсты ці зласлівасці злыдні падпальвалі пабудовы. Усялякага хапала. Прыпамінаю, як уздрыгвала вёска ад споведаў пра ліхадзеяў, што ездзілі па могілках, адкопвалі начамі нядаўнія магілы і здзіралі з пакойнікаў чаравікі, порткі, фрэнчы, каб сабе забраць альбо прадаць. Казалі, што было некалькі выпадкаў, калі адзежу пазнавалі, падымалі труну, пэўнячыся, і бачылі голага мерцвяка...

Злыдні не маюць літасці, не ведаюць граніц у сваёй нечалавечнасці. У вайну, недзе ў першы год нямецкай акупацыі, калі не сціхлі яшчэ ручайкі бежанцаў і ваенных акружэнцаў, што імкнуліся на Усход, забрылі на вясковыя хутары

трое дзетак. Добра адзетя, у чаравічках, але змучаныя і галодныя. «Часікі на ручках у іх яшчэ былі», – казалі кабеты. Колькі дзён людзі кармілі дзяцей, прымалі на ноч. Ды потым дзетак не стала. Знайшлі іх голымі на гаёўцы, без адзежы, забітымі. «За адзежу гарадскую застрэлілі дзяцей... Во, якія людзі...» – хадзілі памоўкі па хатах. Дзяцей пахавалі ў палатне, што далі вясковыя жанчыны.

Пасля прыезджалі ваенныя, афіцэры, можа, бацькі альбо родныя, дапытваліся пра дзяцей: ці бачылі, ці ведаюць, дзе яны маглі прапасці. Дакладных сведкаў не было, але людзі ведалі, хто забіў дзяцей. Дый потым, калі судзілі нейкага партызанскага бандыта, як гаварылі, «з восточнікаў», за здзекі над людзьмі, прайшлі аб тым чуткі. Бачылі і гарадское дзіцячае адзенне, пінжачок і часікі, на некаторых вясковых. Ведаў аб тым і наш бацька. Расказвала яму пра забойства Маланка – было гэта каля яе хаты, навідавоку.

За гэтакімі дзеямі ўжо пачынаўся другі адлік. Такое пераходзіла мяжу, стаяла папярок Богага слова. Такіх лепей абмінуць на вуліцы, абысці вечарам каля плоту, бо ў злыдня няма сэрца, няма нічога, акрамя дзікіх пачварных інстынктаў. У вайну, увогуле, адкрыліся многія таямніцы пасярод тутэйшага люду. Адны з першымі павесткамі пайшлі ваяваць з немцамі, другія прыхаваліся ў неразбярэсе ад мабілізацыі ды лоўка прымасціліся пасярод сваіх і чужых, пакуль тыя, прыстойныя і чэсныя, гібелі ў акопах.

– Во, як Лаўрын, у нас тут быў, загатаўліваў для парцізан япрукоў, – расказваў на нашым надворку памятливы на мінулае дзядзька Сашык.

– Як яны загатаўлівалі – прыезджалі з аўтаматам ці вінтоўкаю і забіралі... Так і загатаўлівалі... Патыліца, вунь, вывальвалася закаўнер...

Прыпамінаю таго Лаўрына падчас, калі ён быў конюхам. Чырвоны твар. Насунутая на лоб авечая шапка, даўжэзны кажух, тоўсты жывот... Малымі ўзімку мы бегалі на канюшню ў конскія стайні збіраць свінням конскі кал. Па сялянскай навуцы лічылася, што гэта добрая дабаўка да свінячай ежы, мукі і картоплі – паляпшае апетыт. Сапраўды, свінні ахвотна паядалі такі «мусс-кактэйль». Мы смела і рызыкаўна лазілі з вёдрамі пасярод конскіх ног, выхопліваючы з-пад капыт цёплыя, зеленавата-цмяныя, як бульбіны з пару, бліскучыя круглякі, што выпадалі з-пад хваста. Лаўрын

лаяўся і праганяў нас з канюшні брыдкімі словамі. Пасля конюхам стаў Косцік, яго родны брат. Нам наступіла палёгка, бо ён не гневаўся, гаварыў: «Збірайце, колькі хочаце».

Косцік запамятаўся болей. Каларытны чалавек. Штодня расхрыстаны, бліскаў голымі, парослымі хмызом грудзмі з-пад заношанай фуфайкі. Не прамінаў, ранкамі заходзіў з канюшні да нас, прасіў гарэлкі: «Зіна, мо нальеш сто грам. Нешто смажыць у роце. Я каня вам пакіну заўтрачы». Служыў у польскай кавалерыі, трапіў у палон, быў парабкам у нямецкага памешчыка. Пра яго не скажаш нічога кепскага. І ён, і Лаўрын да пераезда ў сяло кучкаваліся пляцамі на Сяўковай выспе перад лесам. Было там змрочна, няўтульна. З-пад Даматканавічаў на соткі наступаў цьмяны, насуплены бор; з другога боку, ад вёскі, пужліва і пранізліва рыпелі раскарачаныя старыя бярэзіны на могілках. Мы, дзеці, баяліся там яшчэ аднаго іх брата, аднавокага Піліпа; чалавек ён быў незлабівы, але пахмылы, маўклівы. Не хадзілі туды і па суніцы. Бо як і людзі, мясціны таксама маюць свой дух, свой твар. Казалі на людзей: «Крый, Божа, ад такога чалавека», а на мясціны: «Ня дай Божа туды хадзіць...»

Я пераказваю тое, што чуў і спазнаў пасярод вясковага калавароту. Была і такая вясковая рэчаіснасць, далёкая ад кветчак і сонейка. Ды ў тых жа самых «заходніх крэсах». Але ж і яе не абысці, не прамінуць. Хацелася б, канешне, спісаць няёмкія рысы ў характары нашых людзей на «бальшавіцкую заразу». Але ж не спішаш, бо не стыкуецца, не звязваецца. «Заразу» не адкінеш, калі мясцовыя дурні, падбухтораныя палітычнымі актывістамі, бурылі цэрквы і ламалі начамі крыжы на дарогах. Але ў верасні 1939-га, у першыя дні прыходу Чырвонай арміі, розум нашых, тутэйшых, людзей яшчэ не быў моцна запалонены «чырвонай» агітацыяй. А што рабілі, што чвэрылі?! У момант кінуліся рабаваць гаспадарку графа Чапскага ў Наруцавічах. Як расказвала маці, аб тым я, здаецца, упамінаў, цягнулі мяшкі з сырнымі боханамі, хто як мог—сэрцы рваліся, падалі і паміралі пад гэтымі мяшкамі! Разабралі на дурніцу галандскіх кароў, а потым не ведалі, як пазбавіцца ад малака— каровы давалі «па цэбру» за дойку. Праз месяц-другі кароўкі змарнелі, бо за імі глядзець трэба не горш, чым за панскімі паненкамі. І нават лепшыя гаспадары, што атрымалі ад новай улады «галандак» упадарунак,

Высылка.
Малюнак
з Інтэрнэта

не справіліся: не па Сеньку шапка выйшла...

Разруха ў галовах нашых людзей цягнецца здаля. Дзікунства, жорсткасць, зламысласць да багацейшага паўзуць спрадвеку. Карані ў гэтых слоў глыбокія, спавіліся ў вечнай бядноце і прыгоне, а, значыцца, у вечнай канкурэнцыі за выжыванне. А, можа, і патрэбна, каб так было, можа, такі закон прыроды, што без гэтай штодзённай барацьбы і змагання вырадзіцца чалавечы род, саступіць перад жыццёвай каламуццю, змарнее. Калі прыняць гэткую выснову за безумоўную, то і вось яно – гатовае апраўданне крыві, знявагі, шматлікіх злачынстваў. Ды ці патрэбна яго такім прымаць? Але ў жыцця свае законы.

Помніцца, як мы біліся з даматканаўскімі хлопцамі. Пачыналася гэта ўлетку, калі на сотках уладжваліся з бульбай, з агародамі, а сенакосы яшчэ не падыходзілі. Звычайна ў нядзелю наша маладая ватага займала пазіцыі на могілках выгрудках ад лесу. Адтуль, з лясной гушчыні, мы чакалі варожага нападу на вёску. Малышня збірала на полі каменні і зносіла ў кучкі пад акопы, старэйшыя рыхтавалі палкі і стругалі галоўкі з запалак у трубкі самапалаў – самаробных наганаў. Гэта на асобны выпадак.

Наступаў час ікс, з-пад хваёвых прысадак ад Маланкі паказваліся постаці ворагаў – даматканаўскіх хлопцаў. Яны смела, у адкрытую, не туляючыся, ішлі на нашы пясчаныя выгрудкі. Сэрцы ў нас, малых, заміралі ад трывогі і страху.

На гэтым полі
мы баранілі
вёску
ад даматка-
наўскіх
хлопцаў

— Падпускаем бліжэй і камянямі! Па камандзе толькі! — крычаў хто са старэйшых наперадзе ў акапах.

Праз хвіліну ў паветры пачынаўся «палёт чмялёў». Яны па нас, мы па іх! Град камянёў сыпаўся да першай разбітай галавы. Бо калі раздаваўся гвалт параненага, іхняга ці нашага, то праціўнік траціў вайсковы дух і спешваўся ў лясок за Маланку. Нашыя вылазілі з акапаў, пачыналася атака з палкамі і самапаламі ў руках. Гналіся за даматканаўскімі да гаёўкі, дзе яны знікалі ў гушчары. Крычалі ўслед ім агідныя словы. З гарачымі тварамі, успацелымі спінамі буйна адзначалі перамогу — стралялі з самапалаў па хвойках, барукаліся адзін з адным, гулялі ў даганялкі. Часам праціўнік вяртаўся, бойка зноўку разгаралася...

Барацьба за ўсё і з усім вызначалі сутнасць тагачаснага побыту. Даходзіла да смешнага і непаразумелага. Я доўга не мог уцяміць сабе некаторых даволі дзікаватых і непрыстойных праяў у паводзінах нашых людзей. Мяшалася там усё, як у сячкарні сена з саломаю, шыварат-навыварат— і смех і грэх.

Выбіраюцца нядзельным ці буднім днём нашы жанчыны аўтобусам у Нясвіж прыкупіць тое-сёе ў гарадскіх крамах. Бяруць часцяком з сабою і нас, дзяцей, каб купляць не на вока, а з прымеркаю. Пахадзілі, прыкупілі, што знайшлі, абедзенным рэйсам збіраемся на аўтастанцыі дадому. Падрульвае аўтобусік, невялічкі «пазік». Зачынаецца таўкатня перад дзверцамі. Толькі расчыніць іх шафёр, як нашы

вясковыя бабы, гэтак жа, як і чужыя, адпыхваючы адна другую, шыюцца ў аўтобус— адно локці мігцяць. Бо месцаў, каб усесціся, усім не стае, а прысесці хочацца, нахадзіліся па гарадскім бруку. Але ж і папіхацца са сваімі суседкамі неяк не да твару. Праўда, таўкатнёю займаюцца не ўсе. Некаторыя моўчкі стаяць і чакаюць. Мне дык брыдка глядзець на такую валтузню. Перасварацца, думаю, потым бабы паміж сабою, гаварыць перастануць адна з другою на гады. Але сыходзіла гэтая таўкатня, і нібыта не было яе, калі прыязджалі да вёскі, разыходзіліся па хатах. Усё роўна, як так паложана, павінна быць: папіхай адну другую, займай лепшае месца...

Дзівіла мяне тут найболей, што спіхваюць у бакі жанчыны адна другую — свае, з аднаго сяла, не тое, што чужыя, нязнаныя. Дайшло пазней, што не ў навіну гэта — так было спрадвеку. У розных толькі варыяцыях, у залежнасці ад часу і абставін. Свае цкавалі сваіх пры паляках — даносілі ў пастарункі пра тых, хто піша вершыкі і чытае газеты; удавалі немцам тых, да каго заглядвалі партызаны і хто прыноціў у гумне, на сене ці саломе, параненых акружэнцаў; уціналі энкавэдзістам тых, у каго медныя ўтулкі на жняяр-цы ці чые дзеці мячыкам разбілі партрэт вялікага Сталіна... Свае, вясковыя, і забівалі, і кралі, і чвэрылі ганебныя справы над сваімі, такімі ж самымі вясковымі ды суседскімі людзьмі.

А ці хіба інакш зараз, калі ўсё перамяшалася ды перакруцілася?! Мо горай яшчэ, чым раней. Бо ў вясковай суполцы такіх людзей ведалі, з пакаленняў цягнулася за імі нядобрая ляйчына. Была ў іх свая Божая кара— з імі стараліся не знацца, абысці. Іх не клікалі па-суседскі ў госці, не хадзілі да іх на вячоркі, не ўступалі без патрэбы ў размовы. Яны былі асобныя, абрынутыя на адзіноту. Страшная кара! Нейк яны дзічэлі ў сваёй асобнасці: ці зміралі заўчасна, ці куды з'язджалі ў чужыя землі... Цяпер жа нават пра суседа на адной пляцоўцы нічога не ведаеш— хто ён, які чалавек? Чвэр, што хочаш— аніякіх ляйчын...

Раздумваючы сёння над тым часам, разумею, што ён быў наскрозь працяты феадальна-калектыўнымі высновамі ў паводзінах і поглядах сялянскага люду. У бойках паміж сабою мы, дзетвара, вастрэлі сваю смеласць і адвагу, змагаліся за прызнанне ў калектыве, бо гора таму малайцу, якога не прызнае суполка — прападзе ў кпінах... Калі змагаліся

Мінскія госці
на гарбузах.
2000 г.

з чужымі, вёска на вёску, то баранілі свае абсягі, бо, не дай Божа, чужынцы стануць гаспадарамі на вясковай вуліцы ці на танцах. І хай кожны гаспадар на сваім полі, камандзір і галава на сваім дварышчы, у сям'і, але абавязкова член суполкі, сяла, паселішча з яго няпісанымі правіламі і маральнымі нормаў. Відаць, ішло такое з даўніны, калі род і племя толькі рука аб руку маглі абараніцца, выжыць, прахарчавацца. Па сутнасці, такая завяздэнка мела патэнцыйна станоўчы вынік. Бо ўсе тутэйшыя былі змушаны пастаянна аглядацца на калектыў, на вёску, на суседзяў, родных і блізкіх, на думку гаспадарлівых і прыстойных. Стараліся не высоўвацца без патрэбы. Не насмяшыць людзей, каб пасля не перагаворвалі па хатах, не тыркалі пальцам у спіну: глядзі, маўляў, які дурань пайшоў па вуліцы...

Думка суполкі, большасці была законам і правам, асуджэннем і прызнаннем. За бацькавым наказам «жыць, як усе людзі жывуць» таксама выразна чуецца мараль калектыўнасці. Бо калі жыць не так, як жывуць людзі вакол цябе, то, значыцца, выбіцца з лінейкі, стаць іншым, не такім, як усе, не сваім — чужым! Забойцы, падпальшчыкі, злыдні — усе тыя, што аказваліся па-за нормаў вясковай маралі, аказваліся адрэзанымі на выспе. Яны нібыта жылі пасярод людзей і не жылі, выміралі, сыходзілі ў нябыт.

Гэтыя ланцугі калектыўнай маралі былі збаўленнем і рабствам адначасова. Збаўленнем, бо ўзвышалі чалавека над яго генетычнай прагнасцю, хцівасцю і дзікунствам. Рабствам, бо ў нечым стрымлівалі яго волю, памкненні к лепшаму, невядомаму. Вясковая мараль строга судзіла зайздрасць, помслінасць, варожасць, недагляд за бацькамі і гэтак жа нядобразычліва ставілася да багацейшых, больш удалых у жыцці людзей. Яна была бязлітаснай да слабых і няздольных, да не сваіх, прышлых, людзей; адначасова, здаралася, падымала наверх жорсткіх і зацятых. У ёй перапляліся месцамі канец і пачатак, дабро і зло, прыстойнасць і несправядлівасць.

Не забыцца пра старога Яніслаўскага. Ён хваліўся, што паходзіў са шляхты, з паляцкага роду. А быў, як і ўсе, збяднелы, адно што фанабэрыўся сваім нібыта польскім паходжаннем. У вайну служыў у польскім войску. Ды савецкая ўлада па недарэчнасці не лічыла польскіх жаўнераў за ветэранаў. Жыў бедна, але любіў пакарасамоўнічаць пра палітыку і высокія тэмы. Забыўся пра свайго сына, які ледзь не памёр з голаду недзе ў Карагандзе, куды запісаўся па вярбоўцы. Яшчэ меў агідную звычку: мяняў жонак і здзекаваўся з іх. Штогод новая, а ні з адною не ўжыўся, усе паўцякалі. Напрадвесні прывёў к сабе чарговую кабету. Гаварылі, хахлуха, з Украіны. Паўнаватая, з прыгожымі светлымі косамі за плячыма.

...Летнім днём, калі пад абед прыгналі з пашы кароў і на гадзіну ці дзве стомлена затаілася вясковая вуліца,

За плотам—
чужое жыццё

*Брат
з хлопцамі
рамантуюць
рухавік
ад камбайна.
2007 г.*

парвалі спякотную маркоту нечаканыя крыкі ды пранізлівы жаночы плач.

— Яніслаўскі сваю хахлуху ў калодзезі хоча ўтапіць... Павалок за косы, як авечку... Божачкі! Што эта робіцца! Бяжым ратаваць, а то бяда будзе! — гаманілі перапуджаныя жанчыны.

Пайшла за ўсімі маці, памчаліся туды і мы, малыя. Пад плотам ля Грудзінавай хаты кругам стаялі людзі, а пасярод Яніслаўскі махаў кулаком над галавой ляжачай у пыле на дарозе жанчыны.

— Я табе пакажу, псякрэў! — крычаў ён. — У калодзець цябе, курва!

— За што ён яе? — пыталіся людзі.

— Кажуць, заглядзелася на некага мужчыну, што ехаў надоечы на ровары...

Жанчыну адбілі і выратавалі, але не вельмі шкадавалі. Чаго яна спуталася з ім, адкуль узялася — з няблізкага свету сюды прыперлася... Хіба там мужчын няма? Чаго бадзяцца па сёлах?!

Тут, здаецца, схавана нейкая выснова з маіх споведаў пра сялянскі побыт, пра яго светлыя і цьмяныя бакі. Я расказваў

пра дасціпную настаўніцу Яўгенію Уладзіміраўну Ліпскую, якая не ўсім прыйшлася да спадабы на вёсцы. «Залішне ўжэ яна чапляецца да дзяцей. Як могуць, так вучацца... Што тут зробіш...» Настаўніца, здаралася, у роспачы стукала каго з малых па чарапку сагнутым пальцам, а сялянам не падабалася такая педагогіка. У той жа час яны даравалі і праходзілі міма выкрутасаў, што тварылі свае, тутэйшыя. Пабіў Антось Чарнабаеў сваю Фросю ці Яніслаўскі сваю «хахлуху», забралі Грыбавы матчыну пенсію і пілі віно, пакуль не скончыліся грошы,— то нічога, што з іх возьмеш, такія яны людзі... Хай жывуць, як жывуць... Адно, каб пажару не нарабілі...

Інакш кажучы, нашы вясковыя людзі, як бачыцца мне гэта зараз, з вышынь часу, мелі на многія з'явы жыцця свой погляд, часам не такі просты, не падуладны вонкавай ло-гіцы ці прынятым стэрэатыпам. Гэты погляд быў настолькі змястоўны, наколькі глыбока ці шырока прасціралася сялянскае разуменне свету. Адным словам, жылі і паводзілі сябе так, як разумелі сваё існаванне на зямлі і самое жыццё. Разуменне гэтае вельмі часта было вузенькім, як тая палоска зямлі, на якой у знямозе тапталіся вякамі.

Сацыёлагі цвердзяць, што толькі 10-15 працэнтаў людзей у грамадстве складаюць яго эліту, а значыць, увасабляюць сапраўды высакародныя чалавечыя якасці. Бальшыня, ад 60-ці да 70-ці працэнтаў, кіруецца звычайнымі інстынктамі выжывання і ў залежнасці ад сітуацыі выбірае так званы прыстасавальніцкі тып паводзін. Астатнія— грамадскае дно, нематывавая група, «быдла», горшыя за жывёлін, гатовы на самыя агідныя ўчынкi.

Ці падходзіць такая арыфметыка пад наша сяло? Я перабраў па хацінах нашы хадатаўскія сем'і, і ў мяне выйшла інакш. Атрымаў вынікі, якія не стасуюцца з даказанымі сацыялагічнымі мадэлямі. Пераважная большасць нашых хадатаўскіх сем'яў усё ж такі апынулася ў маіх падліках паміж першай і другой прыступкамі сацыялагічнай лесвіцы. Ці не наўмысна я раблю такі доказ?! Не, не наўмысна. Старыя людзі яшчэ ўпаміналі, што мясціны нашыя спакайней і цішэй за іншыя. Ды і пазней, параўноўваючы свае назіранні за прадстаўнікамі розных краёў, і не толькі ў Беларусі, я ўсё больш пэўніўся высновамі, што тут у нас, на Нясвіжчыне, Клеччыне, Навагрудчыне, трохі іначай, мо, лагодней, без сякераў і панажоўшчыны, жывуць людзі.

Чаму ж яно так выйшла, што лагодней на заходніх ад Мінска «крэсах»? Важкая прычына, на мой погляд, якую не абысці і не аб'ехаць, была і ёсць ўсё-ткі так званая «труженическая» культура, якая вякамі ішла побач з сялянскім людам. Дзякуючы ёй, выплавіўся і адфармаваўся значны адсотак прыстойных людзей. Не абавязкова багатых, нават бедных, затурканных жыццём, а тым не менш высакародных і чуллівых. Таму і непакояцца разумныя людзі пра страту гэтых стасункаў, пра раз'яднанне чалавека і зямлі, пра выміранне вёсак. Перастаў кланяцца зямельцы чалавек – пайшлі пасярод чалавечага кола непрыстойнасці, ахінулася нематою ў гарадскіх мураванках душа беларуса-ліцвіна.

Па-кніжнаму кажучы, адбываецца страта «нацыянальнай самабытнасці і дэградацыя духоўных нацыянальных высноў»...

Гэта так, не паспрачаешся. Ды чую я ў адказ на такую маю выснову даволі абгрунтаваны покліч: а што, хіба ў іншых мясцінах людзі не працавалі, з зямлёю не зналіся, абышла, абмінула іх тая ж «труженическая культура»?! Насамрэч так выходзіць, што не самы цвёрды доказ маёй думкі атрымаўся. Мо больш пераканаўчым будзе той факт, што не так глыбока зачпіў нашых людзей сталінскі тэрор і раскулачванне. Хоць і панішчылі ды забралі ў ГУЛАГ бальшавіцкія інквізітары нямала заходніх беларусаў, але ж не столькі, як ва ўсходніх землях. Карацейшым трохі выйшла іх панаванне ў Заходняй Беларусі, таму і захавалася танюсенькая плеўка, як тая смятанка на малацэ, гаспадарлівых і прыстойных людзей.

Не адкінуць у бок і гісторыю «заходніх крэсаў» – той жа Нясвіжчыны. Былое адметным шнарам выцялася на сялянскім розуме. Часы пад каралевай Бонай, пад уладаннямі Радзівілаў, пад польскай залежнасцю хоць і далёкія, ды не прайшлі мімаходзь. Адбіліся яны ў генетычнай памяці нашых людзей. Хай не заўжды добрым словам прыпаміналася жыццё пад палякамі, але ж цікавалі ўсё-ткі здаля за паненкамі, што шпацыравалі, зацінаючыся ад сонца парасончыкамі, у Наруцаўскім ці Нясвіжскім парку; вучыліся, пераймалі нешта, бо тое была іншая рэчаіснасць, якая неўпрыкмет, пакрысе ды мяняла розум, адбівалася засечынамі ў свядомасці. Гэтыя засечыны, рысы і рысачкі, што адрозніваюць «культурны і інтэлектуальны ўзровень», я назіраў раней, сутыкаюся з імі на вёсцы–да вялікай радасці! –яшчэ і сёння, аб чым і распавёў на папярэдніх старонках. Такая яна, прыёмная адмеціна, і нашых зямель, і нашай вёсчкі.

«Культурная камунікацыя»

Часам задумваюся, як сфармавалася, вытачылася па-чуццё меры, прыстойнасці, узаемаразумення паміж вясковымі людзьмі. Ва ўсе свае гады вяртаюся да гэтай уражлівай з’явы: наколькі далікатнымі, стрыманымі ў па-чуццях і ў пэўным сэнсе высокакультурнымі, без дыпламаў і атэстатаў, былі нашы вясковыя гаспадарлівыя людзі. Не раз упамінаў аб тым і на старонках кнігі. Але ж застаецца без адказу яшчэ адно пытанне: як, увогуле, яны разумелі жыццё, яго сэнс, яго духоўны бок, тое, што па-сучаснаму азначаюць тэрмінам «культурная камунікацыя»? Як тут усё складалася?

Можа здацца, што пытанне гэтае наўмыснае, прыдуманое. «Культурнае асяроддзе» селяніна-гачка дыкаса, печдыхлеў, трактар ды камбайн... Сапраўды, калі азірнуцца на той пасляваенны час, цэрквы панішчылі, клубы яшчэ не збудавалі, бібліятэк на вёсках таксама не ведалі і не чулі... Дык чым жа, якім духам і сэнсам, акрамяработы, жылі людзі, як янымералі, штодобра, а штокепска, як «можна» і як «няможна»? Дзе і ў чым была тая мерка?

Раздумваюся, углядаюся ў перажытыя гады, услухоўваюся ў іх подых і разумею, што карані тут глыбокія, ідуць яны з самых нетраў векавога змагання за жыццё. Але, як і ўсё ў сялянскім побыце, яны ні ад кога не схаваны, навідавоку, добра бачны ў сваёй прастаце і мудрасці. Адно прыглядзіся пільней.

... Чую раніцай у хаце матчын голас:

— Эта ж падумаць, людзі сёння перагаворвалі каля кароў, як Клаўдзікаў Васька на кабылу лаяўся і хвастаў лейцамі... От, брыдота... Нашыя некалі на хутары каня, як дзіця малое, лашчылі...

— Што ты дурню раскажаш..., — уступае ў размову бацька. — Не сваё, калхознае... Дакаціліся з гэтымі пустабрэхамі... Вунь, Сяргей, калхозную кабылу на сотках, як возьме, то, як сваю, і гладзіць, і поіць...

— То хіба зраў няш Сяргея і Клаўдзікаваго... Эта ж гаспадар настаяшчы..., — кажа маці.

Размова на момант прыціхае, але праз паўхвіліны зноўку ўспыхвае.

— Прыходзіла Ядзя, пакуль ты быў за хлявом, казалі, цяля ні стала з вядра малако і картоплю таўчоную есці...

— Можа, што з жалудкам. Малыя, яны далікатныя на жалудак...

— Відаць, нешто есць. Сказала, хай заварыць румянку ўчыгуне, дасць цёплага, як астыне. Мяне матка вучыла...

Вось так, у развагах, адкрываючыся ў думках і сумненнях, вясковыя людзі рабіліся адзін для аднаго дарадцамі, суддзямі, лекарамі, настаўнікамі. Без калектыўных меркаванняў ці без таго, як самі казалі, «пагаварыць трэба», не ўявіць той сялянскі побыт. То сапраўды была «камунікацыя»! Яна цякла, як рака, і круцілася, як млын, ад рання да вечара. У гэтых «камунікацыйных» жорнах малоліся ды перамолваліся гаспадарка і палітыка, надвор'е і ўраджай, лес і поле, шулякі і кураняты... — уся агромністая разнастайнасць навакольнай рэчаіснасці. Адначасова выточваліся, фармаваліся непахісныя нормы і правілы супольнага жыцця, іх этычны кантэкст, тое самае «можна» і «няможна». Самі праз сябе,

«Культурнае асяроддзе»: печ ды вілы...

...самаробны куфэрак

...сякач

адзін праз другога людзі зямлі, натуральныя людзі, цвердзілі і адкрывалі духоўныя скарбы, меру ўсіх рэчаў і жыццёвы сэнс. Ды поўнілі яго па зярнятку кожны сваім разуменнем, сваім здабытым на зямлі вопытам. Запаведвалі гэтае разуменне дзеткам і ўнукам, перадаючы ў пасаг разам са зберажонамі ў шуфлядах палатнянымі скруткамі. Адзін каля аднаго, побач, разам. Гэтак жа, як кветка ў лузе не расце адна, як сасонка ў лесе не лашчыцца пад сонейкам без сваіх сябровак... Так яно йшло ды круцілася гадамі і стагоддзямі.

У тых, майго часу, нашых Хадатавічах не было дня, каб

людзі не перамовіліся словам адзін з другім, не зайшлі ў хату, не прыселі пагаварыць. І пра чалавека, калі выказваліся, найперш пачыналі з пытання: а ці адкрыты ён для размовы?

— Анцікава Саша, як стрэнецца, то заўсюды пагаворыць, пагаворыць! Усё раскажа...

— От, маладзец, бо Анцік то пахмылы... Маўчыць і маўчыць цэлы дзень... Адно, як вып'е, тагды ўжэ не спыніць, але ні разабраць што...

— Чулі, Чарнабаява Саша з арміі мужыка прывязла, ні пабаялася, за восточніка вышла... Але, кажуць, гаваркі, прыветлівы...

Вось што важна ў чалавеку: ці гаваркі, ці прыветлівы. Бо гэта—размовы, стрэчы, пасядзелкі, наведванні—і ёсць смак жыцця, яго дух, тое, чым цешыліся, асалоджваліся сяляне ў невялічкіх прамежках паміж турботамі пра хлеб ды дах над галавой. Аніякай наўмыснасці, аніякай кніжнасці, аніякіх павучанняў з тэатральнай сцэны. Вядома, ніхто з вясковых не называў свае стасункі камунікацыяй, як і не ведаў нічога пра некае духоўнае багацце. Гэта, як дзень і ноч, як раніца ці вечар, звыкла і неабходна—сабрацца на вячоркі, зайсці ў хату, наведання да родных, пагаманіць на вуліцы... Абы-што будзе без гэтага...

— Некі інцярэсны сёння дзень — ніхто ў хату не зайшоў з раніцы?! Пазміралі людзі ці хвароба на навалілася..., — ні то з гумарам, ні то ўсур'ёз скардзілася цераз плот Наста Льюкова, брыгадзірава сястра.

— Праўда! І каму ніхто ні зайшоў... От, да чаго дажыліся... — уступала ў размову маці.

Гаварылі і скардзіліся недарма. Бо калі не заходзяць, значыцца, абыходзяць, не хочуць знацца. І няма большай кары, чым гэткая — застацца наводшыбе, без размоў, без людзей, без адносін. Хай і з багаццем. Хай і ў поўнай хаце. Хай і з вялікім абшарам зямлі...

Янка Брыль, наш беларускі пісьменнік, неяк выказаўся пра сваё старэчае існаванне: «...Хоць бы адна сабака за дзень пазваніла...». Некалькімі словамі, але як вобразна і ўсеабдымна! І здаецца мне, што не толькі гэта пра старасць. Адзінота ў старасці, безумоўна, страшная рэч. Але ж тут ёсць некая паслядоўнасць, бо старасць так ці інакш, заўжды канчаецца адзінотай. А вось адзінота па жыцці, у сваім асяродку, калі з табою не хочуць знацца, не хочуць бачыцца і гаварыць... От, бяда дык бяда! Крый Божа ад такога ліха, як казалі старыя людзі.

Іншая справа, і гэта, мабыць, меў на ўвазе пісьменнік, што быў час, калі тэлефон трынькаў і трынькаў, а зараз, во, маўчыць цэлымі днямі... Мо, не наўмысна, ды турзануў Янка Брыль сваімі словамі яшчэ за адну восілку. Гляньце, якое яно, гарадское жыццё — столькі людзей наўкол, столькі было сяброў і знаёмых, а тэлефон маўчыць, не кажучы, каб хто пастукаўся ў дзверы. І думай: вокам не акінуць гарадскую «культурную палітру», тыя ж самыя «магчымасці духоўнага ўзбагачэння», — гэта вам не гачка ды плуг, не печ ды хлеў, — але ж ці спрыяюць яны душэўнай спагадзе?!

Мне часам здаецца, што тут, у горадзе, пасярод муроў ды шумлівых вуліц з супермаркетамі, мы ўжо й не людзі, а некія бязлікія постаці. Таўчомся у натоўпе, каб паспець на работу, шугаемся міма ў крамах, нібыта абыходзім тэлеграфныя слупы... Людзі-постаці. Адна за другою. Ні погляду, ні размовы, ні вачэй...

...самаробныя
санкі ды
прасніца

...прымус

Хто яны? Садкуль? Што шукаюць? Чым заклапочаны? Ніхто нічога ні пра кога не ведае... Адно, што бягом, хутчэй і хутчэй... За кватэрай, за грашыма, заробатай... Не жыццё. Вечны спрынт. І так адзінока на сэрцы ў гэтым людскім моры... І мкнешся туды, у мінулае, дзе былі Ядзя і Коля, Мішавы і Грыбавы, Семачкавы і Якубчыкавы, Грудзінавы і Сяльвестаравы, Базылёвы і Сяргейкавы... Таксама людзі.

Не радня, не блізкія, але з вачыма, імем, гісторыяй, суседствам, супольніцтвам у пакаленнях. Не чужыя, не абыякавыя людзі... І так утульна паміж іх, так салодка... Што б ні спаткалася — смуга, гора, радасць, — усё з імі, разам, адно на ўсіх... Прысядуць каля хаты на лавачцы, пастукаюцца ў дзверы, выслухоўваюць твой боль... А што трэба чалавеку ў жалі ці распачы, як ні тое, каб выгаварыцца каму ды пачуць спачувальнае слоўца...

Тыя нашыя людзі нічога не ведалі пра фэйсбукі і твітэры, прэм'еры з бенефісамі, яны толькі здагадваліся, што недзе ёсць нешта высокае і недасягальнае, але барані Бога, каб стрэліся на вуліцы са сваім альбо чужым і не павіталіся, не перамовіліся

словам, прайшлі міма ляжачага на зямлі. А захварэў чалавек, немагушчы стаў пад старасць, то як жа не наведацца да яго?! Помніцца, паступіў ва ўніверсітэт, прыехаў дадому, бацька кажа: «Моцно хварэе дзед Сяргей, у бальніцы ў Нясвіжы ляжаў, пойдзем да іх, трэба табе яго адведаць...».

«А што «цені» ці тыя, хто на другім баку вясковага жыцця? — спытае мяне ў гэтым месцы дасціпны чытач. — Няўжо ўсе былі такімі прыязнымі ды спачувальнымі?». Не ўсе. Пра тых, хто жыве па правілах

...кошык
для сечкі

«ценьяў», я не вяду гаворку. Такія людзі былі і будуць, але яны ніколі не былі ў вясковым жыцці на першым плане. Яны заўжды ў меншасці, ззаду. Агульны настрой вызначалі людзі сумлення, працы і прыстойнасці. Звязка з роднымі вытокамі, са сваёй зямлёй была для іх найвялікшай жыццёвай каштоўнасцю.

Заселі ў памяці перамовы з бацькамі наконт пераезду да мяне ў Мінск, калі яны занемаглі.

— Вася, што ты, сыноч, кажаш?! Як жаж мы будзем там у цябе жыць? Ніводзін чалавек у хату ні зойдзе...

— Мы з Галяй будзем каля вас...

— То вам на работу трэба бегчы, а мы з бацькам, што слупы будзем сядзець і глядзець адно на другое бяз людзей...

Нікуды яны не паехалі з роднай хаты, ад сваіх людзей. Колькі мы іх з братам ні прасілі, ні агітавалі. Такая моц і сіла роднага месца, каштоўнасць сваяцтва, суседства, свайго чалавека, звычак і правіл жыцця ў тутэйшым асяроддзі. Не раз чулася ў вясковых размовах: «Дай мне, Божа, памерці ў сваёй хаце, а не ў чужых людзях». Вось яно, сялянскае шчасце! Паміж сваіх — ты чалавек, асоба, а не проста травінка пад нагою, на якую, калі й наступяць, то не скмецяць.

Паглядзіце на селяніна пасярод чужых, асабліва пасярод гарадскіх людзей! Сядзіць, як мыла з'еўшы. Увагнуўся ў плечы, муляе яму каўнер пінжака, бо не прывык да яго, баіцца слова выціснуць з сябе, бо гавораць усе па-руску. Відэлец не ведае куды тыркнуць. Толькі й марыць, каб скарэй уцячы з такіх гасцёў на свой надворак... Там, на надворку, на лавачцы ці каля плоту абсалютна зваротная карціна. І каўнер расшпілены, і душа спявае, і жарты з прыцмокамі ды прыскокамі адно і льюцца.

...лямп
і фанар

Трафейны
здабытак—
нямецкая нарэзка
для хлеба,
сыра, каўбасы

На лавачцы
летам,
у нядзельку...

...Нядзеля. На нашым надворку невялікі збор. Бацька прысеў на ганку, маці, цётка Ядзя і Зіна Толева на лавачцы. Падышлі мужчыны – Коля Сяргейкаў, Толя Максімаў. Пераказваюць, смеючыся, як Васька Костусеў «свінча калоў» у Веркі Марцінчыкавай. Нешта там «ня так палучылася», кабан сарваўся ў бягункі, то дзень шукалі. На сярэдзіне гэтых успамінаў зазірнуў на двор Васіль Домчын. «Мусіць, Васіль трохі пад мухай...» – перашэптваюцца жанчыны на лавачцы.

— Слухай, Коля, – кажа ён. – А праўда, папробуй ты злаві перапуджанае свінча... Ня такэта проста...

Закурвае «Казбек», рубашка расшпілена, рукавы закасаны па локці. Перакладвае папяросу ў левую руку, адводзіць яе ў бок, а правай пачынае памагаць сабе ў размове, крэмзаючы паветра.

— Тут, хлопцы, сабака трэба. Аўчарка ўзяла б адразу. Коля, не паверыш, што за сабака! Во, пад провалакаю на ўчэньях салдата выцягне ў мамент...

Васіль згінаецца, распраўляе ўшыркі рукі і плячукі, паказваючы, як паўзе аўчарка пад провалкаю, дробнымі крокамі набліжаецца да жанчын. І раптам – хап за ногі Зіну Толеву! Тая звонка ўскрыквае, напалоханая.

— Тохібаты ўжэ здурэў, Васіль, га?! – накідваюцца на яго жанчыны.

— Васіль то да, зная пра сабакаў... Ён пад Масквою ў сабачай камандзе служыў...

— Хлопцы, там сабак у нас было, як свіней у калхозі... Ферма настаяшчая... А знаяш, як іх кармілі?! Строго па распісанью... І вітаміны, браттымой, пастаянна... У Нясвіжы ў бальніцы людзей так ні кормяць, як там сабак...

— Але ж і сабакі, я табе скажу! Пад танк кідаецца з мінаю на спіне... Гаранцію даю, хлопцы... Сабакі, браттымой, о-го-го!

Ці яшчэ сцэна. Мужчыны каля плоту заходзяцца са смеху.

— Так яны, значыць, сала парэзалі, цыбулю. Разлілі гарэлку ў стаканы. Давай чокнемся, друг дарагі! Выпілі і глядзяць адзін на аднаго, вочы вытрашчылі...

Расказвае вядомы на сяле майстар камічных гісторый Сашык Твароўскі. Расказвае пра тое, як наша маці наліла Грыбу і Колю Грышкаваму ў бутэльку замест самагонкі вады з вядра.

Мужчыны познім вечарам выпівалі, гарэлка скончылася, а ім яшчэ захацелася. Рашылі пастукацца ўначы да нас. Бацька спаў. Маці ўстала, кажа, няма ў мяне самагонкі. Яны, не, давай, не можа быць, каб не было... Маці спалохалася, што разбудзяць бацьку, які гэтага не сцерпіць. Пачнецца заваруха. Наліла вады, адно каб выправіць зхаты...

Я чуў пра гэта. Маці раніцай расказала бацьку за сьнеданнем. Але не прапускаю ні слова.

— Слухай, — пытаецца Грыб у Колі, нешто ў мяне зусім слабая, — таемным, прыцішаным голасам прадаўжае дзядзька

... і на вуліцы ўзімку

Сашык. — Знаяш, і ў мяне тожа зусім слабая, кажа яму Коля... Слухай, а можа, гэта вада, — зноў пытаецца Грыб. — Мусіць, вада, — гаворыць Коля. Так што рабіць нам цяпер, га?! Эта ж вадуналіла Смалянка! Эта жатакнаднамі наздзеквалася...

Непадалёку, пад плотам на лавачцы, жанчыны. Прыслухваюцца.

— От, маладзец Зіна, што правучыла! Дадумаліся швэндацца начамі, — пазнаю я голас Анюты Росцікавай.

— Дак казалі, што Грыб вызверыўся яшчэ на Зіну, што няма гарэлкі... Трэсьні, а давай, бо яму захацелася...

— Глянцыя, бабы, на этага Грыба! Высах, што трэска, ледзьве ногі цягне ў кірзачах... Во як ходзіць...

Анюта ўстае і, калываючыся качкай, праходзіцца па кругу. Жаночы гурт ахоплівае звонкі рогат.

— Але ўмее Анюта расказаць...

А Сашык далей весяліць мужчын. Ён адзін выступае ў дзвюх ролях, паказваючы гэты дыялог.

— Ну, Грыб і кажа, трэба йсці біцца. Аддубасіць так, каб запомніла... А сам, як пленны немяц, худы, адно галава тырчыць з-за стала... Але падбухторвае... А Коля Грышкаў здаровы, поўны, як стог, сядзіць за сталом, гаворыць Грыбу, не, апасно йсці, у Другаўцовага руж'ё есць. Як улупіць, то пакоцімся, што зайцэ з лесу...

Мужчыны заходзяцца смехам. Рагочам і мы, малыя, што прыбіліся да мужчынскага гурта...

Такія суполкі, калі людзі сыходзіліся ў вольную хвіліну навуліцыці ў хаце, кожны раз станавіліся незабыўнай тэатральнай пастаноўкай — шчырай, таленавітай, з арыгінальным і непадробным акцёрскім майстэрствам. Гэта ў чужых людзях душа вясковага чалавека скручвалася ў сухі лісток. А чаго перад сваімі саромецца, не быць такім, як ёсць, як хочацца?! Ды не паказаць схаваныя пад куфайкай ці кажухом таленты, якія так і трымцяць, так і рвуцца на волю сашчо драйсялянскай душы! Яна ў селяніна, чалавека натуральнага, часта знемагае ад нявыказанасці, бо сарамлівая, далікатная, зашпіленая на ўсе гузікі. Дзе ж ёй, беднай, разысціся, як не падчас вячорак ці фэсту, вяселля ці маёўкі, у мужчынскім коле альбо ў жаночых пасядзелках?!

У сваёй акцёрскай здатнасці, таленце, назіральнасці вясковыя людзі не саступалі ні артыстам, ні спевакам. Зачынаецца вяселле на сяле. Парадак такі. Радня жаніха і нявесты збіраюцца напачатку па сваіх хатах. Звычайна ў суботу па абедзе,

*Без вяселля –
не жыццё!.
Пад шлюбам
дачка Лена
цёткі Сашы і
дзядзькі Юрка
з Аношак
(яны справа).
Злева – дзед
Сяргей і Мар'я*

надвечар. Але ж падходзіць час, пара маладому выбірацца за суджанай. Рыхтуецца квяцісты вазок ці санкі, і жаніх з дружкамі пускаюцца ў дарогу. У бліzkую, калі дзяўчына са свайго сяла, і далей, калі з другога. А там хлопцы не дрэмлюць: як гэта ты, сякі-такі, прыехаў тут забіраць нашу прыгажуню... Не, брат, так справы не пойдучь! Дзёрзкая ватага становіцца на шляху, каня ўхопліваюць за аброць... Стоп, даражэнькія! Во, бачыце, стол пасярод дарогі! Яго не абмінеш! Стаўце перапой: гарэлку, закускі, альбо і грошы... Колькі?! Гэта, як дагаворыцеся, як старгуюцеся...

Малады з дружкамі пра перапой ведаюць і, каб не зганьбіцца, бяруць з сабою ў вазок «дыплямата-перагаворшчыка». Меліся ў сёлах такія мужчыны ці жанчыны: «філэзафы», гаваруны-казачнікі. Здатны «перагаворшык» абвядзе вакол пальца ватагу, адкупіцца бутэлькай і кружком каўбасы. Але «перапойшчыкі» таксама не прастакі – выстаўляюць на перамовы свайго ўмельца-«дыплямата», каб сарваць з маладога паболей гарэлкі і закускі...

Патрапіўся мне рэдкі здымак. Толю Максімавага, маладога жаніха з нашых Хадатавіч, перапынілі перад суседнімі Коханавічамі, куды ён з дружкамі прыехаў за сваёю Зінаю. Перапой! Перагаворы з мясцовымі коханаўскімі хлопцамі вядзе наш Сяргейка. Чалавек гумарны, задзірысты на слоўца,

Перапой.
 Перагарадзілі
 дарогу
 ў Коханавічах
 маладому Толю
 Максімаваму
 з Хадатавіч.
 Перамовы
 вядзе Сяргейка
 (перад сталом
 у шапцы). Злева
 ад маладога
 Ільяк, справа
 Наста, яго
 сястра, далей
 Валодзя
 Грышкаў,
 Саша Сяргея
 Другаўцовага,
 Саша Міхасява,
 Наташа
 Данільчыкава
 (каго ўдалося
 пазнаць)

салодкі на размову. Ад коханаўскіх – мажны і высокі мужчына, бачны толькі са спіны. Мы, дзетвара, круцімся ўюнамі, цікаем за дыялогам:

— Што ты, дзядзька, сабе думаеш?! За адну бутэльку самагонкі, каб мы вам такую дзеўчыну аддалі, га! Рабацяшчую, красівую! Паглядзі ты на яе косы, га! Гэтаж, як у бярозкі вясною!

— То праўда, хлопцы. Дзеўчына ваша на ўсе сто! Ужэ калі наш Толя за яе зачапіўся, то, відаць, адным словам дзеўчына... Але і наш хлопяц, то пашукаць, ні нойдзяця! Глянь! Высокі, стройны! Чуб густы, валасэ мяккія, белаватыя, што лён... Эта знаяш, мяккі харакцерам... Яна за ім будзе, што заяц пад кажухом! І ў цяпле, і ў дабрэ... За такога хлопца вы нам бутэльку стаўця! Во, як далжно быць!

— Слухай, хлопяц-то да, харошы! Знаям, бацька з вайны не прышоў, ён адзін гаспадарку цягне... Але, каб ты ведаў, што за дзеўчына, наша Зіна! Як заспявае, так кашулю здымеш і мне аддасі... Пяць бутэлек стаўця на стол!

— Ну, браце, ты загнуў, га! Пяць бутэлек! Так мы зараз, во, развернемся і цераз Высокую, з другога боку ў сяло ўедзем, пакуль вы тут таргуецца... Не гнявіця бога, хлопцы, пускайця коняй. Во, ладна, дзве бутэлькі стаўлю...

— Не-не! Задзёшаво ні аддамо! Праўда, хлопцы! Ні аддамо! Давай, калі ўжэ вы такія, стаў локаць на стол! Паборамся! Есьцяка ў вас хто смелы? Паложыш маю руку, тры бутэлькі! Я палажу – пяць бутэляк, каўбасы і салцісон!

— Ну, хлопчыкі, паночкі вы мае родненькія! Мы ж тут суседзейкі блізкія! Я ж з тваім бацькам, Міхаська, на танцы

ў Малаеды разам хадзілі! Дык што ж мы тут, родненькія, барукацца адзін з адным будзем, га?! А то й за калэ яшчэ ўхвацімся, мо!? Плямаў наробім!? Абдымемся, хлопчыкі, ды па чарачцы і хай тая жаба здохне, што выпаўзла з гразі... Тры бутэлькі стаўлю, во! Ільюк, налівай пастакану хлопцам!

Хлопцы, праўда, асмяглі губамі, не дачакаюцца канца перамоваў. Таму Сяргейкава «па стакану» ім да спадабы, а ласкавасць яго дык мёдам на язык... На стол са звамам пад гоман і ўсклікі выстаўляюцца гарэлка, віно, каўбасы. Ватага раступаецца. Шлях адкрыты...

Потым будуць плакаць бацькі, праводзячы дачушку ў чужое сяло, але дружна, раднёю, паедуць за маладым. Там іх стрэне сват, перавязаны вышываным рушніком... Будуць сыпацца жыта і ячмень, біцца чаркі... Будзе гармонік з барабанам, полька, кракавяк... Само сабою, будзе каравай... А ў адзін момант жанчыны за сталом, асаладзіўшыся прысмакамі і віном, штурхнуць адна другую: «Фаня, давай, не сцяняйся...». Фаня павядзе вачыма, нібыта пытаючыся дазволу ў прысутных, адкіне назад галаву, быццам задумаецца на момант, а потым зачне густым, зыклівым, працятым некай недасягальнай векавечнай сялянскай смугою голасам:

*«Зялёная вішня з-пад караня ўзыйшла,
Адала мяне мама, дзе я непрывычна.
Ты думаеш, мама, што я тут пірую...»*

*Вяселле на
надворку
ў Янака
Багдановага
на Быкове.
Па цэнтру
брыгадзір
Ільюк з жонкай,
справа
Санько С.В.,
старшыня
калгаса
«Дружба».
Сам Янак
стаіць злева*

Радыёпрыёмнік –
талерка
«Рэкорд-8»

І замрэ, ашаломіцца хата, узма-
крэюць вокны і вочы тых, хто там,
на надворку топчацца пад імі, цікуючы
праз фіранкі за гасцяваннем, і тых, хто
тут, у хаце, на лавах прыгубіў з чаркі
і адчуў свабоду, разамлеў душою...

І сцішацца, прымоўкнуць мужчы-
ны. І пабяжыць слёзка па жаночых тва-
рах. Але прасохне слязінка, ціўкне, што
тая мышка з пад прыпека, скрыпачка,
і новай хваляю разыдуцца ўшыркі смех
і гоман...

Дзе ж вы, тыя вяселлі?! Куды
падзеліся...

А якімі цікаўнымі былі людзі! Як прагліся даведацца
пра сусвет, пра тое, што там у Нясвіжы, ці ў далёкіх Мінску
і Маскве. Да нематы хацелася ім узняцца над звыклым полем
ды вясковымі стрэхамі. «От, там, то паглядзець есць на што!
Палацы этыя ў Крамлі! Начальства зноў, як пры цары живе...
Адно й шпацыруюць ды ходзяць на канцэрты...».

Мара зазірнуць у таямніцы, што крыюцца недзе ў далёкім
бязмежжы і даступны толькі багатым ды вучоным, журчэла
самотаю ў сялянскім розуме. І калі гэты свет трошкі прыад-
крыў перад імі дзверы ды запрасіў зазірнуць у вузенькую
шчыліну, то перавярнулася жыццё сялянскае. Пра гэты пе-
раварот забыліся, а першай шчылінкай у сусвет стала радыё,
што прыйшло ў хаты. Слова нават не выгаворвалі. «Радзіва,
гляньце, прыдумалі некае! Эта ж трэба... Але разумныя людзі
есць на свеце...»

Пачалося з чорных талерак у вуглах, якія шypелі, траш-
чалі – каб выслухаць слова, прыкладваліся да талеркі вухам.
А прадоўжылася больш здатнымі ўстройствамі. Я ўпамінаў,
што бацька, ці не першы на сяле, прывёз са Сноў прыёмнік
на батарэях з прыгожай назвай «Родина». Немаленькая,
грунтоўная скрынка, у прыгожым драўляным аздабленні,
з пластмасавымі ручкамі, мігценнем агеньчыкаў і, галоўнае,
з добрым гучаннем, выразнымі словамі і музыкай. «Родина»
заняла найлепшае месца ў хаце: пасярод «чыстай палавіны»,
на шкафчыку.

Дзверы ў нас з таго дня адно і круціліся. Вечарамі, у бу-
дзённыя дні, прыходзілі свае, вясковыя, а нядзеляю, днём,

дабаўляліся знаёмыя ці радня з суседніх сёлаў. Свае дык пераступалі парог і заглядвалі на кухню ці ў «чыстую камнату», а чужыя, з другіх вёсак, то стукаліся і пыталіся: «Можно да вас?!». Маці ці бацька гаварылі: «Заходзьця, не сцяняйцеся! Ня стойця ў сеньях!». Рассядаліся, хто на лаве, хто каля печкі, хто, сагнуўшыся, каля стала, каб лепей было чуваць; мы, малыя, на падлозе.

Заміралі, амаль не дыхалі, калі бацька шчоўкаў ручкаю, зялёным агеньчыкам залівалася лямпачка, і то ціўкалі, то папіскалі з яшчыка розныя гукі, а потым вырываўся на прастору адмыслова сталёвы голас знакамітага маскоўскага дыктара Юрыя Левітана: «Передаём важное правительственное сообщение...». Тут, як казалі, усё, амба! Мурашкі беглі па спіне. Мужчыны ўздрыгвалі, хто-небудзь сцішана пытаўся: «Няўжо вайна!? Можа, амэрыканцы паперлі...». Жанчыны хрысціліся, прыгаворвалі: «Ня дай, Божа! Зберажы і памілуй...». А голас з «Родины» упэўнена і неадступна гучаў далей: «Сегодня... в Советском Союзе произведен успешный запуск в космос искусственного спутника Земли...». Растамляліся твары, успыхвала гамонка: «Глянь, у некі космас палезлі... Што яны там шукаюць...».

Зусім лагоднелі, як зачыналіся спевы. Часта спявалі па радыё вядомыя ў той час беларускія пявунні, здаецца, Марыя Адамейка і Ганна Аўдзеенка. Спявалі цудоўна! Асабліва народныя песні.

Потым сталася на радыё неверагодна цікавая рэч – «Тэатр ля мікрафона». Пачалі перадаваць радыёспектаклі і радыёпастаноўкі. І зараз перад вачыма тыя вечары ў хаце.

...Звіняць цымбалы, чуецца голас Ільі Кургана, знакамітага беларускага дыктара: «Пачынаем радыётрансляцыю спектакля «Лявоніха на арбіце»... Аўтар Андрэй Макаёнак... У ролях... артысты тэатра імя Янкі Купалы... Ржэцкая, Платонаў, Рахленка, Глебаў, Макарава...».

Зачынаецца пастаноўка. Мілагучна, з непадробным вясковым каларытам і хараством разліваецца па хаце наша цудоўная беларуская мова. Нібы срэбная, чыстая крынічанька сыходзіць з-пад зямнога сэрца, ды зачароўвае, супакойвае тут усіх. Хата змерла.

*Знакаміты
«ВЭФ»
рыжскага
радыёзавода*

*Радыёпрыёмнікі
савецкага часу*

Ціш, муха не праяціць. Раптам нястрымны як выбух, смех, зноў цішыня. Ды не надоўга. Ужо грымотны смех, усклікі: «Ну, дае баба прыкурыць!», «Глянй, як наша Клаўдзя! – Па праўдзі, Клаўдзя!» Гэта пра гераіню п’есы Лявоніху. З другога канца дабаўляюць: «От, каб ты, Анцік, на такую нарваўся! Чарку б за кіломятар абходзіў».

Мо адначасова з радыё ці трохі пазней прыйшло на вёску яшчэ адно дзіва – кіно. Пра кіно расказвалі франтавікі; паказвалі салдатам у зацішныя дні паміж баямі. Але ж гэта было недзе, а тут, во, кіно ў нашым сяле!

Недзе пад зімку пранеслася пагалоска, што ў Любінай хаце, цераз дарогу ад нас, вечарам будзе палітінфармацыя, а потым кіно. І малышня, і старэйшыя хлопцы задоўга да вечара круціліся каля цёткі Любы, чакаючы новых звестак. Дзень ледзь поўз. Бацька прыехаў на трактары абедань, сказаў мне: «Вечарам будзе Нябоська пра паліціку расказваць у Любы,

і кіно пакажуць. «Максім Перапяліца» называецца. Так возьму цябе».

...Любіна хата набіта людзьмі, што селядцамі ў бочцы. Лавы састаўлены радамі. Сяджу сціснуты паміж бацькам і Колям Андрэевым, цётчыным мужам. Ён заядлы курыльшчык, смокча тоўстую цыгарку, скручаную з газеты. Кураць і другія мужчыны, дыхаць няма моцы, над галовамі плывуць палойкі шэрага туману. Незнаёмыя хлопцы спраўна расстаўляюць па вуглах вялікія чорныя скрынкі, цягнуць скруткі правадоў пад сценамі і праз дзверы на вуліцу. Паміж вокнамі вешаюць шырокую белую прасціну. Заходзіць падцяты мужчына ў чорным касцюме, з партфелем і доўгім белаватым скруткам у правай руцэ. Гэта настаўнік гісторыі з Казлоўскай школы. Нябоська яго прозвішча.

— Так, мужчыны, адкройце окна! Праветрым, надымілі...

Пакуль гэта робіцца, ён спрытна развешвае на белай прасціне прамавугольную карту, падбітую зверху і знізу драўлянымі палічкамі. На карце добра бачны два круглыя шары ў каляровых плямах. Бярэцца за тонкую ўказку.

— Перад вамі, таварышчы, паліцічаская карта міра. Вот правае палушар'е, відзіця на нём розавым цэтам—эта Савецкі Саюз, самое большое і магушчаственнае гасударство міра...

— А вот тут Амэрыка, на левом полушар'і, вот сераватым цэтам, відзіця, насколька она меньше. Но она грозіт нам атомной бомбай...

Мужчыны на лавах адклікаюцца на словы лектара.

— Глянь ты, меньшая, а лезе з атамам да нас...

— Яны багатыя і цяжкі развітыя, — уступае бацька. — На фронце іх «студабекеры» цягалі нашу арцілерыю...

Лектар гаворыць складна, слізгае ўказкаю па карце. Я не адрываю ад яго вачэй, выхопліваю незнаёмыя словы, бо ніколі іх не чуў дагэтуль.

— Зараз, таварышчы, самая складная абстаноўка, канешне, у Афрыцы. Страдаюць нашы дружыя в Конга. В цюмме находзіцца народны герой Патрыс Лумумба... За яго асвабоджэнне борацца Савецкі Саюз...

Мне таксама шкада Патрыса Лумумбу. Хочацца пазмагацца за яго вызваленне з усім савецкім народам. Пальцы на руках пругка сціскаюцца ў кулак, але лектар Нябоська весялейшым голасам заканчвае палітінфармацыю:

— Наша страна, таварышчы, успешна развіваецца, яўляецца самай сільнай у міры. Ваш труд, таварышчы, нужен нашей стране... Спасібо вам за ваш труд.

З радоў чуецца нямоцны покрыв:

— Так што з трудаднямі будзя? Хоць рубель які дабавяць ці не?!

Нябоська ўглядаецца ў рады:

— Жызнё, таварышчы, становіцца всё лучша. Для вас сейчас будзе бясплатна паказана вясялае кіно «Максім Перапяліца»...

Ён скруціў карту, хуценька нырнуў за печ, накінуў паліто — і ў дзверы. За вакном, на Любіным надворку, рыпнулі санкі,

*Першыя
кінаапараты
з бабінамі*

пачуўся покрык на каня Косціка Ігнатава, нашага конюха.

— Гл янь, як змы ўся зхаты... Ужэйследпрастыў,— сказаў дзядзька Коля і палез у куфайку за самасадам. Але затарахцеў дзвіжок, і ён не стаў круціць цыгарку, а, як і ўсе, упіўся вачыма ў белую прасціну. Хлопцы, што раней разматвалі правады, мітусіліся каля кінаапарата.

— Д а в а й б а б і н у, — крыкнуў старшы з іх друго-му. Лоўка ўхапіў шырокую хрумсткую ленту і запусціў яе паміж незлічонымі

бліскучымі ролікамі. — Выключайця лямпачку!

Апарат зашаргацеў, з чорных скрынак пачуўся моцны грукат і трэск, але загучала музыка, паплылі словы... Праз хвілін дзесяць уключылі святло і было так шкада варочацца садтуль, з белай прасціны, з такога цудоўнага відовішча сюды, на лавы, у звыклую хату.

— Мяняембабіну, — патлумачыў кінамеханік. — Празмінуту пойдзе далей...

Стужку на тых праекцыйных апаратах мянялі разоў пяць за гадзіну. Дый стужкі, што порах, успыхвалі агнём, як наматаюцца на ролікі. Людзі гінулі ў пажарах.

Дні са два ці мо тыдзень трызніў я прыгодамі вясялага Максіма Перапяліцы з папулярнай кінакамедыі. З яе і пачалася наша вясковая кінаэпапея. Штораз гэта станавілася незабыўным святам, якога чакалі ўсе: і дзеці, і дарослыя, і пажылыя людзі. Напачатку кіно паказвалі ў Якубавічах, у будынку пана Смоліча, дзе мясцілася пачатковая школка. Потым у вёсцы, калі будынак перавезлі ў сяло.

...Вестка, што заўтрабудзе кіно, прыходзіла раз ці два ў месяц. Якое кіно, аб чым — ніхто не ведаў, і ў тым, як зараз кажуць, была інтрыга, таямніца. З раніцы пачыналася трымценне: можа, пра вайну, пра нашых і немцаў?! То гэта вышэйшы гатунак. Квечару дазнаваліся ўсё-такі пра назву. На гэты раз

некі «Ціхі Дон». Незразумелая назва. Што такое «Дон» і чаму ён ціхі... Але кажуць пра вайну, вельмі «інцярэсна», значыць, трэба туды патрапіць. Ды толькі адна загваздка – дзе знайсці рубель на білет? На ўваходзе «кіншчык», так мы называлі кінамеханіка, прадае білеты, пільнуе, не праскочыш.

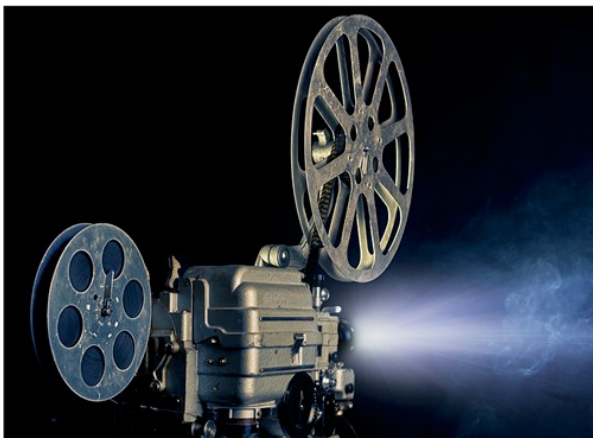
...Яшчэ каровы не прыгналі з пашы, а з-пад школы на ўсю ваколіцу панесліся песні. Гэта кінамеханік выставіў на траву чорныя скрынкі-узмацняльнікі, запусціў пласцінкі. Трываць немагчыма! Бацька не прыехаў з «калхоза», маці разводзіць рукамі: «Глянь, сыноч, эта ж ні рубельчыка ў хаце німа... Што ж рабіць?! То, можа, вазьмі яйца з-пад курыцы, ды дай кіншчыку... Няўжо ні пусціць за яйца... У магазіне бяруць яйца, грошы выплочваюць...».

Я саромеюся ісці з яйкамі пад школу, баюся, што будуць з мяне кпіны рабіць старэйшыя хлопцы, але выручае Талік Яўгенеў, мой сябра. Ён з яйкамі ў карманах забягае за мною на двор, кажа: гусакоўскія давалі яйца, кіншчык іх пускаў. Бяру з матчыных рук па яйку ў абодва карманы, прытрымліваю, каб не боўталіся, рукамі. Порткі аттапырыліся, але трымаюцца. Мы порстка шыбруем з Талікам у Якубавічы. «Кіншчык» кінуў на нас вокам, расшпіліў сумку, што вісела цераз шыю на грудзях, засунуў туды яйкі, а нам ледзь кіўнуў галавою ў бок калідора. Уладкоўваемся на падлозе паміж радамі. Школьны клас паўняюць людзей. На высокім стала новая апаратура. Бабіны вялікія, стужка стала вузенькай і мяняецца толькі адзін раз за сеанс.

Вось ён, «Ціхі Дон». Казакі на конях з шашкамі імчацца прама на нас з белага вялікага экрана. Хочацца схавацца, закрычаць. Жанчыны войкаюць, мужчыны ўскрыкваюць. Рвуцца снарады, коні падаюць забітыя, казакі страляюць з вінтовак. Побач са мною расчырванелы Дэмух з Малаедаў ускоквае з месца, махае рукою, крычыць: «Што вы робіця, такога каня палажылі!».

Некалькі дзён пасля кіно на вёсцы толькі й гаворкі пра Грыгорыя і Аксінню. Чаго толькі не дадумвалі вострыя на слова вясковыя людзі?! То казалі: «Глянь, гэты стары, бацька Грышкін, точ-у-точ Яўхім Яўстратаў з Коханавіч... Строгі, строгі...». Альбо: «Ну Лёдзя Лаўрынава, гляньця, выкапаная Аксіння ў кіно гэтым...».

Такая цікавая асаблівасць успрымання вясковымі людзьмі мастацкіх вобразаў. Яны не лічылі іх за некіх

**Кінапраектар
«Украіна»**

сталася на вёсках пасля мексіканскага серыялу «Богатые тоже плачут». З'явіліся свае фазэнды, арэйры, паулы, марыанны... Я прыязджаў да бацькоў і не мог насмяцца, калі чуў: «Гляньця, Арэйра каня запрог і папёр на Міцькавічы... Чаго ён туды намыліўся?». Наш Арэйра, вядомы як Васька ці Мішка, у зашморганай ватоўцы, счарнелай за дзесяцігоддзі вязанай спартовай шапачцы і з цыгаркай у шчарбатым роце стаяў з лейцамі пасярод воза і хваляваўся не за Марыанну, а каб хутчэй закупіцца «чарнілам» у суседняй лаўцы...

...Потым «кіншчыкам» стаў Алік, высокі, светлавалосы і прыгожы хлопец з Малаедаў. Яго сям'я добра ставілася да бабы Волькі і дзеда Антося, Алік ведаў маці, таму я стаў яго сябрам і атрымаў поўнае дазваленне, каб, не баючыся, свабодна прашмыгнуць на сеанс. Падабалася круціцца з хлопцамі каля Аліка перад пачаткам. Ён згружаў з машыны апаратуру ў вялікіх чорных карабах, ладкаваў на школьным двары скрынкі-дынамікі, разблытваў скруткі правадоў. Наставала чарга «заводзіць дзвіжок», які звычайна быў «наравісты», доўга пырхаў, чмыхаў. Алік са злосцю круціў ручку шківа, нарэшце спыняўся, казаў: «Не, нічога не будзе! Трэба зліваць бензін. Мусіць, у Казлах солі сыпанулі... Дзетвара, маць іх... А, мо, й ні дзетвара, там усялякія боўтаюцца».

Мы прасілі Аліка прывозіць ваенныя фільмы, а дарослыя, асабліва жанчыны, «пра любоў». Ваенных фільмаў хапала, і мы, падшпаркі, разам з нашымі байцамі білі немцаў, ненавідзелі іх усім сваім трапяткім сэрцам. Не прапускалі, канешне, міма вушэй і размовы, што вяліся ў дарослых гуртах пасля фільмаў пра каханне. Помніцца, як з прысмакам старэйшыя

абагуленых прататыпаў, а прымалі за рэальных асобаў, як прымалі за праўду ўсё тое, што дзеецца на экране: смерць людзей, гібель коней, стрэлы, кроў, пажары... Моцна з-за гэтага ўзрушваліся, перажывалі ды накладалі ўсё убачанае і пачутае на сваё вясковае жыццё. Накладалі вобразна, з каларытным гумарам, вострым вокам... Не забыцца, колькі новых мянушак

хлопцы перагаворвалі словы нямецкага афіцэра, што фліртаваў на экране з рускай дзяўчынай, смакатліва прапаноўваючы ёй: «Лена, Лена, покажи колена...». Пра жаночае калена на вёсцы нават у думках не мроілася... А цікавасць да гэтай тэмы была і ў дарослых, і ў нас, падлеткаў...

З цягам часу кіно з вёскі сышло ў клуб, які збудаваўлі ў цэнтры калгаса. Там паставілі новую стацыянарную апаратуру.

Алік з'ехаў, падаўся ў маракі, «кіншчыкам» стаў Валодзя, сур'ёзны і сталы мужчына, здаецца, з Каменкі за Аношкамі. Ён дазваляў мне зазірнуць у апаратную, паслухаць, як стражачка ўстаноўка, паглядзець, як запраўляецца плёнка. Гэта гонар і давер. Я ў той час пачаў дасылаць невялічкія заметкі ў нясвіжскую раённую газету «Чырвоны сцяг». Іх друкавалі. Людзі чыталі, перагаворвалі. Напісаў і пра Валодзю, што ён акуратна адносіцца да справы, карыстаецца павагай. Вядома, атрымаў ад яго «недрукаваны пропуск» ва ўсе куткі.

Клуб цягнуў к сабе магнітам. Днём працавала бібліятэка, увечары дзяўчаты і хлопцы збіраліся на рэпетыцыі мастацкай самадзейнасці. Да свят рыхтаваліся канцэрты, з якімі выступалі не толькі ў сябе, а і ў суседніх калгасах. Адтуль прыязджала к нам іх самадзейнасць. Праводзіліся раённыя агляды і конкурсы самадзейных артыстаў у Нясвіжы. На ўсю рэспубліку грывела слава мужчынскага хора з Лані.

...Не так даўно з братам мы праехаліся на машыне праз Лань. Захацелася паглядзець на гэтую знакамітую вёску—якая яна

Кіно ў полі

зараз? Ціш і пустата на вуліцы, ні жывінкі не бачна ў крэпкіх, некалі адмыслова збудаваных хатах. Гібеюць без чалавека Дом культуры, крама... Дзе-нідзе стрэнецца каля плота адзінокая састарэлая постаць ды праводзіць цябе самотным і безнадзейным позіркам запалых вачэй...

...Мо найлепшым часам было ў нашым клубе, як прыехаў дырэктарам маладзенькі выпускнік культасветвучылішча Валодзя Жылінскі. Не сцерлася—дагэтуль памятаю яго прозвішча. Невялічкі ростам, худзенькі, але спрытны і падцяты, ён хутка праславіўся на ўсю акругу. У клубную самадзейнасць пацягнуліся нават пажылыя жанчыны з мужчынамі. Склаўся хор, ставіліся невялічкія гумарыстычныя спектаклі, дзяўчаты выконвалі вакальныя нумары пад баян і акардэон. Хорашаспявала Фаня, малодшая дачка дзеда Сяргея. Сам Валодзя стаў завадатарам ва ўсіх напрамках. Ён умеў танчыць, круціць акрабатыку, іграць на баяне, пацяшаць людзей байкамі і камедыйнымі сцэнкамі.

Каронным яго нумарам быў выступ з так званай ідэалагічнай прыправай, якая тады лічылася неабходнай нават у калгаснай самадзейнасці. Вось як гэта выглядала. Зачыналася крыклівая і гучная замежная музыка, пад якую рассоўваліся ў бакі занавескі, на сцэну выскокваў у вастрасных туфлях, раскляшаных (вузкіх у калене і шырокіх унізе) портках, квяцістай рубашцы Валодзя. Вульгарна крыўляўся, падаў, нібыта п'яны, усхопліваўся, танчыў твіст. Танчыў майстэрскі, захапляльна. Потым зноўку недарэчна турзаўся ў такт такой жа недарэчнай музыкі. Нарэшце музычны грукат заціхаў, Валодзя падыходзіў да краю сцэны, вытрымліваў паўхвіліны і, пранікліва гледзячы некуды па-над галовамі людзей, што той Левітан, узнёсла вымаўляў:

— Товарищи иностранцы, не коверкайте наши танцы!..

Потым зноў паўхвіліны і:

— Э-эх, яблочко, да куда котишься...

Порсценька выбягаў баяніст, магутныя акорды заліхвацкага «Яблочка», марацкага скока, запаланнялі сцэну. Валодзя вынырваў з-за кулісы ў паласатым нацельніку і бесказырцы, йшоў упрысядкі, адбіваў абцасамі, круціўся юлою. Пасля «Крыжачок», полька... Пачынаўся сапраўдны тлум. Людзі бясконца пляскалі ў далоні, бушавалі, не маглі супакоіцца...

Яшчэ была ў той час добрая завяздзёнка, відаць, па рашэнню партыйных органаў: на сяло часта прыязджалі прафесійныя артысты з Мінска. Помніцца, як былі ўражаны людзі

выступам цыркавых майстроў. «Утрупянелі мы ажно, як гэты чалавек па вяроўцы хадзіў... Вяроўка матляецца, ну во-во ўпадзе, грукняцца аб падлогу, то дальбог разаб'ецца, думаем... Перавалнаваліся, то хай яно затане...», — спавядалася жанчынам на вуліцы наша суседка Анютка Сашыкава.

Не пераказаць і захапленне вяскоўцаў, калі наведваліся ў клуб спевакі сталічнага опернага тэатра. У памяці канцэрт Тамары Ніжнікавай і Віктара Чарнабаева. Зачаравалі яны людзей. Віктар Чарнабаеў раскошыста, з гумарам праспяваў вясёлую песню пра старога халасцяка: «Людзі кажуць жаніцеся, а я і не думаю...». І пачалося. У нашых Хадатавічах жыў каларытны, цікавы дзядзька Антось Чарнабаеў. Хадзіў сватацца да жанчыны ў суседнія Жылічы, хоць меў сваю жонку. Я ўпамінаў пра гэта раней. Дык вось, калі спявак Віктар Чарнабаеў так пацешыў людзей вясёлай песняй, то пайшла па вёсцы памоўка, што яны сваякі з нашым Антосем, бо прозвішчы падобныя; што і песня гэтая пра яго, і прыехаў знакаміты артыст к нам у клуб спецыяльна, каб дзядзьку Антося пасарамаціць...

«Ні выкруціцца Антось пасля гэтай песні... Прыдзяцца жаніцца... — Ну да. Жаніцца?! А Фросю куды ён дзене?», — гадалі прыстрэчах вяскоўцы.

«Вояк, і смех, і грэх... Але ж, глянь, прыехаў у такую далеч гэты чалавек... Няўжо радня, га!? Паглядзі ты, што робіцца...»

Песня і прозвішчы склаліся ў адно абсалютна выпадкова, аніякай радні не было ў паміне, але жарты ды смехі на гэты конт доўга яшчэ церушыліся ў вясковым калавароце.

Засвяціўся на гады наш клуб у маім сэрцы яшчэ адной памятнай сустрэчай. Сустрэчай са знакамітымі беларускімі пісьменнікамі. Для мяне яна займела асаблівы сэнс. Я добра ведаў па-за вочы нашых пісьменнікаў, асалоджваўся іх творами. І вось гэтыя людзі, жывыя, сядзяць перада мною, прыветліва вядуць бяседу... Здалося, што яны сышлі з неба, бо няўжо вось так, на самой справе, можна слухаць жывога Максіма Танка, Ніла Гілевіча, Янку Брыля, нашага нясвіжскага паэта Паўлюка Пранузу?!

Ці ж думалася мне, маладзенькаму вясковаму хлапчуку, у той памятнай дзень, што праз гады я не раз адкрыю для сябе гэтых цікавых і у поўным сэнсе вялікіх людзей. У школе рабселькораў пры нясвіжскай раённай газеце «Чырвоны сцяг» зачалася знаёмства з Паўлюком Пранузай, франтавіком,

шчырым і прыемным чалавекам. Свеціцца ў памяці стрэча, калі ён, вядомы паэт, запрасіў мяне, падшпарка, у свой сад у Нясвіжы і адорваў смачнымі яблыкамі. Не забыцца і пра размовы з Максімам Танкам у санаторыі «Нясвіж» у радзівілаўскім замку.

А колькі стромкіх пачуццяў дало чытанне аповесці Янкі Брыля «Птушкі і гнёзды»! Не ведаю, ці дараваў бы я сабе, калі б не прачытаў, не спазнаў сілу і дух гэтай таленавітай кніжкі. Так выйшла, што мы аказаліся жыхарамі ў адным доме. Янка Брыль жыў у суседнім пад'ездзе. Апошнія гады адзін, без жонкі. Я часта бачыў яго з вакна – высокага, худага, у пацёртай ясёнцы і скасабочаных чаравіках. Выходзіў праводзіць дачку ці прайсціся паміж пісьменствам. Сівыя скамечаныя валасы з-пад памятай шапкі, парослы шчаціннем твар, але і ў такім выглядзе ды ў такіх пражытых гадах, а ўсё роўна, нават здалёку, моц, парода, нязломны дух. Круты лоб, адкрыты позірк, стромкая прамая постаць... Такі, як і яго прататып Алесь Руневіч у рамане «Птушкі і гнёзды».

Вялікі пісьменнік, вялікі чалавек. Шкадую, што аніразу не падышоў, не пагаварыў. Генетычная вясковая сарамлівасць шкодзіць мне ва ўсе гады. Калі быў сакратаром ЦК камсамола Беларусі, давялося выступаць на пісьменніцкім зборы, здаецца,

*Хатка ніякая,
а ваканіцы
і вуглы
адмысловыя.
І абавязкова
кветачкі*

знагоды прэмій маладым літаратарам. Янка Брыль пасля запытаўся, садкуль я родам.

— З Нясвіжчыны...

— Во-во, я так і падумаў! Па мове вашай пазнаў, што вы, відаць, недзе з нашых краёў... Я ж таксама там, недалёка, на Навагрудчыне гадаваўся...

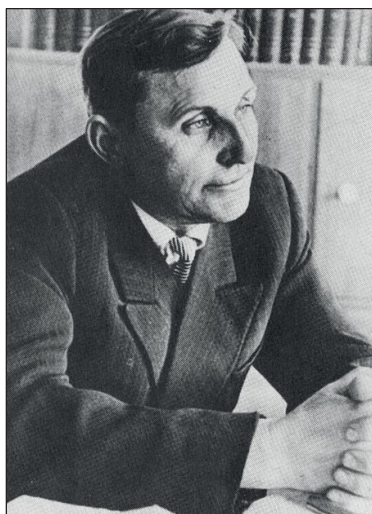
...А ў той дзень у клубе незвычайным і ўражлівым было ўсё: іх гаворка, жарты, словы, вобразы, цеплыня, прыязнасць і, ўвогуле, некае новае стаўленне да свету — мяккае, глыбокае, інтэлігентнае... Адна сустрэча, а напружыўся, перавярнуўся розум. Цэлы рой думак пра чалавечае месца пасярод людзей, пра будучы свой выбар разварушыла яна ў галаве. Ці не на ўсё жыццё нават...

Не абыйсці ў маіх прыпамінках і прыход тэлебачання ў вясковыя хаты. Гэта самы адметны і, мо, самы сумны этап «культурнай камунікацыі». Як радыё і кіно, тэлевізар у хаце таксама стаў цудам — напачатку, калі іх было адзін-два на сяло. Але потым іх стала шмат, ці не над кожнай страхой вытыркнুলіся павукі-антэны. І, можа, супярэчлівым здасца каму маё меркаванне, але тэлебачанне, гэтае вялікае дасягненне тэхнікі, паступова раз'яднала людзей на сяле. Перасталі хадзіць у клуб, бо можна паглядзець кіно дома, перасталі збірацца на вячоркі, менш заходзіць адзін да аднаго, бо праседжвалі вечары перад уласным экранам. Не стала песень ды гамонкі на вуліцах, забыліся пра польку і кракавяк у клубе, разваліўся хор, з'ехаў Валодзя Жылінскі, распалася самадзейнасць... Прыйшлі з экрана чужыя танцы і песні. Знік векавы дух, сышоў на ніц. Мы й нескмецілі...

...Пішу і сам сабе задаю пытанне, нават з папрокам: ці толькі тэлевізар у тым вінаваты? І разумею, што глыбей тут

Вытыркнুলіся антэны

*Паэт
Паўлюк
Прануза
з Нясвіжа*

усё. Дарэмна спісваць на тэлевізар. Можа, ён у чым і вінаваты, гэта так, але дух сышоў і жыццё панікла вясковае, відаць, з іншай прычыны. Людзі разбегліся з сяла, зніклі, што тыя зорачкі з неба пад раніцу. Моладзь кінула бацькоўскія хаты ды падалася на гарадскі брук і ў чужыя абшары... Не жыць таму месцу, садкуль сыходзяць дзеці і ўнукі...

А ў маёй памяці жыве ды грэе душу «культурная камунікацыя», што была, калі

быў народ. Думаю аб тым ды радуюся, што сталася яна такая ў самыя ўразлівыя падлеткавыя гады. Колькі чаго яшчэ хочацца прыпомніць! Вяселлі, радзіны, адправіны ў армію... А купаллі, танцы, маёўкі?! Усё рознае і ўсё у адным клубку — сплеченае, перавязанае, не раздзяліць — жывое жыццё народа...

Мо, калі другім разам, як казалі нашы людзі, здасца прыпомніць ды напісаць... Толькі ці будзе ён, гэты другі раз?! Ці падорыць яго нам лёс?! А прапусціць маёўку, не пакінуць праяе ні слова?! Гэта ж які каларыт, якія фарбы, якія цудоўныя адбітак таго натуральнага зямнога жыцця! Не, не дарую сабе. Таму зноў бяруся за пісанне. Не адарвацца мне ад гэтай сышоўшай, але жывой, пакуль жывы сам, «культурнай камунікацыі»...

Маёўка

...Калі бярозкі аздабляліся добрым лісцем, пругка падымаліся травы, цеплыня і сонейка лагодзілі зямлю і чалавечае цела, поўнячы іх дабрынёй і спакоем, бо ўжо стрэлі Вялікдзень, пасадзілі картоплі, выгналі на пашу кароў, то недзе пад канец мая ці на самым пачатку чэрвеня знекуль сыходзіла думка, што пара рабіць маёўку. Моладзь трымціць, хоча паскакаць, патанчыць пасля халоднай зімы, пасля цяжкай работы на сотках. Дый старэйшыя не адкажуцца перадохнуць, пасядзець вечарок у спачыне, пагаманіць, разысціся ў жартах, прыняўшы чарку-другую, як казалі, «за каўнер».

— То што? Давай у гэту нядзелю будзем рабіць! Гусакоўцы, мусіць, будуць на тым тыдні, даматканаўцы ўжэ зрабілі... А мы во цяпер — пакуль не перахапілі... Што тут думаць?!

Згода. А калі так, то трэба не падупасці, каб не кпілі пасля, не гаварылі абы-што па сёлах. Перш-наперш, музыкі: гармонік з барабанам малавата, хоць і таней абыдзецца. Але ж калі здатна рабіць, мазбяром грошы, то трэба браць хлопцаў са скрыпкай, а калі ўжо зусім фарсова, то яшчэ і з трубамі — хай суседзі пачэшучь галовы... Згода. Меркавалі, куды кінуцца за музыкамі.

— Давайця міцькаўскіх, Васіля Іванаваго з акардзіёнам, добра граюць, учатырох становяцца...

*Чаканне маёўкі.
Прастора
застыла*

— Граюць то да, хораша, але ж бязскрыпкі...

Гаварылі яшчэ пра Шантэркаўз суседніх Малаедаў, пра Пашку Зэлікавага, які «на акардзіёне нямецкім так дае, што пяты гараць», ды зрэшты, калі ўжо рабіць з гонарам, сыходзіліся на адным. Трэба ехаць пад Лань, у Кіркаўшчыну, па Івана Буглая — музыка дык музыка,

як возьме смык, то заходзяцца людзі: і плачуць, і скачуць...

— Нідзёшаво абыдзеца, дарагаватыя яны, па паўтара рубля будзям у шапку кідаць з чалавека, але ўрэжуць — лес загудзе...

Больш за іншых клалі грошай на музыкантаў сталыя хлопцы, пасля арміі, дзецюкі, як на іх казалі, — ім надыходзіла пара жонак займець. З дзяўчат грошай не бралі, з нас, падшпаркаў, калі хто можа, то па рублю.

— Трэба, хлопцы, ні буксаваць, а ехаць, задатак даваць, а то пяроймуць хрыпкаўскія. І пра коханаўскіх казалі, што тожа збіраюцца...

Толік Костусяў і Мішка Семачкаў, крэпкія хлопцы, забіраюць ў кішэню з шапкі сабраныя рублі, падкачваюць калёсы ў роварах, драўлянымі прышчэпкамі ад бялізны падцінаюць шырокія клёшы на правай назе, каб не заматаліся пад ланцуг, на «звёздачку», бяруцца за рулявыя крывулькі.

— Так вы шукайце самога Івана, ён у іх старшы, з ім адразу й гаварыцца...

— Слухай, Мішка, ты яго хату знаяш? Не?! Дак я табе скажу! Як уедзяць ў Кіркаўшчыну, то за гэтым, што з Даматканавіч там у прымах, кірпаты такія, ты яго знаяш, дак праз дзве хаты й Буглаі. Яны там кустом з братам...

— Да знойдзям! Я садтуль лес вазіў на машыне...

Было тое недзе з раніцы ў суботу. Хлопцы прутка ціснулі на педаль, кіруючыся ў бок могілкаў, на Хрыпкава і Міцькавічы. Іх прыгнутыя спіны хутка знікалі за павароткаю. Вуліца пусцела і адразу заціналася глухою цішынёй. Бывае такое ў вясковых днях. Часцей абедам, улетку, калі людзі, на скорую руку перакусіўшы, падаюць на канапу ці на ложак, каб ухапіць хоць кароценькі спачынак паміж світанкам і вечарам. Ні курыца не закудахча, ні карова не рыкне, ні вядро не бразне — нібыта змерла ўсё...

І зараз так стала. Але ж і нятак. Было ў гэтай цішыні некае напружанне. Здавалася, што яно, як тая маланка, але нябачна і нячутна, лётае і скача па стрэхах, зрубках, сцежках, дрэвах... Можна, так віравалі ў сваім саладжавым чаканні чалавечыя памкненні, што да смагі праглі хоць якога вольнага вечарочка, хоць якога свята. Каб адзецца ў лепшае, няношанае, пабыць з людзьмі, пасмяяцца і нагаварыцца, дый проста пастаяць у спакоі, паміж гэтай несупыннай работай і гэтымі бясконцымі, падобнымі адзін на аднаго, днямі.

— То што, яшчэ ні прыехалі? — пытаўся хто-небудзь на вуліцы.

— Не, няма... Знаяш, можна і ні палучыцца. Маглі наняць з другіх сёлаў. Маёўкі ў многіх... — чулася ў адказ.

— Ранавата яшчэ ім назад. Няблізкі свет эта Кіркаўшчына... Пад абед прыедуць. Можна, палучыцца... — уступаў хто яшчэ.

Так і выходзіла. Пад абед Мішка і Толік паважна ехалі праз сяло, але ўжо з таго, хрыпкаўскага боку, прыпыняючыся то каля аднаго, то каля другога плоту, і ўсе ведалі, нават тыя, на другім канцы вёскі, куды не дашалясцелі калёсы найматых, што маёўка будзе, і што заўтра ўсім, і дзецюкам, і падшпаркам, трэба брацца за работу, «рабіць место» пад танцы.

«Место» будзе на поплаве каля канюшні. Поплаў там роўны, не вугрысты, не падзёрты кратамі. За поплавам метраў праз трыццаць наша балота. З гэтага, ад канюшні, боку купіны разыходзяцца кругам, адкрываючы чарнява-сталёвую роўнядзь вады. Яе раз-пораз бароздзяць качкі, пакідаючы вуглаватыя стромкія валкі, сутрасаюць жвавыя карасікі, падскокваючы над гладдзю і расхінаючы раўняўкія кругавыя хвалі. Надвячоркам у прыбрэжным вадзяным травастой збяруцца кірпаты жабы, распачнецца іх стройны, аглушальна-неабдымны канцэрт.

Але нядзельнай раніцай над балотам ціха, мо, ціўкнуць дзе-нідзе бакасы над купінай ці раптам лапатне крыламі па вадзе качка. Мы не глядзім у той бок, бо наш клопат іншы. Лёнік Верчын, Мішка Піліпаў запрагаюць каня, Шкілета, такая ў яго клічка. Яго трымае за аброць Анюсь. Анюсь называе каня па-свойму, Сяржантам. На вёсцы ведаюць чаму так. Некалі Анюсь расказваў: «Гэты конь, як сяржант-хахол у арміі, высачэзны і худы, што драбіна... Заганяў нас, ледзьве выжылі... Хахлэ ў арміі сплош сяржанты... Залычку павесіцца... Адно дай пакамандаваць...».

Тады яшчэ Толік Костусяў дабавіў: «Я ў Мінску служыў і то хахол сяржантам быў... Нашы не, самі не лезуць, ня хочуць,

*Пранік.
Прыспасоба,
каб адбіць
бялізну і
разгладзіць
ільняное пасля
высыхання,
асабліва перад
маёўкай*

а хаклы, праўда, лезуць у начальнікі, як вужы ў балото...».

Анюсь і сам немаленькага росту, высокі і падцяты. На галаве зацёртая пяцівуголка, у роце папяроска, якую ён перакідае на губах з боку ў бок.

— Запрагайце параконку, бо ярунду вы там возьмяце на гэты вазок. Вазком не абаб'ешся. Вунь, які круг палучаяцца... — кажа ён хлопцам.

— Параконку хай бяруць Костусявы, амыса Шкілетам паедзям... — гаворыць яму Лёнік.

Косцік, наш хадатаўскі конюх, крэхча, нешта бурчыць пад нос, бо трэба з поплава, куды адно пусцілі спутаных коней, забраць яшчэ двух на параконку. Але маёўка, нічога не папішаш...

— Параконку ні дам! Рыжую бярыця... Хваціць падводы...

Толік і Васька Костусевы, родныя браты, цугляць Рыжую. Яны паедуць за бярозкамі ў Мох, пад Маланчыну хату, а нам наказваюць ехаць у Высокую — там беразняк густы, вышэй за чалавека, якраз падыходзіць на абсадку. Дый лясок у Высокай калгасны, а дзе Маланка — лясгас, там Пеця стражнікам пільнуе. Таму нас, падшпаркаў, адпраўляюць туды, дзе менш нагляду, у Высокую, а Толік і Васька, яны старэйшыя, Толік нат пасля арміі, паедуць секчы на больш рысковую дзялянку.

Пара. Заскокваем у воз, хто на перадок, хто на сярэдзіну. Мішка Піліпаў бярэцца за лейцы, ляпае Шкілета па спіне, тузае левую лаячыну, кіруючыся на самаробны масточак, зроблены з калодзежнай трубы праз глыбакаваты роў, што дзеліць сяло і канюшню. Роў вырылі гадоў дзесяць назад, у меліярацыю, велічэзным плугам два счэпленыя адзін з адным агромістыя сталёвыя трактары. Ён зарастае хмызам, зацягваецца травой і смеццем.

Перад масточкам драўляныя колы, абцягнутыя жалезнымі абручамі, дрыгаюць на каменнях, пранізліва рыпяць змучаным піскам. «Восі сухія, дзёгця німа... Гаварылі, база закрылася ў Нясвіжы...», — кажа Анюсь, папраўляючы сваю пяцівуголку на галаве і заклапочана глядзячы ўдалё, за вясковыя стрэхі. Потым кідаецца позіркам у мой бок.

— Не сядзі на жэрдцы, бо ляпняшся аб землю... Садзіся надоскі...

Мы крапчэй лепімся рукамі за драбіны абапал воза, тулімся адзін да аднаго спінамі. Але выехалі на засценак, на поплаў, пакаціліся цішэй і лягчэй.

Бярозкі сякуцца лёгка. Зносім, пакуем іх шырока, стогам. Калі досыць, уладкоўваемся самі зверху стажка, пасярод пахучай лістоты.

Моўчкі, бо стаміліся, аглядаем з воза знаёмыя палеткі, хлявы і хаціны, што раскінуліся абшарам ад могілак да школкі-ча-тырохгодкі перад Сяргейкавым пляцам.

Дакалывалі да поплава. Хлопцы з сякерамі і лапатамі зачкаліся, трымцяць работы. Вярнуліся і Костусевы – Толік з Васькам. Разгружаем вазы. Бярозкі кіпамі складваем на траве. Анюсь заматаў лейцы за драбіну, ухапіў Рыжую за аброць, крыкнуў: «Ану, давай дадому!», – і пацягнуў на канюшны двор, ідучы сам паперадзе. Ужо без покрыку за імі жвава затупаў і наш Шкілет-Сяржант, высокі, худзны і стары.

Мы ж бяромся за абсадку. Мішка Семачкаў меціць на вока шырокі круг – надалей ад балота, бліжэй да канюшні. Гэта самае роўнае месца, бо штодня, пад вечар, мы турзаемся тут у футбол, у даганялкі ці накідваемся адны на адных кучаю, барукаемся да знямогі. Але зараз – ніякіх гуляў. Па шнурку капаем ямкі, тыркаем у іх прамастоем бярозкі, падбіваем клінамі, трамбуем зямлёю з абодвух бакоў, каб не хісталіся. Коля Тамашукоў, Стась Дзюбікаў, Пашка Уладкаў пілуюць аполкі, што даў з канюшні брыгадзір Ільюк. Ён і зараз тут: «Глядзеця, каб не сцібрылі мне доскі... Будзе тады канцэрт...».

Хлопцы выбіраюць лепшыя, стукаюць малаткамі, шнуруюць нажоўкамі – робяць лаўкі; больш шырокую і доўгую – для музыкаў, і штук пяць карацейшых – для старых, што прыдуць паглядзеця на відовішча. Усім нам тут, у гэтым віруючым разгалосым гурце, нек хораша. Нек да спадобы вось так, плячук к плячуку, капаць, секчы, пілаваць дошкі, забіваць цвікі, гучна перамаўляцца і рагатаць, падначваючы адзін аднаго задзірыстым слоўцам ці добрым жартам. А па-над усім – дык саладзіцца чаканнем таго, што будзе ўвечары.

Каля паловы трэцяй, а мо і ў тры гадзіны мы бяромся за граблі, падбіраем лішнія, вымятаем стружкі і секаніну і пад канец, прыпыніўшыся, гуртам аглядаем сваю работу. Не пазнаць

*Маёўка будзе
каля балота*

*Дзе тыя
маёўкі, дзе тая
малодосць
далёкіх
1950-ых...*

...музыкант з Малаедаў

*...маладзенькія Антон, родны
матчын брат (злева) і Ванік,
стрыечны (справа)*

поплава! Зялёны гай вырас пасярод пустой прасторы. Кружком, тулячыся адна к адной, выстраіліся роўныя бярозкі – нібыта маладзенькія дзяўчаткі ў далікатных зялёненькіх сукенках. Акуратнымі прамежкамі прыляпіліся да іх жаўтлявыя лавачкі, збітыя са свежых аполкаў. Глядзець, не наглядзецца на такое хараство! Разыходзімся. Недзе пад шэсць прыедуць музыкі. Трэба памыцца, прыбрацца ў лепшае і, як толькі грымнуць, зноў сюды, у апантаны салодкі вір.

Ды ўрэшце прысела сонейка за Фаньчыну грушу, ледзь сінеючая прастора захінулася над стрэхамі. Але на кожным надворку вушы натапыраны. Каб не прапусціць, пачуць самы першы, самы свяжукі, не запалонены розгаласам, смехам, рыкам, піскам ці скрыпам гэты, такі доўгачаканы, такі нячасты тут, пасярод поля ды лесу, агародаў ды хлявоў, стромкі, як грымоты, і прывабны, як цёплы ліпавы мёд, музычны роскат...

Дачакаліся! Грымнулі трубы, зайшоўся акардыён, заціўкала скрыпка, вухнуў барабан, шаляснулі медзьяным ляскатам талеркі. Ажыла прастора, загудзела галасамі, застукацела восілкамі на вёдрах, клямкамі на дзвярах, весніцамі на падпаветках.

— Йграюць, прыехалі, пашлі скарэй, выходзь... — крычаць мне хлопцы з вуліцы, на хаду зашпільваючы рубашкі і падцягваючы папружкі на новых портках. — Прыехалі, мы й не замецілі...

Вылятаю з надворка, маці наказвае ўслед: «Прыбязы

...Ніна Мядзвецкая,
стрыечная сястра маці

...Фаіна Булат, будучы доктар

хоць малака кубак выпі, як падаю карову. Ты ж ні еў з абед». Ды якое тут малако, калі сэрца трапечацца, а ногі дрыжаць, што на вуголлях. У весніцах сутыкаюся з дзядзькамі Ванікам і Вацікам з Малаедаў, якія, прытрымліваючы ровары, абмінаюць наш плот. Абодва ў касцюмах, на галаве новыя шапкі-пяцівуголкі з невялічкімі брылікамі-казыркамі. Ванік і Вацік — дзецюкі, як кажа на іх маці, халасцякі, адным словам. Жаніцца ім пара. Таму і прыехалі на маёўку. Паставяць у нас ровары і пойдучь танчыць. Вацік заляцаецца да Ніны, дачкі Зіны Твароўскай. «Можа ў іх што звязацца, — гаварыла маці перад маёўкаю. — Хай бы, някепская яна дзеўчына». Маці дбае пра хлопцаў, бо яны ж радня, дваюрадныя браты, ад дзядзькі Антося пайшлі, што ў Малаедах.

— Даставай, Коля, балён, налі хлопцам гарэлкі. Я парэзала мяса вэнджанага, сала. Насталестайць. Пачастуюмся... — чую я матчын голас.

Бацька паспеў пабрыцца трафейнай, у слановых тронках са свастыкай, брытвай, якую перад тым пацягнуў на прудзе, пераадзеўся ў чыстую кашулю і порткі, з прыязным тварам запрашае гасцей у хату.

— Праходзьця, хлопцы, садзецеся за стол! Зіна карову падоіць, тожа прыдзя...

Што будзе далей, я добра ведаю. Ён пойдзе за шафу, дастане з пад ложка мутнаваты балён, здыме з паліцы перад печкай гранёныя стаканы. Скажа:

— Давайце, пакуль што, па кілішку нальём ды пацягням...
З дарогі трэба прамачыць... Паспеяце яшчэ натынцы...

Ванік і Вацік з ахвотай згаджаюцца на такія распарадак, нетаропка ўладкоўваюцца на шырокай лаве. Мне ж карціць скарэй вырвацца на волю. Таму, павітаўшыся ды прытармазіўшы на хвілінку, пакуль яны зайшлі ў хату, зайцам выскакваю на вуліцу.

Наш бярозавы круг трымціць і віруе. Шумлівымі чародкамі шастае малышня. Гучна перагаворваюцца музыканты, адладжваючы інструменты. Каля іх купкай сабраліся мужчыны, што чакаюць кароў з пашы, і падначваюць Косціка, конюха, які ўжо трохі прыхмялеў:

— Бяры, Косцік, Зіну Міхасяву, ды рвані гапака якога...

— Нашто гапака?! Ужэ лепш мазурыка ці абэрка... Ён жа ж у палякаў у арміі быў, то, мо, налаўчыўся там, у паноў...

— Ха! Так ён і немцаў прайшоў! У пляну бавару германскаму шыюгнуў... Мо, й па-нямецкі ўмее, то хай паскача, як немцы...

Зіна, пажылая, затурканая жанчына з сукаватай палкай у руцэ, у куфайцы, доўгай абвіслай спадніцы і гумаваых ботах, якія яна не здымае ні летам, ні зімою, стаіць насуперак, на другім канцы, нічога не чуе і ніяк не ўцяміць, чаго мужчыны ўглядаюцца ў яе бок і шчэрацца ад смеху...

— Вунь, даматканаўскія ўжэ едуць! — закрычалі дзеці, і ўсе, хто стаяў ці сядзеў, павярнуліся вачыма ў бок лесу. Адтуль, абмінаючы занядбалую хацінку гэтай самай Зіны, што таропіцца вачыма то на мужчын, то на музыкаў, выкаціўся злясногагушчара нашырокую ўтаптаную сцежку віхлясты і жвавы ланцужок з шэрымі постацямі на роварах.

— Нашытожайдуць! — зноў крыкнулі з дзіцячага гурта, і твары прысутных павярнуліся ў супрацьлеглы бок, да вёскі. Поплава, што было пустым, заквацілася каляровымі сукенкамі, рубашкамі і спінжакамі. З пад хат то купкамі, то парамі, то па аднаму з розных канцоў пацягнуліся хлопцы і дзяўчаты. Старэйшыя падыдуць пазней, як падояць кароў, ухадзяцца з чыгунамі.

Музыканты адыгралі факстрот і вальс. Мне карціць стаць бліжэй да іх, услухацца, углядзецца ў іх пальцы, у іх рукі, што спараджаюць такія чароўны і таямнічы сусвет гукаў і рытмаў. Ад іх трымціць цела, некуды рвецца сэрца. Але зараз музыканты не граюць, закурылі, перамаўляюцца. Акардыяніст, скуласты, з шырокім ротам і ўсмешкай на твары, адной рукой абапёрся на акардыён, другую, з цыгарэтай, адхіснуў у бок, каб дым не віўся ў вочы, і расказвае таму, які грае на трубе.

— Карову выганяў у абед, то як смальнула капытам па загарадцы, думаў разляціцца. От, каб шаснула па назе, то ўсё, капут, былі б мне сёння танцы...

— Ну да, былі б на ўсе сто!

Гэты, з трубою, яго брат, і завуць яго Адась. У яго шырокі пласкаваты твар, круглы нос. Калі глядзець спераду, то здаецца, што круглая бульбіна лепіцца пасярод скаварады. За вочы на Адася кажуць Шуфель.

— Быў бы і факстрот, і полька, — Адась загыгикаў, голас яго разляцеўся ва ўсе бакі, як у глыбокім пограбе — нават цяжка зразумець, адкуль ён сыходзіць.

Барабаншчык Федзя ляпнуў меднымі талеркамі, прыпусціў галаву і, упёршыся вачыма ў нашы твары, зайшоўся ад смеху, аскаліўшы жаўтаватыя зубы. Нібы хацеў сказаць нам: бачыце, што робіцца на свеце... Усе, і музыканты, і мы побач з імі, зарагаталі.

— Яць-це пакажу зараз факстрот... Хваціць курыць! — акардыяніст шпуляе акурак за спіну, папраўляе на плячуках рамяні акардыёна. — Давай, хлопцы...

Але старэйшы і галоўны ў суполцы Іван Буглай кладзе скрыпку ў раскрыты футляр, прычыняе яго на зашчэпку, кажа:

— То, ладна, Лёнік, не спяшайся, здымай папругі... Давайце прыкусім, пакуль людзі збіраюцца, і на губы што возьмем...

Яго ахвотна падтрымліваюць, жвавенька складаюць інструменты, выходзяць за бярозавы круг. Талік Костусеў вядзе музыкаў пад загарадзь ля канюшні. Там на невялічкім услончыку, прыпёртым да жэрдак, стаяць дзве ці тры талеркі з салам і мясам, хлеб, гранёныя чаркі, прыткнутая высокаяк затычкай з газеты бутэлька самагонкі. Талік пакідае музыкаў адных, вяртаецца да хлопцаў. Калі музыканты перакусваюць, іх не трэба чапаць і не трэба стаяць каля іх. Такі парадак.

Людзей большае. Даматканаўскія саставілі ровары ў козлы, сталі кругам, пакурваюць, пасмейваюцца між сабою. Ды неяк напружана. Мы прыглядаемся, ці прыехаў Толя Пулішаў, бо з ім на танцах мінулым разам схапіўся наш Колік Косцікаў, і ці не паб'юцца яны сёння. Але бачым, што нашы, Коля Домчын, Мішка Семачкаў, Пашка Уладкаў, Коля Тамашукоў, армейцы, аўтарытэтныя хлопцы, падыходзяць да даматканаўскіх, па-сяброўску вітаюцца. Тыя спакайнеюць, весялей аглядаюцца. З даматканаўскімі ў нашых бывае ўсялякае, але яны не такія задзірыстыя, як казлоўскія ці гусакоўскія. Тых

*Коля Домчын.
Лоўкі, спрытны
і смелы. Фота
сярэдзіны 60-х*

яшчэ няма, але явяцца, не абмінуць. Ды мо абыдзецца, не паб'юцца, бо нашыя не хочуць, каб спорцілі маёўку калатухай. Яшчэ яны павароўваюцца Коліка Домчынага. Ён толькі з арміі. Моцны і лоўкі ў бойцы. Няма раўні. Гэта ведаюць. У вёсках пра ўсіх усё ведаюць. Ведаюць і пра Коліка, што ніхто з хлопцаў не здатны так круціць «сонца» на турніку, як ён. Турнік сам паставіў на надворку. Збяруцца хлопцы ў нядзелю, просяць, Коля, пакажы... «Сонца» ў той час круцілі многія пасля арміі, але Коля круціў даўжэй і спрытней. І смелы. Нікога не баіцца, нат у адзіночку...

Вярнуліся музыканты. Трохі разамлелыя,

супакоеныя, дагаворваючы пачатую там, каля жэрдак, размову.

— Ты, Лёнік, так на карову не кажы: хай яна спрындзіцца ці затане...

— Эг, да! Як ты без каровы пражывеш?! Сам спрындзішся... Не, брат, абы-чаго ляпаць языком ні трэба...

— Помніш, Адаць, як старая Стападурыха гаварыла? Ад слова тожа сіла йдзе... Скажаш кепска і стане кепска... Ты кажы добра, то й будзе добра...

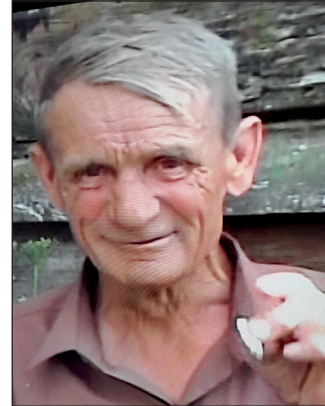
Яны рассаджваюцца на лаве, бяруцца за інструменты. Акардыяніст фасова, з прыўзмахам, закідвае за плечы рамяні акардыёна, папраўляе густы чуб, зацягваецца скамечанай у гармонікцыгарэтай, што дастаў з пачка з вялікімі літарамі «Казбек». Пачак засоўвае ў карман за пазуху, пад фрэнч. Іван, іх старшы, не садзіцца, стаў збоку, трошкі наперадзе. Прымасціў на плечуку скрыпку, падняў смык. Рэзнулі факстрот. Дзетвара кінулася ў даганялкі між бярозкамі. Але большасць дзяўчат і хлопцаў не рашаюцца, стаяць купкамі.

— Так яны, во, так будуць таптацца, пакуль не развідніцца, — кажа на хлопцаў, падзадорваючы іх, Валя Колі Грышкавага. — Аня, пашлі з табою!

Бярэ за руку Аню Любіну, выходзяць на круг. Танчаць.

— Глянь ты, да чаго дайшло? Дзяўчаты адна з аднёю гуляюць, а гэтыя смалакуркі, во, стаяць як даўбакі!

Гэта падвыпіўшы Васіль Домчын, жанаты мужчына, але любіцель усялякіх ігрышчаў і весялун, падначвае хлопцаў. Тыя саромеюцца, ды ўсё ж раскатурухваюцца. Папіхаючы адзін другога, выходзяць у круг да Ані і Валі, разбіваюць пару.

— Во, пашло дзела, — смяецца задаволены Васіль. Паварочваецца да бацькі.

— Да як яны гуляюць?! Глядзі, Коля, ледзь варушацца, што слізнякі якія...

Бацька з малаедаўскімі хлопцамі-сваякамі стаіць каля жанчын на лавачцы.

— Давай пакажам ім, як гуляць нада па-настаяшчаму... Ято помню, як ты, Коля, пасля фронту даваў дразда на танцах... От, то былі хлопцы...

Васіль, што той дзяцел, круціць галавою, прыглядаецца да жанчын, бярэ за руку Зіну Толеву.

— Глянёця, сваю не бярэ, а Зіну цягне, — гавораць бабы.

Ніна Ладымярава, Васілёва жонка, стаіць збоку.

— Хай скача! Я ні хачу...

Потым дабаўляе:

— Ідзі, Зіна, ні бойся! Ты ж любіш пагуляць...

Зіна смяецца, аднекваецца звонкім пругкім голасам, але выходзіць на круг, цягне за сабою яшчэ жанок і мужчын.

— То йдзея й вы. Паскачам трохі...

— Хлопцы, урэжця кракавяк! — крычыць Васіль музыкам. — А потым, мо, падыспань... Давайця! Рэжця! Э-э-х!

Круг большае. Танцоры становяцца радамі, насупраць адзін аднаго, бяруцца за рукі. Крокулева, крокуправа, паварот, ізноў за рукі... Дабаўляюцца яшчэ пары. Празбраму-калідор, калі рукі ўверсе, праходзяцца, прытупваючы ў такт, заднія, злучаюцца ў канцы з пярэднімі, зноў бяруцца за рукі. Ланцужок пераліваецца, бурліць, даўжэе.

— Заглядзэнне адно! Як хораша гуляюць! — замілавана прамаўляюцца старэйшыя кабеты, што ўселіся пад бярозкамі на лавачках. — Мы то жагэтак у кракавяк станавіліся прыпаляках...

*Васіль Домчын.
Маладзенькі
ў арміі.
Сталы
мужчына.
І праз гады пасля
маёўкі,
у 2006-м,
на пахавінах
нашага бацькі.
Жыццё, жыццё...*

Пачалося...

ні робім... – гэта Наста Навічанчына. – Набрыгаду пойдзеш, дак правалындаешся трохі, паляжыш дзе каля картопель, а потым скарэй за сваю работу дадому...

Размовы на лавачках цякуць няспешнымі ручаямі, а ў крузе гарачэе. Васіль Домчын не мае стомы, здаецца, салодзіцца ўсім целам. То прыгнецца, праходзячы разварот, то захіне правую руку за паясніцу і прысядзе, а леваю кружыць чарговую жанчыну, то прытопне і прыстукне хромавым ботам па зялёнай траве ў такт барабана...

– Васіль пеўнем ходзіць. От, лоўкі да танцаў...

– Але ж з ім боязно гуляць... Як зойдзе што яму ў голаву, то й мацаць начне за клубэ, альбо шчыпацца... Бабы ажно енчаць...

– Эта-то праўда... Любіць ён гэтыя фокусы... – чуецца з жаночай суполкі.

Потым ігралі падыспань, зноў кракавяк, рэзалі польку. Дзяўчаты, каторыя маладзейшыя, прасілі «летку-енку», якраз яна ўваходзіла ў моду. Ляпіліся рукамі адно за другое, за паясніцы, і «паравозікам» скакалі ўперад, выкідваючы ногі ўлева-управа. Не ўсе патраплялі пад музыку, некаторыя спатыкаліся. У ланцужок масціліся захмялелыя мужчыны, блазнавалі, збіваючы агульны рытм, але маладыя чапляліся зноўку за паясніцы, рабілі новую чародку абы не спыняцца, танчыць і спрытна нагамі – ўлева-управа...

– Гляньце, бабы, як хораша скача Колі Грышкаваго Валя. Дзе яна так навучылася...

– Папраўдзі, хораша скача. Эта ж нядаўна ў пяску сядзелі Ярэнка Дзюбікава з Аняю Любінай... А начупэрыліся, то ні пазнаць...

— Так і Зоня Ёганава, Маруся Каліноўская, Саша Тамашукова... От, вылюднялі дзяўчата...

— Дзеў кі ў жэ... Ка лі яно й зрабі ласё... Бя ж ыць час, то нізгледзяць...

Потым вальсы. Мужчыны, што былі на вайне, прасілі «На сопках Маньчжурыі», «Кіеўскі вальс», «А му рскі я волны». Некаторыя кружыліся ў хараводзе з дзецьмі ці прытопвалі, трымаючы малое на руках.

— Гляньце, бабы, эта ж вунь Жэнька Юзіка Сцяпанчыкавага з Фенінымі дзяўчатамі ў куточку прытуліліся. А я думаю, што эта за людзі прышлі сюды ды стаяць..., — чуецца ад лавачак.

— Так і я думаю, мо, чужыя, саромеюцца... — пазнаю голас Зінкі Дзюбікавай. Каля яе на лаве Васіліна, Наста Льюкова, Люба Базылёва, Сашка Косцікава.

— Феніны дзяўчата от да толку растуць, хоць і сіраты... Каб вы ведалі, якія рабацяшчыя...

— Эта ж і ў Віціка Юзічкаваго тожа... От, дзяўчата харошыя, пашукаць...

— Фені то Юзік памагае, як Васіль памёр... Хапіла Феня гора з трыма дзецьмі...

— Юзік з мазаля жыве, а Фені помач робіць... Дзеці, бачыш, у горы, а харошыя... У другіх і багаство, а толку німа...

— Жэнька, йдзі к нам! Мы падсунямся...

Жэнька, хударлявая невысокая жанчына з адкрытым прыязным позіркам, ні то саромеючыся, ні то вінуючыся, падыходзіць з дзяўчатамі да лавачкі, уступае ў размову.

— Ні трэба адсоўвацца! Я стоячы каля вас пабуду. Скоро Валя мая прыбяжыць. Гляньця, эта ж я вас ні пазнала здаля... Думаю, мо чужыя бабы прышлі...

— Дык і мы цябе ні пазналі...

— Алекая слявда Міцька Разалічаў! — доўжаць размову жанчыны. — Эта ж нажлуктаўся, убіўся, во, ў танцы, боўтаецца пасярод людзей. Яшчэ й прычэпіцца дакаго...

Міцька і Ванька Разалічавы маюць на сяле сваю славу. Ахвочыя да гарэлкі і да бойкі. Міцька навэдзкаўся самагонкі, таўчэцца паміж парамі, наўмысна папіхае дзяўчат.

*Нашы людзі:
Жэнька,
Васіліна
Андрэева,
Верка
Марцінчыкава,
Зінка Дзюбікава*

Малады Юз'ік
Сцяпанчыкаў
у ваенным

— Пашка, марськані ты этаго масляка, каб покатам паляцеў адгэтуль! — крычыць з купкі мужчын Сашык Твароўскі. — Адно танцы порціць людзям...

Пашка, здаровы і плячысты хлопец, робіць памагатым у Сяргея Тамашуковага, нашага хадатаўскага каваля. Малымі, мы прыходзілі ў кузню глядзець, як Пашка лупіць здаравенным молатам па зыркаму, што ранішнія сонца, жалезу. Зараз, пачуўшы Сашыка, ён прыпыняе танец, бярэ Міцьку адной рукою за каўнер і шпыняе на траву за бярозкамі.

— Нявадзіць дурню..., — гавораць жанчыны

— Не, з Пашкам ён ні разгуляецца... Не...

...Захіналася ноч. Я са сваімі дружкамі Талікам Багдановым і Талікам Яўгенавым скмецілі ў прыцямнелым закутку маладзенькіх дзяўчатак з суседніх Жылічаў і прымеркавалі патанчыць з імі. Але саромеліся сваіх матак, бо яны цікавалі, каго хто з нас выбраў. Яшчэ раней, як маці прышла сюды з цёткай Ядзяй, яна паклікала мяне і наказала: «Вася, вазьмі пагуляць Марыю Ваціка Багдановага, як прыдзя. Хорошая яна дзеўчына. Яны добразнамі...».

Каб не патрапіць на матчыны вочы, перабраліся на другую палову пляцоўкі, у бок канюшні, дзе даўжэй цьмяныя прасцягі ад бярозак. Талік Багданоў збегаў пад калодзеж, прынёс прыхаваную бутэльку «чарніла». Затуліўшыся пад лістоту, мы па чарзе глытаем саладкавата-гаркавае віно. Няпростая гэта справа — запрасіць дзяўчыну на танец... А запрасіць трэба, бо што гэта за жыццё хлапечас, маладое без дзявочых рук, без дзявочага стану...

Музыканты яшчэ раз перакусілі, прынялі па чарцы і з новым пыхам узяліся за граннё.

— Во, наярваюць! На ўсе сто! Хадатаўцы сёння ўсіх аб'ехалі з музыкаю! — чую я голас дзядзькі Ваніка.

...Мяняліся пары, круціліся абцасы, вытрыньквалі стройныя дзявочыя ножкі, завіваліся шырокія хлапечыя, на манер марацкіх, клёшы. Дзетвара шугала па бярозаваму кругу, турзалася між танцорамі. Падвыпіўшыя мужчыны з тых, што любяць «пацягнуць», валэндаліся па людзях,

Пашка Уладкаў.
60-тыя

*Баль у хаце
І.І.Ляпешкі
ў Нясвіжы.
1980-1981гг.*

ад адных да другіх, да знямогі праглі нешта доўга і нудна
расказваць, але тыя, каму яны расказвалі, нешта расказвалі
яшчэ другім, і ніхто нікога не слухаў, і гэта было для ўсіх
добра... Некаторыя некуды йшлі з невыразнымі вачыма, але
йшлі чамусьці абавязкова праз кола, папінаючы танцораў,
збіваючы іх з пылу, потым йшлі назад, зноў праз кола і зноў
папінаючы тых, хто танчыў...

Ды ніхто ні на кога не глядзеў, не спакушаўся на злосць ці
крыўду, бо ўсе ведалі, што так было заўжды, што так і павінна
быць у такім калавароце. Хай робіцца што робіцца, абы танчыць,
танчыць да зняможлівай асалоды, радуючыся, што нарэшце
тая, яго, пра якую ўжо колькі дзён думалася, кружыцца з ім

*Госці ў хаце,
па-вясковаму.
Васіль Домчын
налівае чаркі*

*Толік Янкаў
(Гадун Анатолій
Вікенцьевіч)
з Аняй Любінай
і Марыяй
Твароўскай*

укрававяку, прытопвае ў абэраку, завіхаецца ў польцы-пацярусе... Смяецца і кладзе рукі на плечы, прыціскаецца да грудзей, казыча мяккімі ільнянымі валасамі... І ўсё вакол так добра, так спрыяльна, як ніколі не было раней. Не было пасярод плугоў і баронаў, прычэпаў і трактараў, пасярод гэтай бясконцай сялянскай кругаверці... Адзін зіхатлівы мясячык зверху, суцёшна і заспакоена ўглядаўся ў людскую мешаніну і, здавалася, бярог гэтыя салатжавыя хвілі сялянскай радасці, захінаючы празрыстым срэбным пакрывалам шумлівае шматлюддзе, звонкую рознагалосіцу і гэтыя вальсы з полькамі...

...Васіль Домчын, нагуляўшыся да ўпаду, даказваў жанчынам на лавачцы, што ў кра-

кавяку пары йдуць нятак... Круціў галавою, рукамі рассякаў паветра. Жанчыны жахаліся ад яго ў бакі, прыгаворваючы: «Эта ж саўгане яшчэ па носі, сіняк будзе... Давай адсунямся на край... Майначыць пачаў...».

Анцік Любін прысеў каля музыкаў, мармытаў то пранізліва-тонкім, то густым, булькаючым голасам неразборлівыя словы. Часам паднімаў галаву, глядзеў прытуманеным тварам на суседа хвілю-другую, потым нек квёла цягнуў рукі, стараючыся таго абняць за шыю, пацалаваць, але той шугаўся ўбок. Анцік усё роўна яго любіў, вочы вільгатнелі, па шчоках цяклі слёзы. Ён гаварыў сам з сабой, некага шкадаваў, нечаму радаваўся. Здавалася, што хоча заспяваць, бо пачынаў ці то галасіць, ці то скуголіць, а потым ціха смяецца. Мо, успамінаў цёплыя дзянёчкі ды стрэчы. Але галава зноў падала ўніз...

Коля Яўгенеў выбраў мяне ў нашым гурце, моцна ўхапіў за локці, тыцкаўся губамі да майго вуха і расчулена гаварыў: «Васька, мы ж радня... Панімаеш, га?! Радня мы, Васька...» — і заліваўся слязьмі. Я не ведаў, што мне рабіць, бо было шкада Коліка, а яшчэ больш шкада, што марнуецца час. Хацелася вырвацца, можа, прышлі з Быкова дзяўчаты і Марыя з імі, мо пайду праводзіць яе дадому...

...Пад раніцу, недзе ў палове чацвёртай, музыканты злажылі ў футляры інструменты, прывязалі іх вяроўкамі да багажнікаў, закінулі цераз рамы ногі і неўпрыкметку зніклі за чарнабаевым узгоркам. Непрытульная ціш апанавала наш бярозавы круг.

Лістота на дрэўцах панікла долу, дый самі яны здаліся мне, як кінуты позіркам з-пад Міхаськавай хаты, разгубленымі, самотнымі, не падобнымі на прынаражоных дзяўчатак, як здаліся напачатку, а болей падобнымі на тых, ад якіх нечакана адракліся хлопцы пад час вясёлага танца.

Ніна
Ладымярава

Я запэцкаў новыя туфлі і порткі дарожным пылам, што стаў цяжкім і ліпкім пад раніцу, пакуль шыбаваў дадому ад жыліцкіх прысадаў, грэў змерзлыя рукі ў карманах і ўпершыню адчуў, што няцярпна хачу спаць. Ля канюшні, мо, Алёш ці Федзя намагаліся зацягнуць асіплымі галасамі песню, збіваліся, зачыналі ізноў. Ніна Ладымярава стрэла каля весніц Васіля і павяла на ганак. У Насты Навічанчынай скробся кіпцюрамі ў дзверы кот, мяўкаў, прасіўся ў цёплую хату. На скрыжаванні каля Ільюковага плоту, трымаючыся за штакеціны, гойдаліся адзін супроць другога Коля Яўгенеў і Стась Дзюбікаў...

...Уставаланадбалотам сонейка, залаціла неба і зямлю, грэла мае схаладнелыя вусны ды ласкава, нібы маці, гладзіла твар, абдымала за плечы. Зачынаўся новы дзень пасля нядзелькі. Дзе-нідзе парыпвалі дзверы, брашчалі восілка на вёдрах, званчэлі галасы на дварах. Вёска абуджалася ад маёўкі. У хатах з самага рання, шкадуючы сваю моладзь, стараліся не гаманіць, не стукаець дзвярыма: «Хай паспіць! Пад раніцу прыцягнуўся...». Тыя ж зсямейных, у каго не было падмены, прыляглі на дзве-тры гадзіны і, турзаючы адзін аднаго, у муках падымаліся дзе-небудзь а пятай, адно, каб запаліць печ, падаіць і выгнаць у статак карову, паставіць чыгуны свіням. Ізноў даложка—хоць на хвілю, але прылажыць галаву да падушкі, бо агульная немата ў целе. Але ж уставалі: «Каб ён трэснуў гэты калхоз, нікуды ад яго ні дзецца... Во, й пасля танцаў трэба бегчы на работу... Няма спасення...».

Адно пад вечар, калі трохі агледзеліся, спачыўшы дзе-небудзь за дзвярыма на ферме ці на траўцы абапал дарогі на дзялках, так і закарцелася да сваіх, у той самы гурт, пацешыцца прыпамінкамі ды навінамі. Спачатку цішэй, а пасля і з добрым зыкам загалёкалі на вуліцы галасы ўчарашніх

Нашы людзі.

*Таня Карцоўская,
Саша Косціка
Ігнатавага,
Таня Дземянова,
Волька
Дземянова
(маці Тані),
Наташа
Мельнікава,
Жэнька, Валя
з дзецьмі.
На свята,
каля хаты.*

жа іх за пазухай!

— Слухай, а ты бачыў, калі даматканаўскія паехалі? Мусіць, адзін ровар згубіў ці мо хто схаваў, бо нешто яны шукалі каля Грудзінавых ажно дадня...

— Нешто там у іх нарабіласё, праўда...

— Казлоўскія то мыліліся пабіцца з імі, але пабаяліся нашых...

— Знаяш, калі Толік Янкаў дадому прышоў?! Васілёк Міхасяў у Круглаве каровы пасвіў, бачыў, як ён ішоў... Восім ужэ стукнуло...

— Казалі, ажно пад Сноў, у Тарэйкі, за дзесяць кілометраў дзеўчыну праводзіў...

— От Пашка мадзгануў Разалічаваму па шыі, то кубарам паляцеў з круга...

— Ну, Васіль Домчын даваў, умора... У бабаў адно лыткі трасліся...

— А на масквічку паглядзеў? Валя Пецява прывяла... Але, відаць, кручаная дзеўка... Адразу ўчапілася за этаго, Колю Мікіцісянаго, што з Нарыльска прыехаў...

— Учапілася, бо грошы знюхала...

— Якія грошы!? Былі ды сплылі... Казалі, яго абабрала там некая...

— Не, ні так усё! Мне іхняя Лёдзя, расказвала, што ён яе ў Нарыльску этум знайшоў і распісаўся з ёю... Усё, як паложана. Ён сам ні абманшчык, харошы хлопец, у бацьку, у Федара ўдаўся...

— Я тожа чуў. Казалі, на вар'ятку, на восточніцу нарваўся, свет прайшла... Выцаганіла з яго грошы і збегла з ваенным недзе ў Ташкент ці што...

— Эта таўставаты такі? Я й не пазнаў яго. Ён даўно там,

танцораў і спевакоў. Больш за іншых сабралася ў гурт каля вясковай крамы, насупраць Ільюковай хаты. Напачатку хлопцы памаладзей, потым і мужчыны. На колькі хвілін далучаліся да сходкі цікаўныя кабеты, што ішлі «у магазін» ці куды да «сваіх». Салодкім ручаём лілася размова. Сакрэтаў за ўчарашні вечар у кожнага — цэлая кішэня. Дык не насіць

на Севяры этум... Грошай нагроб мяшок... То, мо, не ўсе
выцыганіла... Мо й на масквічку хваціць...

— Па-праўдзі, добра выглядае, сыты, як пан некалі... Але,
глянь, кажуць нервянны стаў...

— Станеш нервянным, столькі грошай страціць...

— А бачылі, як Грыб падлімоніўся і пафарсіць рашыў?!
На матацыкле прыехаў ноч'ю, то чуць эту сваю «Панонію»
уроўнеўвэдзгаў...

— Мусіць, пажэняцца Васька Костусяў з Іраю, бо гуляць
ён яе цягнуў увесь вечар...

— Глянь, казлоўскіх дзяўчат некія хлопцы ўжэ пад самы
канец, адкуль яны адно ўзяліся, на мацыклеты пасаджалі
і памчалі дадому...

— Ведаеш ты, дадому... Можа, й не дадому...

— Можа, й у стог дзе заехалі...

— Хлопцы, дзе б эта піва найці?! Смажыць у роце! Як
у немца пад Масквою...

— Давайце з'ездзім у Казлы ці ў Даматканавічы. Казалі,
што туды сёння прывязлі піва і гарэлку...

— Льюк ідзе!

Брыгадзір Ілюк, трохі расперазаны і пакамечаны тварам,
перабіў размову.

— Знаяце што, хлопцы! Трэба, пака туды-сюды, разабраць
плашчадку. Бярыце коняй. Бярозкі пад могілкі ў кучу. Хай
сохнуць, на Купало спалім. Сядзэнні тожа разабраць. Доскі
ўканюшню...

Ён прымоўк. Рукою ўхапіўся за казырок пяцівуголка, пера-
сунуў шапку на патыліцу. Пацёр шыю, глянуў, зморшчыўшы
лоб, некуды за стрэхі і змякчэлым голасам дабавіў:

— Паедуць за півам, хай возьмуць бутэльку белай. Што
тое піва, мне дак «Маскоўская» лепей... Цесць прыедзе нанач...
Вазьмеця, во, грошы...

Дастаў з кішэні змятыя рублі, пачаў разгладжваць.

— Глянь, траячка заваялася! Хваціць і на калбасу. Нітку
кракаўскай у Казлах Зіна Сідарава хай паложыць...

...Так і зрабілася. Так і пайшло далей тое жыццё.

